

Evaluatie Tweede Kamerverkiezing 2025 - Gemeenteambtenaren

Rapport door Centerdata in opdracht van de
Kiesraad

Datum	16 februari 2026
Auteurs	Mara Verheijen (Centerdata) Marije Oudejans (Centerdata) Claudia Geurts (Centerdata) Boukje Cuelenaere (Centerdata) Hans Vollaard (Universiteit Utrecht)
Versie	1.0

Uitgave

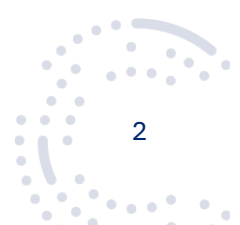
Centerdata
info@centerdata.nl
www.centerdata.nl

Contact

Marije Oudejans
marije.oudejans@centerdata.nl

© Centerdata, Tilburg, 2026

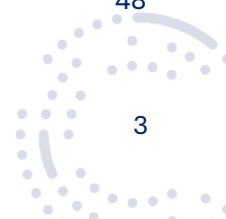
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

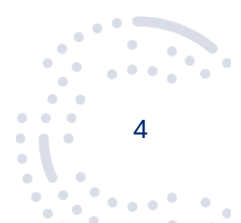
Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	3
Samenvatting	5
2 Inleiding	11
2.1 Aanleiding	11
2.2 Onderzoeksopzet	11
2.3 Rapportage opzet	13
2.4 Leeswijzer	14
3 Organisatie van de verkiezing binnen gemeenten	15
3.1 Belangrijkste uitkomsten	15
3.2 Samenstelling van het team	15
3.3 Wijze van stemopneming binnen gemeenten	16
4 Informatievoorziening	17
4.1 Belangrijkste uitkomsten	17
4.2 Toolkit	17
4.3 Contact met de Kiesraad	21
4.4 Wet programmatuur verkiezingen	23
5 Communicatie richting kiezers	24
5.1 Belangrijkste uitkomsten	24
5.2 Communicatie over stemlocaties	24
5.3 Communicatie richting specifieke groepen	25
5.4 Gebruik verkiezingsposters	26
6 Stemlokalen	28
6.1 Belangrijkste uitkomsten	28
6.2 Stemlokalen realiseren	28
6.3 Stemlokalen vinden	29
7 Stembureauleden	35
7.1 Belangrijkste uitkomsten	35
7.2 Aantal stembureauleden	35
7.3 Uitval stembureauleden	36
7.4 Werving stembureauleden	37
7.5 Vergoeding stembureauleden	39
7.6 Training stembureauleden	42
7.7 Digitale ondersteuning	43
8 Ondersteuningsverklaringen	45
8.1 Belangrijkste uitkomsten	45
8.2 Afleggen van ondersteuningsverklaringen	45
8.3 Klachten over het afleggen van ondersteuningsverklaringen	46
9 Stempassen	48
9.1 Belangrijkste uitkomsten	48
9.2 Kiezerspassen, schriftelijke volmachten en vervangende stempassen	48

9.3	Ongeldige stempassen	50
9.4	Bezorging stempassen	50
9.5	Signalen van ronselen volmachtstemmen	51
10	Tellen door de stembureaus	52
10.1	Belangrijkste uitkomsten	52
10.2	Duur van het tellen	52
10.3	Telmethode	53
10.4	Interesse van publiek en pers bij telling	55
11	Vervoer en opslag stembescheiden	56
11.1	Belangrijkste uitkomsten	56
11.2	Vervoer	56
11.3	Opslag	60
11.4	Bijzonderheden vervoer en opslag	62
11.5	Algemene tevredenheid vervoer en opslag	63
12	Centrale of decentrale stemopneming	65
12.1	Belangrijkste uitkomsten	65
12.2	Keuze voor centrale of decentrale stemopneming	65
12.3	Redenen voor decentrale stemopneming	65
12.4	Redenen voor centrale stemopneming	66
12.5	Keuze voor volgende verkiezingen	67
13	Zitting gemeentelijk stembureau	70
13.1	Belangrijkste uitkomsten	70
13.2	Aantallen stembureauleden	70
13.3	Samenstelling gemeentelijk stembureau	71
13.4	Training voor leden en ondersteuners van het GSB	75
13.5	Interesse van publiek en pers bij telling	76
13.6	Hertellingen	77
13.7	Aantal terugverwijzingen	78
13.8	Waren de terugverwijzingen terecht?	78
13.9	Gebruik van de TOPdesk	79
14	Wensen vanuit de gemeenten	81
14.1	Meest genoemde wensen	81
14.2	Onderdelen die kwetsbaar zijn of verbeterd kunnen worden	81
14.3	Wat zou het verkiezingsproces makkelijker maken?	82
15	Conclusie	84

Samenvatting

1.1 Achtergrond en uitvoering

Voor de evaluatie van de Tweede Kamerverkiezing van 29 oktober 2025 onderzoekt de Kiesraad hoe het verkiezingsproces is verlopen, met het doel om inzicht te krijgen en verbeterpunten te signaleren. In dit kader heeft onderzoeksbureau Centerdata een vragenlijst uitgezet onder gemeenteambtenaren. Het onderzoek richt zich op hun ervaringen met de voorbereiding, organisatie en uitvoering van de verkiezing, inclusief de werkzaamheden op de verkiezingsdag.

Het veldwerk vond plaats van 10 november tot en met 2 december 2025. De uitnodiging werd verstuurd naar de projectleiders verkiezingen van de gemeenten. De gemeenten die meededen aan een experiment van een nieuw stembiljet (Alphen aan den Rijn, Boekel, Borne, Midden-Delfland en Tynaarlo) vielen niet in de doelgroep voor deze vragenlijst. Van alle 340 uitgenodigde gemeenten en openbare lichamen (Bonaire, Sint-Eustatius en Saba) waar de verkiezing werd georganiseerd, hebben 230 gemeenten de vragenlijst volledig ingevuld (responspercentage van 68%). Daarbij hebben 36 gemeenten de vragenlijst gedeeltelijk ingevuld (responspercentage volledig + gedeeltelijk = 78%) dit komt waarschijnlijk omdat het een lange vragenlijst was met verschillende onderwerpen die door verschillende medewerkers binnen de gemeente moesten worden opgepakt waarbij, bijvoorbeeld door drukte met voorbereidingen voor GR26, het niet iedereen gelukt is om het in te vullen. Voor dit rapport worden ook de incomplete vragenlijsten meegenomen in de analyses en cijfers, daarom kunnen de totaal aantallen verschillen per onderwerp.

De verdeling naar gemeentegrootte (klein, middelgroot en groot), organisatie van centrale stemopneming (CSO) of decentrale stemopneming (DSO) en provincie in de responsgroep sluit vrijwel aan bij de werkelijke verdeling van gemeenten in Nederland, zie tabel 1.1. De uitkomsten in het rapport zijn dus naar gemeentegrootte, manier van stemopneming (CSO of DSO) en provincie representatief voor alle gemeenten en openbare lichamen.

Tabel 1.1 - Verdeling naar gemeentegrootte, organisatie van stemopneming en provincie

	Alle uitgenodigde gemeenten	Responspercentage	Netto steekproef
Kleine gemeenten (<20.000 inwoners)	19% (n = 65)	71%	17% (n = 46)
Middelgrote gemeenten (20.000-100.000 inwoners)	72% (n = 244)	81%	76% (n = 198)
Grote gemeenten (>100.000 inwoners)	9% (n = 31)	71%	8% (n = 22) ¹
Totaal	N = 340	78%	N = 266
DSO gemeenten	40% (n = 137)	75%	39% (n=103)
CSO gemeenten	60% (n = 203)	80%	61% (n = 163)
Totaal	N = 340	78%	N = 266

¹ Waarvan 2 gemeenten van de G4

Drenthe	3% (n = 11)	82%	3% (n = 9)
Flevoland	2% (n = 6)	83%	2% (n = 5)
Friesland	5% (n = 18)	83%	6% (n = 15)
Gelderland	15% (n = 51)	82%	16% (n = 42)
Groningen	3% (n = 10)	80%	3% (n = 8)
Limburg	9% (n = 31)	84%	10% (n = 26)
Noord-Brabant	16% (n = 55)	80%	17% (n = 44)
Noord-Holland	13% (n = 44)	75%	12% (n = 33)
Overijssel	7% (n = 24)	79%	7% (n = 19)
Utrecht	8% (n = 26)	77%	8% (n = 20)
Zeeland	4% (n = 13)	77%	4% (n = 10)
Zuid-Holland	14% (n = 48)	71%	13% (n = 34)
Totaal	N = 337²	79%	N = 266

1.2 Organisatie

- In 44% van de gemeenten was een specifiek team verantwoordelijk voor de organisatie van de verkiezing. Gemiddeld bestond het projectteam verkiezingen uit 3,3 FTE.

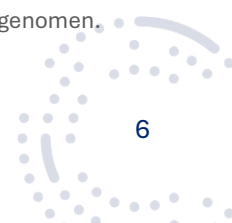
1.3 Informatievoorziening

- Bijna alle gemeenten (99%) gebruikten de Toolkit Verkiezingen. 86% van de gemeenten beoordeelde de Toolkit als (zeer) goed en driekwart (74%) vond het (zeer) eenvoudig om de Toolkit te gebruiken. De onderdelen van de Toolkit die het vaakst gebruikt werden zijn nieuwsbrieven (78%), taken uitslagvaststelling (58%) en gebruik ondersteunende software (52%).
- Gemeenten waren over het algemeen zeer tevreden over de nieuwsbrief verkiezingen. 93% van de gemeenten vond de nieuwsbrief (zeer) goed.
- Ruim 79% van de gemeenten heeft contact gehad met het Informatiepunt verkiezingen van de Kiesraad. Kleine gemeenten hebben minder vaak contact gehad (62%) dan grote gemeenten (95%). Gemeenten die gebruik hebben gemaakt van het Informatiepunt Verkiezingen waren tevreden over dit contact.
- Gemeenten waren over het algemeen positief over het proces rondom de informatie en ondersteuning voor de Wet programmatuur verkiezingen. 69% van de gemeenten voelde zich voldoende voorbereid op de nieuwe taken en 77% vond de instructies van de Kiesraad behulpzaam bij de uitvoering.

1.4 Communicatie

- In vrijwel alle gemeenten konden inwoners de locatie van hun stemlokaal vinden via de website van de gemeente en waarismijnstemlokaal.nl. Ook andere communicatiemethoden, zoals een overzicht bij de stempas en/of kandidatenlijst, een verwijzing naar de website of vermelding van

² Hier zijn Bonaire, Sint-Eustatius en Saba niet in meegenomen. In totaal heeft één van de eilanden deelgenomen.

het dichtstbijzijnde stemlokaal op de stempas, lokale nieuwsbladen en sociale media, werden veel gebruikt.

- Acht van de tien gemeenten richtten hun communicatie op specifieke doelgroepen, met name op jonge kiezers die voor het eerst mochten stemmen.
- In de meeste gemeenten konden politieke partijen hun posters op voorgedrukte verkiezingsborden tonen (75%).

1.5 Stemlokalen

- Een meerderheid van de gemeenten kon meer dan genoeg stemlokalen realiseren (58%) en gaf aan dat dit een makkelijk proces was. Bij 12% was het realiseren van voldoende stemlokalen wel moeilijk, voornamelijk vanwege een beperkt aantal geschikte locaties. Voor grote gemeenten en gemeenten met een hoge inwonerdichtheid was het vaker moeilijk om genoeg stemlokalen te realiseren dan voor kleine gemeenten.
- Bij het bepalen van de stemlocaties was het regelen van dezelfde stemlokalen als bij vorige verkiezingen voor veel gemeenten een belangrijke overweging (60%). Gemeenten met een zeer lage bevolkingsdichtheid hechten vaker minder belang dan de andere gemeenten bij het plaatsen van één stemlokaal in elke wijk, de afstand van stemlokaal tot kiezer en het plaatsen van een stemlokaal in een buurt met lage opkomstcijfers.
- De meeste gemeenten vinden zelf dat de stemlokalen goed toegankelijk zijn. 29% van de gemeenten heeft wel een melding gemaakt van één of meerdere niet toegankelijke stemlokalen (gemiddeld 5,2 niet toegankelijke stemlokalen per gemeente) voor mensen met een lichamelijke beperking. Grote gemeenten hebben vaker een melding gedaan (55%) dan kleine gemeenten (14%). De meest aangeboden voorziening was ondersteuning in gebarentaal (gemiddeld aangeboden in 19 stemlokalen per gemeente). Dit werd voornamelijk veel in grote gemeenten aangeboden (gemiddeld aangeboden in 81 stemlokalen per grote gemeente). Daarnaast gaf 42% van de gemeenten ook aan andere ondersteuning te bieden zoals braille kandidatenlijsten en tolken.

1.6 Stembureauleden

- Gemiddeld hadden gemeenten 37 voorzitters (waarvan 35% ambtenaar uit eigen gemeentelijke organisatie), 159 stembureauleden (15% eigen ambtenaar), 89 tellers (17% eigen ambtenaar) en 25 reserveleden (12% eigen ambtenaar). Bijna alle gemeenten (98%) konden uitval opvangen.
- Meer dan de helft van de gemeenten (56%) vond het werven van (reserve)stembureauleden (heel) makkelijk, terwijl 15% dit (heel) moeilijk vond. Tijdens TK25 vonden gemeenten het makkelijker dan tijdens EP24 (toen vond 19% van de gemeenten het (heel) makkelijk). De meest gebruikte strategie was het benaderen van het bestaande ledenbestand (83%). Moeilijkheden kwamen vooral omdat burgers geen reserve lid wilden zijn (74%) en vergrijzing van het vrijwilligersbestand (60%).
- De gemiddelde vergoeding varieerde per functie en gemeentegrootte. Voorzitters ontvingen gemiddeld €211 per deelname (in kleine gemeenten €166, in grote gemeenten €241), stembureauleden €173 en tellers €52. Ambtenaren kregen vaker 'tijd voor tijd', vooral in kleine gemeenten, terwijl grotere gemeenten vaker een financiële vergoeding boven op het salaris uitkeerden.

- Vrijwel alle gemeenten (98%) trainden (plaatsvervangend) voorzitters. Voor tellers was dit minder uniform (77% werd volledig getraind, 10% ontving geen training). Bijna alle gemeenten (93%) boden aparte trainingen per functie, waarbij e-learning het meest werd ingezet.
- Op de verkiezingsdag gebruikte 59% van de gemeenten digitale hulpmiddelen. Grote (65%) en middelgrote (63%) gemeenten maakten relatief vaker gebruik van digitale ondersteuning dan kleinere gemeenten (33%).

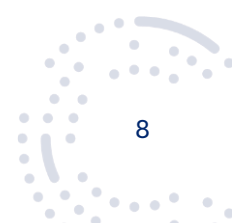
1.7 Ondersteuningsverklaringen

- In bijna alle gemeenten (89%) hebben kiezers ondersteuningsverklaringen afgelegd. Hierbij waren er geen significante verschillen tussen de kleine, middelgrote en grote gemeenten.
- Bij de meeste gemeenten konden kiezers een ondersteuningsverklaring afleggen op inloop zonder afspraak (97%). Bij ongeveer een derde van de gemeenten kon hiervoor (ook) een afspraak worden gemaakt (37%). De grote gemeenten hadden hiervoor vaak een speciale balie in het gemeentekantoor ingericht (27%). Middelgrote (3%) en kleine gemeenten (0%) hadden hiervoor over het algemeen geen speciale balie.
- De meeste gemeenten hebben geen klachten gehad over het afleggen van de ondersteuningsverklaringen (92%). Kleine gemeenten hebben geen enkele klacht ontvangen. Dit kwam wel voor bij middelgrote en grote gemeenten: 18% van de middelgrote gemeenten heeft klachten ontvangen en 41% van de grote gemeenten.

1.8 Stempassen

- Gemeenten kregen gemiddeld 86 aanvragen voor een schriftelijke volmacht. Bij kleine gemeenten waren er gemiddeld 58 aanvragen en bij grote gemeenten gemiddeld 254.
- Op de laatste drie dagen van de aanvraagtermijn kregen gemeenten gemiddeld 25 aanvragen binnen voor een vervangende stempas.
- Er werden gemiddeld 360 ongeldige stempassen opgenomen in het Register Ongeldige Stempassen (ROS) van de gemeenten.
- Bij 61% van de gemeenten kwam het incidenteel voor dat er stempassen niet of op het verkeerde adres bezorgd werden. Bij deze gemeenten ging het totaal om gemiddeld 57 stempassen (dat is gemiddeld ca. 0,14% van de uitgegeven stempassen in die gemeenten)³.
- Ongeveer de helft van de gemeenten (54%) heeft meldingen van kiezers ontvangen over niet tijdige bezorging van vervangende stempassen, kiezerspassen of schriftelijke volmachten. Dit kwam bij grote gemeenten veel vaker voor (85%) dan bij kleine gemeenten (36%).
- Bij vier van de 230 bevroegde gemeenten zijn er signalen geweest van het ronselen van volmachtstemmen. Geen van de gemeenten hebben aangifte gedaan omdat ze vonden dat het niet echt onder het ronselen van stemmen valt, maar dat het meer een grijs gebied is waarover ze willen dat er iets in de wet wordt opgenomen.

³ Geschat percentage op basis van aantal totaal kiesgerechtigden bij TK25 (13.589.128) en het aantal gemeenten (340): gemiddeld 39.968 stemgerechtigden per gemeente. Bron: <https://www.verkiezingsuitslagen.nl/verkiezingen/detail/TK20251029>

1.9 Tellen

- 26% van de gemeenten was op de verkiezingsdag voor middernacht klaar met tellen (DSO: 17%, CSO: 31%); het merendeel ging door tot na middernacht. 19% rondde pas na 02.00 uur af, (DSO: 32%, CSO: 11%).
- 61% van de gemeenten gebruikte (onder andere) de VOX-telmethode. In grote gemeenten werd deze methode vaker gehanteerd (64%) dan in kleine gemeenten (36%).
- 93% van de gemeenten was (zeer) tevreden over de gehanteerde telmethode.
- 29% van de gemeenten meldde belangstelling van pers en publiek voor de stemming en 25% voor de telling op de dag van de verkiezing. Grote gemeenten hadden vaker interesse van pers en publiek (70%) dan kleine (44%) en middelgrote gemeenten (40%).

1.10 Vervoer en opslag

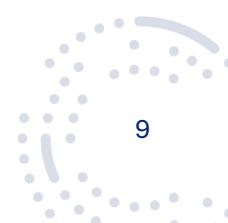
- Bij het vervoeren van de stembescheiden is de stembus het meest gebruikt.
- Waar grote gemeenten en gemeenten met een hoge en gemiddelde bevolkingsdichtheid veelal externe vervoerders inzetten, gebruiken kleine gemeenten en gemeenten met een lage of zeer lage bevolkingsdichtheid voornamelijk gemeentelijke (buiten)diensten.
- Kleine gemeenten lukte het makkelijk om aan de regelgeving van het vervoeren te voldoen, terwijl grote gemeenten dit meer als neutraal (niet makkelijk, niet moeilijk) ervoeren. Gemeenten met een zeer lage of lage bevolkingsdichtheid vonden het relatief vaker (zeer) moeilijk om aan de regelgeving te voldoen terwijl gemeenten met een gemiddelde of hoge bevolkingsdichtheid dit minder vaak als (zeer) moeilijk ervoeren.
- De helft van de gemeenten gaf aan dat ze makkelijk aan de regelgeving omtrent het opslaan van stembescheiden konden voldoen. Dat betekent ook dat de helft van gemeente aangaf dat ze niet makkelijk aan de regelgeving konden voldoen. Gemeenten zeiden vaker dat het makkelijk was te voldoen aan de regelgeving omtrent de opslag (51%) dan omtrent het vervoer (41%).
- Bij gemeenten waar het niet makkelijk was om aan de regels van opslag te voldoen was dit meestal door ruimtegebrek.

1.11 Centrale of decentrale stemopneming

- Het aandeel gemeenten dat met een CSO werkte is iets gestegen sinds de Tweede Kamerverkiezing van november 2023.
- Gemeenten die voor DSO kozen, deden dit voornamelijk omdat de kwaliteit van de telling door hun stembureaus goed is, waardoor het GSB naar verwachting weinig hertellingen hoeft te verrichten en vanwege positieve ervaringen met DSO bij vorige verkiezingen.
- Meestal werd er gekozen voor een CSO vanwege positieve ervaringen bij vorige verkiezingen. Ook veel genoemde redenen zijn dat een CSO met frisse tellers goed is voor de kwaliteit van de telling en dat stembureaus op woensdagavond eerder klaar zijn met tellen.

1.12 Zitting gemeentelijk stembureau

- Het aantal GSB-leden varieerde sterk naar gemeentegrootte: kleine gemeenten benoemden gemiddeld 8 leden, middelgrote 10 en grote gemeenten 18.

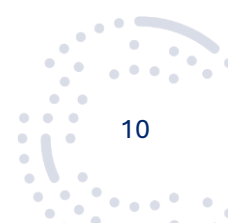

- De meeste gemeenten benoemden ambtenaren als leden van het GSB, vaak van de afdeling Burgerzaken (vrijwillig: 49%, aangewezen: 39%) en andere afdelingen (vrijwillig: 56%, aangewezen: 28%). Burgers werden veel minder vaak benoemd (8%).
- Gemeenten hadden gemiddeld 54 ondersteuners, variërend van 18 in kleine gemeenten tot 204 in grote gemeenten. Centrale stemopneming vroeg om meer ondersteuners (gemiddeld 76) dan decentrale stemopneming (21) waarbij dit verschil oploopt tot 9 vs. 25 in kleine gemeenten, 21 vs. 62 in middelgrote gemeenten en 84 vs. 228 in grote gemeenten.
- 73% van de gemeenten bood training aan voor GSB-leden, vaker in grote gemeenten (80%) dan in kleine (67%). E-learning (59%) en fysieke training (42%) waren de meest gebruikte vormen.
- Bij 40% van de gemeenten kregen alle ondersteuners en bij 24% van de gemeenten kregen alleen sommige ondersteuners een training. E-learning (60%) en training op locatie (41%) werden het meest gebruikt.
- 72% van de gemeenten met decentrale stemopneming voerde hertellingen uit; grote DSO gemeenten deden dit altijd. Bij 39% van alle DSO gemeenten was het aantal hertellingen volgens verwachting. Bij 10% van de DSO gemeenten waren er minder hertellingen dan verwacht en bij 35% meer dan verwacht. 13% van de DSO gemeenten had geen verwachting vooraf.
- Grote gemeenten kregen relatief vaker terugverwijzingen van het centraal stembureau (75% tegenover 14% bij kleine gemeenten). 85% van de gemeenten vond deze terugverwijzingen terecht. Het aandeel terugverwijzingen is groter bij TK25 dan bij EP24 en TK23. Bij EP24 ontvingen slechts 8% van de gemeenten een terugverwijzing, bij TK23 was dit 15% van de gemeenten.
- Gemeenten waren positief over het gebruik van TOPdesk: 76% vond het gebruik en uploaden van bestanden (pdf's van processen verhaal en corrigenda) gemakkelijk en 77% vond de communicatie duidelijk.

1.13 Wensen vanuit gemeenten

- Tot slot werd aan gemeenten gevraagd wat zij zelf als verbeterpunten zien tijdens het verkiezingsproces en wat voor hen het verkiezingsproces gemakkelijker zou maken. De meest genoemde wensen waren (1) een kleiner stembiljet, (2) digitaal/elektronisch stemmen of tellen en (3) een kortere verkiezingsdag en gespreid telproces over meerdere dagen.

2 Inleiding

2.1 Aanleiding

De Kiesraad voert een evaluatie uit van de Tweede Kamerverkiezing van 29 oktober 2025 om inzicht te krijgen in het verloop van het verkiezingsproces en mogelijke verbeterpunten te identificeren. In dit kader heeft onderzoeksbureau Centerdata een vragenlijst uitgezet onder gemeentelijke projectleiders verkiezingen en hun collega's.

Het belangrijkste **doel** van dit evaluatieonderzoek is tweeledig: enerzijds wil de Kiesraad evalueren hoe de verkiezing is verlopen, anderzijds is de vraag hoe het aanbod vanuit de Kiesraad aan de gemeenten kan worden verbeterd. De resultaten van de vragenlijst zullen dienen als input voor het schrijven van een evaluatieadvies.

Om deze doelstelling te realiseren worden onderstaande **onderzoeksvragen** beantwoord in het concluderende hoofdstuk:

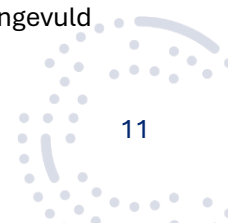
1. Hoe evalueren gemeenteambtenaren de informatievoorziening en ondersteuning door de Kiesraad?
2. Welke methodes passen gemeenten toe in hun communicatie over de verkiezing naar specifieke doelgroepen?
3. Hoe makkelijk of moeilijk was het voor gemeenten om te zorgen voor genoeg (toegankelijke) stemlokalen?
4. Hoe makkelijk of moeilijk was het voor gemeenten om genoeg stembureauleden te werven en hoe hebben zij deze stembureauleden getraind en ondersteund?
5. Hoe hebben gemeenten het proces van het tellen van de stemmen ingericht?
6. Hoe hebben gemeenten het proces rondom het GSB (gemeentelijk stembureau) ingericht?

Het rapport bevat daarnaast enkele hoofdstukken die niet direct voortkomen uit deze onderzoeksvragen, maar die de context, organisatie en uitvoering van het verkiezingsproces binnen gemeenten beschrijven. Deze hoofdstukken (zoals over de organisatie van de verkiezing, verklaringen, vervoer en opslag van stembescheiden) ondersteunen het inzicht in het totale verkiezingsproces, maar worden niet afzonderlijk besproken in het concluderende hoofdstuk.

2.2 Onderzoeksopzet

2.2.1 Dataverzameling

Het veldwerk vond plaats tussen 10 november en 2 december 2025. De uitnodiging voor het onderzoek werd per mail verstuurd naar de projectleiders verkiezingen van de gemeenten. De gemeenten die meededen aan een experiment met een nieuw stembiljet (Alphen aan den Rijn, Boekel, Borne, Midden-Delfland en Tynaarlo) vielen niet in de doelgroep en werden niet uitgenodigd. Van alle 340 uitgenodigde gemeenten en openbare lichamen (Bonaire, Sint-Eustatius en Saba) waar de verkiezing werd georganiseerd, hebben 230 gemeenten de vragenlijst volledig ingevuld (responspercentage van 68%). Daarbij hebben 36 gemeenten de vragenlijst gedeeltelijk ingevuld

(responspercentage volledig + gedeeltelijk = 78%). Voor dit rapport worden ook de incomplete vragenlijsten meegenomen in de analyses en cijfers, daarom kunnen de totalen verschillen per onderwerp.

Gemeenten konden de vragenlijst tussentijds opslaan en verschillende onderdelen door meerdere medewerkers laten invullen. Tijdens het veldwerk is tweemaal een herinneringsmail verstuurd en zijn niet-responderende gemeenten telefonisch benaderd om deelname te stimuleren. De uitnodiging werd opnieuw verzonden naar een andere contactpersoon binnen de gemeente wanneer de oorspronkelijke contactpersoon afwezig was of diegene na 2,5 week nog niet met de vragenlijst was gestart én de medewerker niet telefonisch bereikt kon worden. Wanneer er geen vervangende contactpersoon was óf deze ook niet reageerde werd de uitnodiging gestuurd naar het algemene (verkiezing) e-mailadres van de gemeente.

2.2.2 Representativiteit

In totaal zijn 340 gemeenten en openbare lichamen uitgenodigd. Alleen gemeenten die meededen aan een experiment met een nieuw stembiljet vielen niet in de doelgroep voor deze vragenlijst. In totaal werden 31 grote gemeenten met meer dan 100.000 inwoners (9%), 244 middelgrote gemeenten met 20.000 tot 100.000 inwoners (72%) en 65 kleine gemeenten met minder dan 20.000 inwoners (19%) uitgenodigd. De responsverdeling komt goed overeen met deze verdeling: 8% grote gemeenten, 74% middelgrote gemeenten en 17% kleine gemeenten (zie tabel 2.1).

Tabel 2.1 - Verdeling respons en steekproef naar gemeentegrootte, organisatie van stemopneming en provincie

	Alle uitgenodigde gemeenten	Responspercentage	Netto steekproef
Kleine gemeenten (<20.000 inwoners)	19% (n = 65)	71%	17% (n = 46)
Middelgrote gemeenten (20.000-100.000 inwoners)	72% (n = 244)	81%	74% (n = 198)
Grote gemeenten (>100.000 inwoners)	9% (n = 31)	71%	8% (n = 22)
Totaal	100%, N = 340	78%	100%, N = 266
DSO gemeenten	40% (n = 137)	75%	39% (n=103)
CSO gemeenten	60% (n = 203)	80%	61% (n = 163)
Totaal	100%, N = 340	78%	100%, N = 266
Drenthe	3% (n = 11)	82%	3% (n = 9)
Flevoland	2% (n = 6)	83%	2% (n = 5)
Friesland	5% (n = 18)	83%	6% (n = 15)
Gelderland	15% (n = 51)	82%	16% (n = 42)
Groningen	3% (n = 10)	80%	3% (n = 8)
Limburg	9% (n = 31)	84%	10% (n = 26)
Noord-Brabant	16% (n = 55)	80%	17% (n = 44)
Noord-Holland	13% (n = 44)	75%	12% (n = 33)

Overijssel	7% (n = 24)	79%	7% (n = 19)
Utrecht	8% (n = 26)	77%	8% (n = 20)
Zeeland	4% (n = 13)	77%	4% (n = 10)
Zuid-Holland	14% (n = 48)	71%	13% (n = 34)
Totaal	N = 337	79%	N = 266

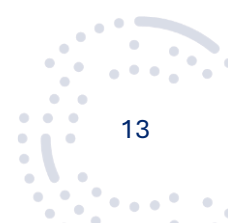
De organisatie van een centrale stemopneming (CSO) verschilt van die van een decentrale stemopneming (DSO). Bij de centrale stemopneming worden op verkiezingsavond de stemmen alleen op lijstniveau geteld. De volgende dag worden alle stemmen centraal geteld, zowel op lijst- als kandidaatsniveau. Bij decentrale stemopneming wordt door het stembureau op de verkiezingsavond zowel op lijst- als kandidaatsniveau geteld. 60% procent van de gemeenten maakte gebruik van een CSO en 40% procent van een DSO. Dit komt overeen met de verdeling binnen dit onderzoek (61% CSO; 39% DSO).

Doordat de verdeling in de respons zowel naar gemeentegrootte, naar wijze van stemopneming en naar provincie representatief is, is een weging van de resultaten in de analyse voor deze rapportage niet nodig.

2.3 Rapportage opzet

De vragenlijst was opgebouwd uit verschillende hoofdstukken. Gemeenten konden via een navigatiestructuur eenvoudig schakelen tussen deze hoofdstukken. Deze rapportage volgt grotendeels dezelfde volgorde en thematiek als de vragenlijst:

- **Hoofdstuk 3:** Organisatie van de verkiezing binnen gemeenten.
- **Hoofdstuk 4:** Informatievoorziening door de Kiesraad en het ministerie van BZK, waaronder het gebruik van de Toolkit, de nieuwsbrief Verkiezingen, het Informatiepunt Verkiezingen en het samenwerkingsprotocol.
- **Hoofdstuk 5:** Communicatie richting kiezers, inclusief informatie over stemlokalen, communicatie voor specifieke doelgroepen en het gebruik van verkiezingsposters.
- **Hoofdstuk 6:** Ervaringen met het realiseren van stemlokalen en aanvullende voorzieningen voor toegankelijkheid.
- **Hoofdstuk 7:** Stembureauleden: werving, aantallen, samenstelling, opvang van uitval, training, vergoedingen en digitale ondersteuning.
- **Hoofdstuk 8:** Ondersteuningsverklaringen en eventuele klachten hierover.
- **Hoofdstuk 9:** Aantallen en bezorging van stempassen en signalen van ronselen van volmachtstemmen.
- **Hoofdstuk 10:** Het telproces: duur, toegepaste methoden, ervaringen van gemeenten en publieke belangstelling.
- **Hoofdstuk 11:** Organisatie van vervoer en opslag van stembescheiden.
- **Hoofdstuk 12:** Keuze van gemeenten voor DSO of CSO, motieven voor deze keuze en verwachtingen voor toekomstige verkiezingen.
- **Hoofdstuk 13:** Ervaringen met de zitting van het gemeentelijk stembureau, inclusief aantallen leden, training, publieke belangstelling, hertellingen, terugverwijzingen en gebruik van TOPdesk.
- **Hoofdstuk 14:** Open inventarisatie van ideeën voor verbeteringen in het verkiezingsproces.

2.4 Leeswijzer

Waar relevant zijn uitkomsten ook gerapporteerd naar gemeentegrootte, bevolkingsdichtheid van de gemeente (aantal adressen per km²) of de manier van stemopneming (CSO of DSO).

Daarnaast worden de resultaten waar mogelijk vergeleken met eerdere metingen, namelijk de Tweede Kamerverkiezing van 2023 (vanaf nu: TK23) en de Europese Parlementsverkiezing van 2024 (vanaf nu: EP24). De vergelijking met TK23 gebeurt op basis van gemiddelden of percentages per vraag; er vindt geen statistische toetsing plaats. Voor EP24 worden vergelijkingen gemaakt bij identieke vragen en op totale percentages, waarbij wel statistische toetsing wordt uitgevoerd. Hierdoor kunnen gemiddelden ook iets afwijken van de algemene resultaten, er wordt een analyse gedraaid op een kleinere groep. Deze toetsing vindt plaats voor gemeenten die in beide metingen dezelfde vragen hebben ingevuld. Indien nodig worden antwoordschalen geharmoniseerd, zodat de resultaten goed vergelijkbaar zijn. Bijvoorbeeld: als bij EP24 de schaal liep van 1 (goed) tot 5 (slecht) en bij TK25 van 1 (slecht) tot 5 (goed), dan wordt de EP24-data omgezet zodat de schaal overeenkomt met die van TK25.

Bij het analyseren van de resultaten is rekening gehouden met de omvang van de dataset (circa 260 gemeenten). Hierdoor zijn uitsplitsingen, zoals naar gemeentegrootte (drie categorieën), in sommige gevallen gebaseerd op (analytisch gezien) beperkte aantallen. In dit rapport zijn deze uitsplitsingen statistisch getoetst. Statistisch toetsen houdt in dat wordt beoordeeld of een gevonden verschil waarschijnlijk door toeval is ontstaan of dat het voldoende groot is om als betekenisvol te gelden.

Door de omvang van de dataset en kleinere uitsplitsingen is het lastiger om verschillen aan te tonen volgens de gebruikelijke statistische norm ($p < 0,05$). Hierdoor worden verschillen regelmatig niet als significant aangemerkt terwijl deze wel relevant zijn. Daarom worden verschillen van circa 10 procentpunten of meer als inhoudelijk opvallend beschouwd en alsnog weergegeven. In tabellen en figuren worden verschillen die niet statistisch significant zijn, maar wel inhoudelijk relevant, gemarkeerd met een voetnoot: *“Niet significant, maar inhoudelijk relevant verschil”*. De resultaten die worden beschreven zijn wel representatief doordat de verdeling in de respons zowel naar gemeentegrootte, naar wijze van stemopneming en naar provincie overeenkomt met die van alle gemeenten in Nederland.

Verdere leeswijzer statistische resultaten

- Het aantal respondenten in de gehele steekproef wordt aangegeven met een *N*. Als we over een specifieke groep praten wordt het aantal in die specifieke groep aangegeven met een *n*.
- We ronden af op gehele percentages, daardoor kan het voorkomen dat percentages niet optellen tot 100%.

3 Organisatie van de verkiezing binnen gemeenten

Dit hoofdstuk beschrijft hoe gemeenten de organisatie van de verkiezing hebben ingericht. Bijvoorbeeld: inzet van specifieke teams, het aantal FTE en de rol van afdelingen zoals burgerzaken.

3.1 Belangrijkste uitkomsten

- In 44% van de gemeenten was een specifiek team verantwoordelijk voor de organisatie van de verkiezing. Gemiddeld bestond het projectteam verkiezingen uit 3,3 FTE.

3.2 Samenstelling van het team⁴

Gemeenten kunnen op verschillende manieren de organisatie van de verkiezing inrichten. In 44% van de gemeenten was een specifiek team verantwoordelijk voor de organisatie van de verkiezing. In grote gemeenten was veel vaker een specifiek team verantwoordelijk (67%), terwijl dit in kleine gemeenten bij 35% het geval was. Gemiddeld bestond het projectteam verkiezingen uit 3,3 FTE. Kleine gemeenten hadden gemiddeld een team met 2,7 FTE, middelgrote gemeenten 3,1 FTE en grote gemeenten gemiddeld 5,0 FTE.

In 10% van de gemeenten lag de organisatie bij één specifieke persoon. Bij 32% van de gemeenten was er niet één specifiek team of persoon verantwoordelijk voor de organisatie, maar viel de organisatie onder de afdeling burgerzaken. 15% van de gemeenten gaf aan dat de organisatie op een andere manier was ingericht, bijvoorbeeld dat er één of meerdere projectleiders werden aangesteld en dat zij hulp kregen van medewerkers van burgerzaken en/of facilitair.

Tabel 3.1 - Is binnen uw gemeente een specifiek team verantwoordelijk voor de organisatie van de verkiezingen? (Uitgesplitst op gemeentegrootte)⁵

	Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
Ja	35%	43%	67%	44%
→ Gemiddeld aantal FTE:	2,7	3,1	5,0	3,3
Nee, er is specifiek 1 persoon verantwoordelijk voor de organisatie van de verkiezingen	20%	9%	0%	10%
Nee, de organisatie valt onder de afdeling burgerzaken	41%	32%	5%	32%
Nee, anders, namelijk:	4%	15%	29%	15%

Kleine gemeenten gaven vaker aan dat de organisatie onder burgerzaken viel (41%) of dat één persoon verantwoordelijk was (20%). In grote gemeenten waren er altijd meerdere personen verantwoordelijk voor de organisatie.

⁴ Deze vragen werden dit jaar voor het eerst gesteld, daarom kan er geen vergelijking plaatsvinden met TK23 en EP24.

⁵ Er waren twee middelgrote gemeenten die een hoog aantal FTE hadden ingevuld (100 en 40 FTE). Deze waarden zien we als outliers en nemen we daarom niet mee in de berekening van het gemiddelde.

3.3 Wijze van stemopneming binnen gemeenten

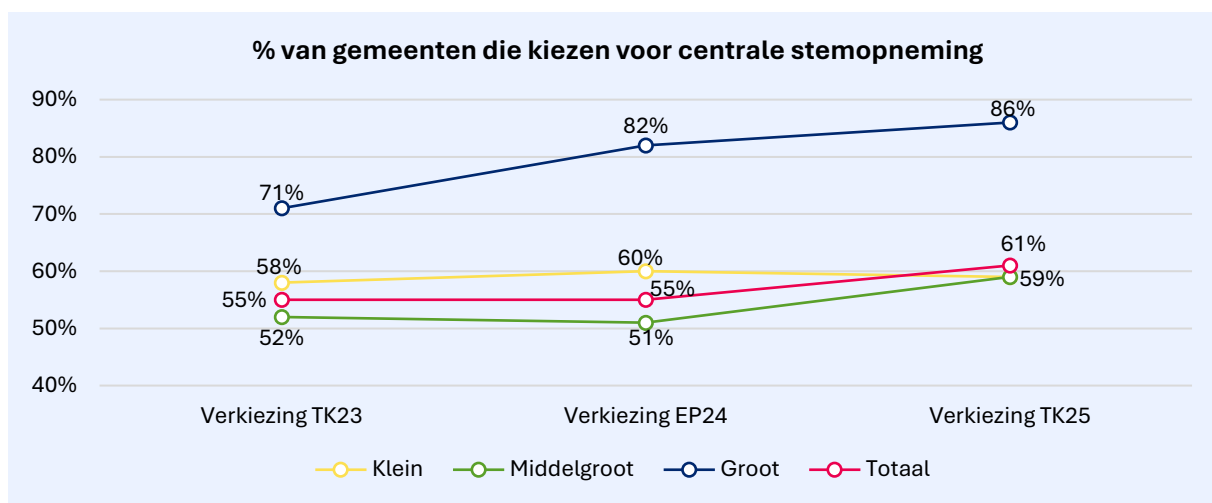
Sinds 2023 kunnen gemeenten kiezen voor een decentrale stemopneming (DSO) of centrale stemopneming (CSO). In DSO gemeenten controleert het GSB tijdens deze zitting de processen-verbaal van de stembureaus en voert het, wanneer nodig, een hertelling uit bij geconstateerde (tel)fouten. CSO gemeenten laten het GSB tijdens deze zitting alle stemmen op lijst- en kandidaatsniveau tellen.

De meeste gemeenten in dit onderzoek kozen voor CSO (61%). 39% koos voor DSO. Dit komt overeen met de landelijke cijfers. Er zijn duidelijke verschillen naar gemeentegrootte. Grote gemeenten kozen vrijwel altijd voor centrale stemopneming (86%), terwijl dit aandeel in middelgrote en kleine gemeenten lager lag (beide 59%). Kleine gemeenten kozen relatief vaker voor decentrale stemopneming (41%). De achterliggende redenen voor de keuze voor CSO of DSO komen aan bod in **hoofdstuk 12**, waarin gemeenten toelichten waarom zij voor een bepaalde methode kozen.

Tabel 3.2 - Verdeling decentrale of centrale stemopneming. (Uitgesplitst op gemeentegrootte)

		Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
Verkiezing TK25	Decentrale stemopneming	41%	41%	14%	39%
	Centrale stemopneming	59%	59%	86%	61%
Verkiezing EP24	Decentrale stemopneming	40%	49%	18%	45%
	Centrale stemopneming	60%	51%	82%	55%
Verkiezing TK23	Decentrale stemopneming	42%	48%	29%	45%
	Centrale stemopneming	58%	52%	71%	55%

Figuur 3.3 - Verdeling centrale stemopneming TK23 – TK25. (Uitgesplitst op gemeentegrootte)

De trend van de verdeling DSO en CSO lijkt te zijn dat gemeenten nu iets vaker kiezen voor CSO dan bij eerdere verkiezingen⁶. Wanneer de percentages van TK23, EP24 en TK25 met elkaar worden vergeleken, valt op dat grote en middelgrote gemeenten bij TK25 iets vaker voor centrale stemopneming kozen dan in voorgaande jaren⁵.

⁶ Niet significant, maar inhoudelijk relevant verschil.

4 Informatievoorziening

Dit hoofdstuk gaat in op de informatievoorziening rondom de Tweede Kamerverkiezing 2025, waaronder de rol van de Kiesraad en het ministerie van BZK. Daarbij komen onder meer de Toolkit Verkiezingen, de nieuwsbrief, het Informatiepunt Verkiezingen en de communicatie over de Wet programmatuur verkiezingen aan bod.

4.1 Belangrijkste uitkomsten

- Bijna alle gemeenten (99%) gebruikten de Toolkit Verkiezingen. 86% van de gemeenten beoordeelde de Toolkit als (zeer) goed en driekwart (74%) vond het (zeer) eenvoudig om de Toolkit te gebruiken. De onderdelen van de Toolkit die het vaakst gebruikt werden zijn nieuwsbrieven (78%), taken uitslagvaststelling (58%) en gebruik ondersteunende software (52%).
- Gemeenten waren over het algemeen zeer tevreden over de nieuwsbrief verkiezingen. 93% van de gemeenten vond de nieuwsbrief (zeer) goed.
- Ruim 79% van de gemeenten heeft contact gehad met het Informatiepunt verkiezingen van de Kiesraad. Kleine gemeenten hebben minder vaak contact gehad (62%) dan grote gemeenten (95%). Gemeenten die gebruik hebben gemaakt van het Informatiepunt Verkiezingen waren tevreden over dit contact.
- Gemeenten waren over het algemeen positief over het proces rondom de informatie en ondersteuning voor de Wet programmatuur verkiezingen. 69% van de gemeenten voelde zich voldoende voorbereid op de nieuwe taken en 77% vond de instructies van de Kiesraad behulpzaam bij de uitvoering.

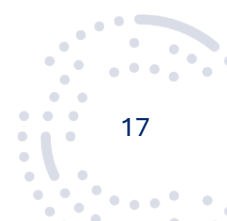
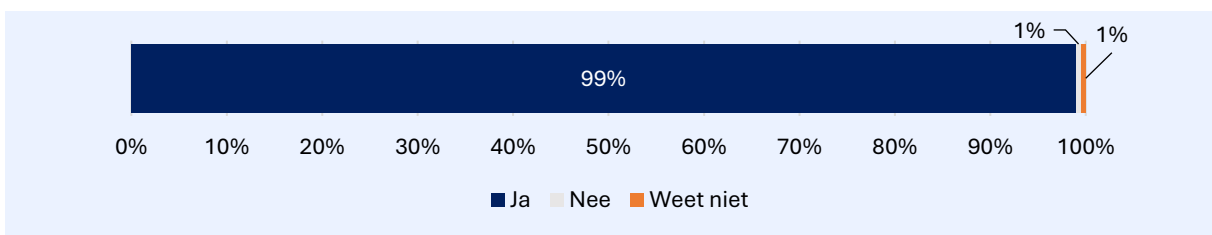
4.2 Toolkit

De Toolkit Verkiezingen is een digitaal platform en bood gemeenten praktische hulpmiddelen voor de organisatie van verkiezingen. Deze Toolkit bevatte onder andere checklists, voorbeeldbrieven, formats voor communicatie en instructies voor stembureauleden.

4.2.1 Gebruik door gemeenten

Vrijwel alle deelnemende gemeenten (99%) hebben gebruik gemaakt van de Toolkit Verkiezingen die door de Kiesraad en BZK beschikbaar wordt gesteld. Eén gemeente wist niet zeker of ze hier gebruikt van hebben gemaakt en één gemeente gaf aan geen gebruik te hebben gemaakt van de Toolkit.

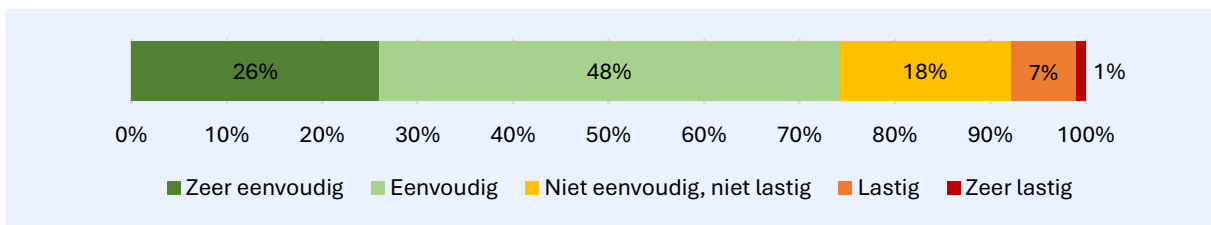
Figuur 4.1 - Heeft u gebruik gemaakt van de Toolkit Verkiezingen van de Kiesraad en BZK?

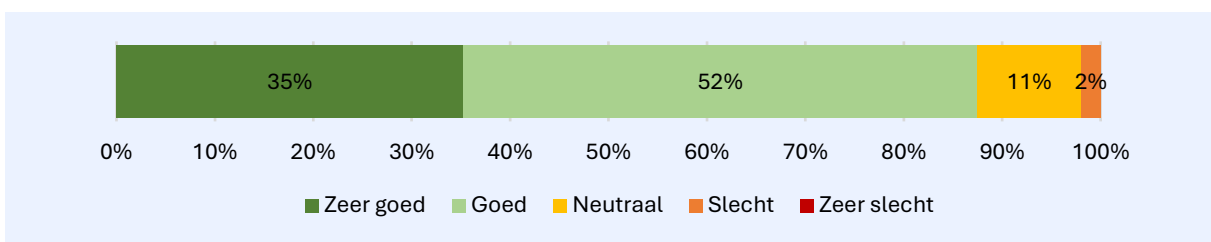

De gemeenten waren positief over het gebruik van de Toolkit, zie figuur 4.2 en figuur 4.3. Bijna driekwart (74%) van de gemeenten vond het (zeer) eenvoudig om de Toolkit te gebruiken en 86% van de gemeenten beoordeelde de algemene Toolkit als (zeer)goed.

Figuur 4.2 - Hoe eenvoudig was het om op de Toolkit de informatie te vinden die u nodig had?

Figuur 4.3 - In het algemeen, hoe beoordeelt u de complete Toolkit Verkiezingen?

Tijdens EP24 konden gemeenten ook gebruik maken van de Toolkit Verkiezingen. Dit was echter een andere versie en andere vorm dan de huidige Toolkit. De gemiddelde score op de algemene beoordeling van de Toolkit verschilde niet tussen EP24 en TK25 (beide afgerond 4,2 op een 5 puntschaal waarbij 1 (zeer slecht) en 5 (zeer goed)). Bij EP24 was het aandeel ‘zeer goed’ kleiner (17%), terwijl het *totale* aandeel van positieve beoordelingen toen iets groter was (97%). Opvallend is dat bij de Tweede Kamerverkiezing 2025 een kleine groep (2%) de Toolkit als ‘slecht’ beoordeelde, terwijl bij EP24 geen negatieve beoordelingen voorkwamen.⁷

4.2.2 Gebruik verschillende onderdelen van de Toolkit

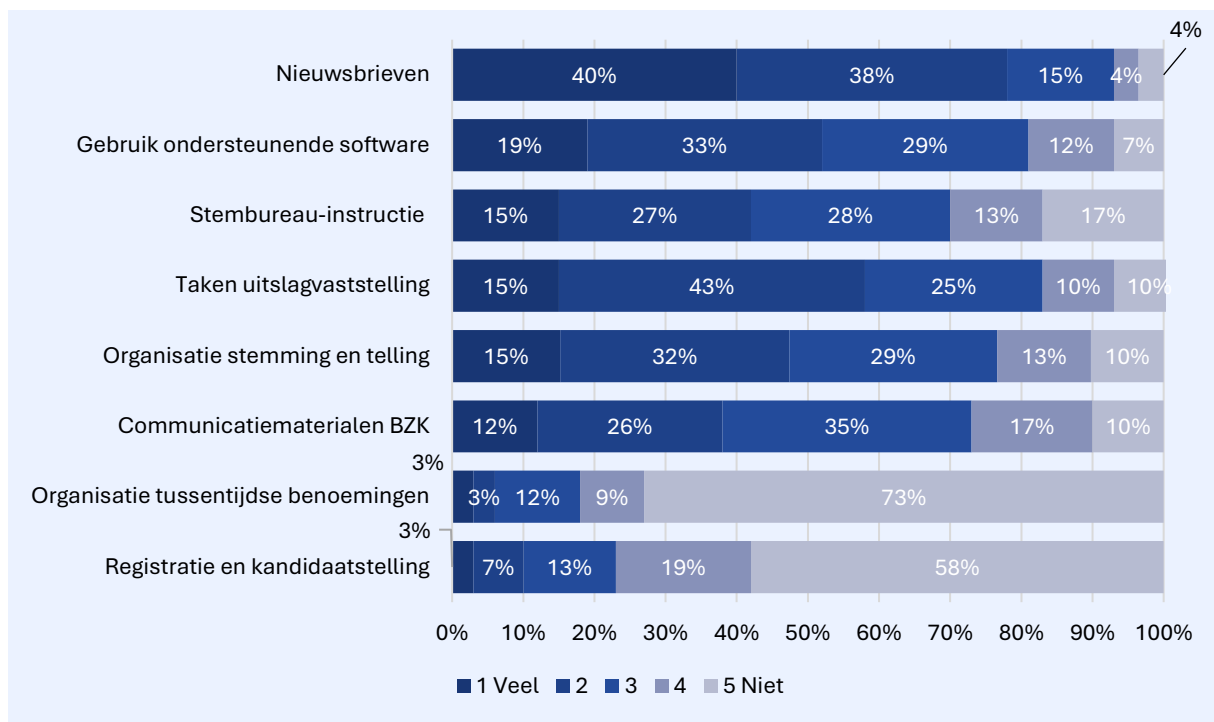
De Toolkit Verkiezingen heeft meerdere onderdelen en niet alle onderdelen werden evenveel gebruikt door de gemeenten (zie Figuur 4.4). De onderdelen van de Toolkit die het **vaakst** gebruikt werden zijn nieuwsbrieven (78%), taken uitslagvaststelling (58%) en gebruik ondersteunende software (52%). De Toolkit werd het **minst vaak** gebruikt voor registratie en kandidaatstelling en organisatie tussentijdse benoemingen; driekwart van de gemeenten (respectievelijk 77% en 82%) maakte hier geen tot nauwelijks gebruik van. Dit is een logische bevinding omdat deze processen bij landelijke verkiezingen niet op gemeentelijk niveau plaatsvinden, maar op kieskring- of landelijk niveau.

⁷ Dit was de enige vraag in dit hoofdstuk die tijdens EP24 op dezelfde manier werd gesteld. Op de andere vragen kan geen vergelijking plaatsvinden.

Figuur 4.4 - Gebruik specifieke onderdelen van de Toolkit.

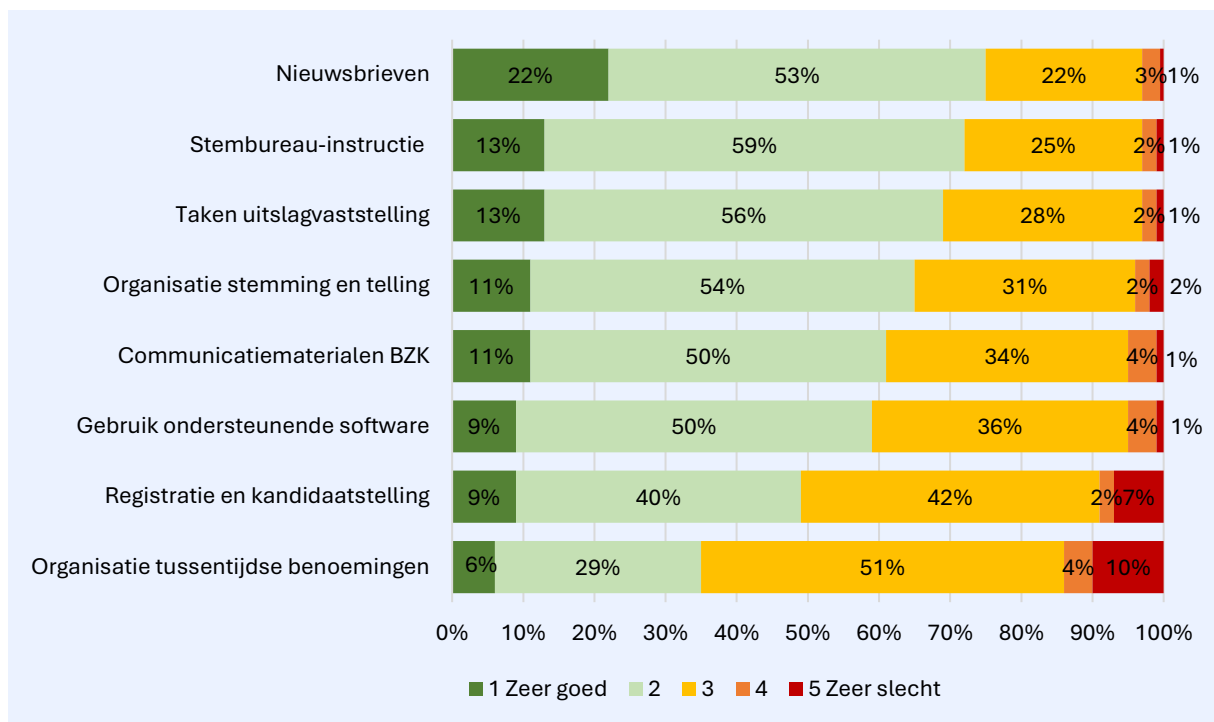
4.2.3 Beoordeling verschillende onderdelen van de Toolkit

Over het algemeen beoordeelden de gemeenten de verschillende onderdelen van de Toolkit als (zeer) goed, zie figuur 4.5. Gemeenten waren het positiefst over de nieuwsbrieven en de stembureau-instructies. Twee onderdelen scoorden minder goed: het onderdeel 'organisatie tussentijdse benoemingen' werd door 14% van de gemeenten als (zeer)slecht beoordeeld en 9% van de gemeenten beoordeelden het onderdeel 'registratie en kandidaatstelling' als (zeer)slecht. Voor de Tweede Kamerverkiezing 2025 was de Toolkit nog niet volledig ontwikkeld omdat deze in eerste instantie bedoeld was voor de gemeenteraadsverkiezingen van 2026. Voor TK25 werd een uitgekledede versie gepubliceerd. Omdat de onderdelen registratie en kandidaatstelling en organisatie tussentijdse benoemingen bij landelijke verkiezingen niet op gemeentelijk niveau plaatsvinden bevatte de Toolkit op deze onderdelen nauwelijks inhoud.

Gemeenten die aangaven de Toolkit slecht te vinden (2%, n = 4 gemeenten, zie figuur 4.3) konden middels een meerkeuzevraag aangeven waarom ze de Toolkit niet goed vonden. Deze gemeenten gaven aan dat vooral het navigeren van de Toolkit niet als overzichtelijk werd ervaren (n = 3), dat men betere ervaringen had met de oude Toolkit (n = 2), of juist dat er te veel informatie in de Toolkit stond (n = 1).

Figuur 4.5 - Beoordeling specifieke onderdelen van de Toolkit.

4.2.4 Behoeftte aan andere documenten in Toolkit

13% van de gemeenten geeft aan behoefte te hebben aan andere documenten naast wat momenteel in de Toolkit beschikbaar is, waaronder:

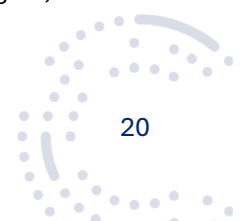
- Een draaiboek voor de zitting van het CSB voor GR26
- Een calamiteitenplan
- Informatie over soevereinen
- Formats voor verplichte publicaties in B1
- Voorbeelden van openbare kennisgevingen

Gemeenten noemen ook praktische hulpmiddelen zoals bijvoorbeeld:

- Turflijsten
- Stroomschema's
- Een chronologische checklist om het proces overzichtelijker te maken
- Meer uitleg over ICT-toepassingen en de werking van platformen voor uitwisseling en teluitkomsten
- Instructies voor het verplaatsen van stemmaterialen bij tellen op een andere locatie.
- Een totaaloverzicht (naast de verkiezingskalender), waarin duidelijk staat wat er op welk moment moet gebeuren en hoe dit uitgevoerd moet worden.

4.2.5 Suggesties om de Toolkit te verbeteren

29% van de gemeenten heeft suggesties gedaan om de Toolkit te verbeteren. Een veelgehoorde wens is een betere en uitgebreidere zoekfunctie, bij voorkeur direct beschikbaar op de startpagina, zodat

documenten sneller vindbaar zijn. Daarnaast wordt gevraagd om een duidelijker overzicht van alle handleidingen, formulieren en modellen op één pagina, inclusief een tijdlijn of draaiboek waarin staat welke documenten in welke fase gebruikt moeten worden.

Gemeenten geven aan dat de huidige structuur soms onoverzichtelijk is door veel linkjes en doorklikken; een compactere en visueel aantrekkelijkere opzet, bijvoorbeeld met uitgeschreven stappenplannen en overzichtslijsten, zou helpen. Ook wordt verzocht om visuele ondersteuning in de vorm van korte video's of explainers, zodat complexe processen zoals installatie van OSV en tellingen eenvoudiger te begrijpen zijn.

Verder noemden gemeenten het belang van eerder publiceren van belangrijke documenten zoals beeldmerken en voorbeeldteksten en het bundelen van informatie om herhaling en verwarring te voorkomen. Tot slot wordt gewezen op het toevoegen van extra functionaliteiten, zoals een aparte tegel voor alle downloadbare documenten, een beeldbank met rechtenvrije foto's en duidelijke versienummers bij modellen.

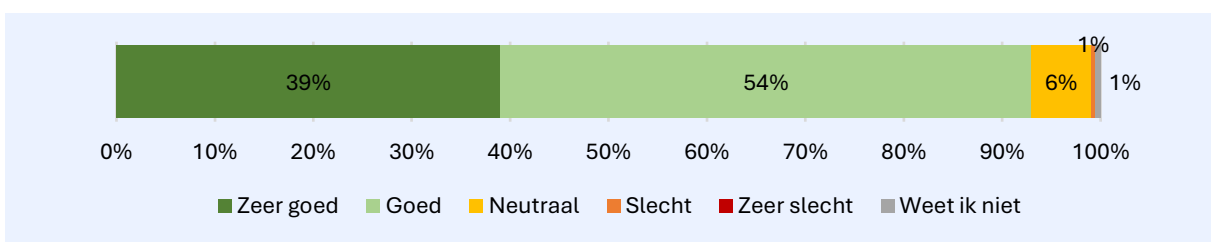
4.3 Contact met de Kiesraad

De Kiesraad biedt verschillende gemeenten verschillende informatie- en contactmogelijkheden.

4.3.1 De nieuwsbrief

Een van de informatievoorzieningen die de Kiesraad biedt is de nieuwsbrief verkiezingen. In de nieuwsbrief verkiezingen delen de Kiesraad en het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties informatie over de organisatie van verkiezingen. Gemeenten waren over het algemeen zeer tevreden over de nieuwsbrief. 93% van de gemeenten vindt de nieuwsbrief (zeer) goed (zie figuur 4.6).

Figuur 4.6 - In het algemeen, hoe beoordeelt u de nieuwsbrief verkiezingen?

4.3.2 Informatiepunt Verkiezingen

Een andere vorm van informatievoorziening is het Informatiepunt Verkiezingen van de Kiesraad. Hier kunnen gemeenten terecht met inhoudelijke vragen over (het organiseren van) verkiezingen. Ruim 79% van de gemeenten heeft contact gehad met het Informatiepunt. Hierbij was er een verschil tussen grote en kleine gemeenten. Kleine gemeenten hebben minder vaak contact gehad met het Informatiepunt (62%) dan grote gemeenten (95%).

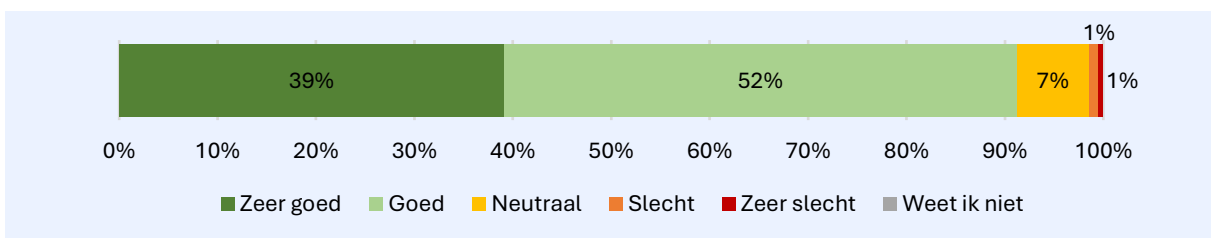

Tabel 4.7 Heeft u contact gehad met het Informatiepunt Verkiezingen van de Kiesraad? (Uitgesplitst op gemeentegrootte)

	Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
Ja	62%	81%	95%	79%
Nee	38%	18%	5%	20%
Weet ik niet	0%	1%	0%	0%

Over het algemeen waren alle gemeenten die gebruik hebben gemaakt van het Informatiepunt Verkiezingen tevreden over dit contact (gemiddelde score van 4,3 op een 5-puntsschaal van (1) Slecht tot (5) Zeer goed). Slechts 3 gemeenten beoordeelden het informatiepunt als niet goed, dit kwam in alle gevallen omdat gemeenten het antwoord op hun vraag onduidelijk vonden. Er was geen verschil tussen de gemeenten op basis van grootte.

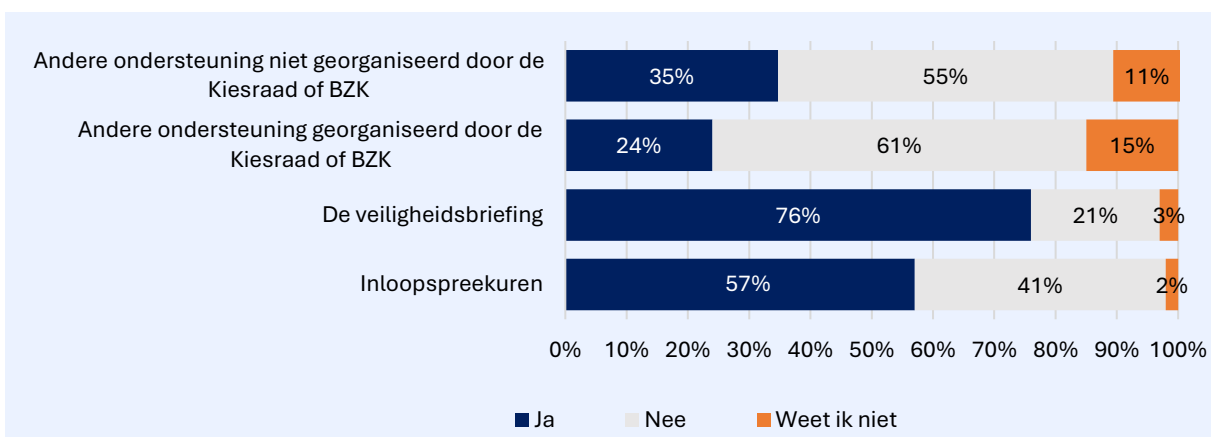
Figuur 4.8 - In het algemeen, hoe beoordeelt u het Informatiepunt Verkiezingen van de Kiesraad?

4.3.3 Overige vormen van ondersteuning

Gemeenten is gevraagd of ze gebruik maakten van andere vorming van ondersteuning georganiseerd door de Kiesraad of BZK. Iets meer dan de helft van de gemeenten heeft gebruik gemaakt van de inloopspreekuren (57%), ruim driekwart van de gemeenten heeft gebruik gemaakt van de veiligheidsbriefing (76%, zie figuur 4.9). 60% van de kleine gemeenten maakten gebruik van de veiligheidsbriefing. Bij middelgrote gemeenten was dit 79% en bij grote gemeenten 90%.

Figuur 4.9 - Heeft uw gemeente gebruik gemaakt van de volgende informatiebronnen?

Een deel van de gemeenten maakte gebruik van 'andere ondersteuning' dan in de voorgelegde antwoordopties. De 24% die andere ondersteuning van de Kiesraad en BZK gebruikte, hadden bijvoorbeeld telefonisch of via de mail contact met de Kiesraad of namen deel aan webinars. 35%

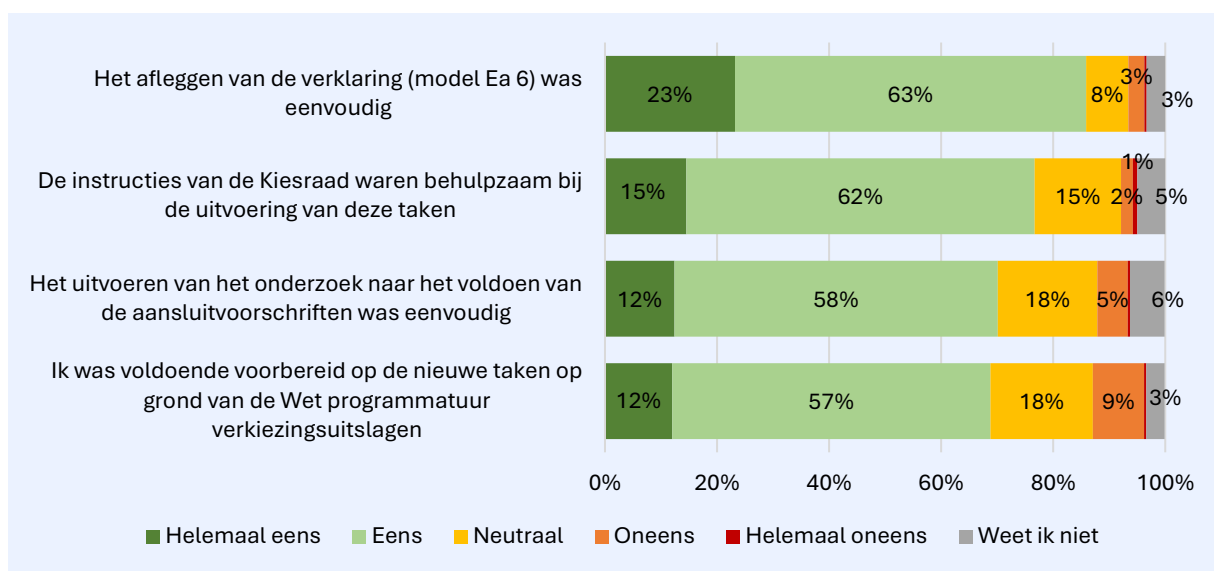
van de gemeenten maakte gebruik van andere ondersteuning die *niet* door de Kiesraad of BZK was georganiseerd. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om een (opfris) cursus via een commerciële aanbieder.

4.4 Wet programmatuur verkiezingen

Op 1 augustus 2025 is de Wet programmatuur verkiezingen in werking getreden. De Kiesraad heeft een samenwerkingsprotocol en aansluit- en gebruiksvorschriften opgesteld voor gemeenten. Hierin zijn de afspraken over het gebruik van de software voor het berekenen van de uitslag vastgelegd.

Gemeenten waren over het algemeen positief over het proces rondom de informatie en ondersteuning die de Kiesraad en het ministerie van BZK hebben geboden. 69% van de gemeenten voelde zich voldoende voorbereid op de nieuwe taken die voortkomen uit de Wet programmatuur verkiezingsuitslagen en 77% vond de instructies van de Kiesraad behulpzaam bij de uitvoering. Het uitvoeren van het onderzoek naar het voldoen aan de aansluitvoorschriften werd door 71% van de gemeenten als eenvoudig ervaren. Het afleggen van de verklaring (model Ea 6) werd door 86% van de gemeenten als eenvoudig beoordeeld. Er waren hier geen verschillen op basis van gemeentegrootte.

Figuur 4.10 - Wet programmatuur verkiezingen

4.4.1 Contact met de Kiesraad over het samenwerkingsprotocol

Gemeenten konden tijdens de verkiezing contact opnemen met de Kiesraad over het samenwerkingsprotocol. Slechts een beperkt aantal gemeenten (10%) heeft contact opgenomen met de Kiesraad over het samenwerkingsprotocol. Een ruime meerderheid (85%) had geen contact, daarnaast gaf 5% aan niet te weten of dit contact er was. De gemeenten die contact hadden, hebben dit als positief ervaren. 80% van de gemeenten was (heel) tevreden, terwijl 20% neutraal was. Geen van de gemeenten gaf aan niet tevreden te zijn.

5 Communicatie richting kiezers

Dit hoofdstuk gaat in op de manieren waarop gemeenten hebben gecommuniceerd over stemlokalen en welke kanalen daarbij zijn gebruikt. Daarnaast wordt beschreven op welke specifieke doelgroepen gemeenten hebben gefocust. Ook komt aan bod hoe gemeenten het gebruik van verkiezingsposters hebben gefaciliteerd.

5.1 Belangrijkste uitkomsten

- In vrijwel alle gemeenten konden inwoners de locatie van hun stemlokaal vinden via de website van de gemeente en waarismijnstemlokaal.nl. Ook andere communicatiemethoden, zoals een overzicht bij de stempas en/of kandidatenlijst, een verwijzing naar de website of vermelding van het dichtstbijzijnde stemlokaal op de stempas, lokale nieuwsbladen en sociale media, werden veel gebruikt.
- Acht van de tien gemeenten richtten hun communicatie op specifieke doelgroepen, met name op jonge kiezers die voor het eerst mochten stemmen.
- In de meeste gemeenten konden politieke partijen hun posters op voorgedrukte verkiezingsborden tonen (75%).

5.2 Communicatie over stemlocaties

5.2.1 Manieren van communicatie

Gemeenten konden op verschillende manieren communiceren over de verkiezing. Vrijwel alle gemeenten communiceerden over de stemlocaties via hun eigen website (98%) en via de website waarismijnstemlokaal.nl (98%). In 83% werd er via een overzicht bij de stempas en/of kandidatenlijst over de stemlocaties gecommuniceerd. Ook werd hierover gecommuniceerd door middel van een verwijzing op de stempas naar de website van de gemeente (77%), via lokale nieuwsbladen (76%), door de dichtstbijzijnde stemlocatie te vermelden op de stempas (72%) en via sociale media (69%). In enkele gemeenten werd er gecommuniceerd via een verkiezingskrant voor elk woonadres (11%), of op andere manieren (11%) zoals op verkiezinginbeeld.nl en door posters en makelaarsborden op de stemlocaties op te hangen. Het enige statistische verschil op basis van gemeentegrootte is dat kleine gemeenten gemiddeld minder vaak informatie over de stemlocaties deelden via een overzicht bij de stempas en/of de kandidatenlijst (66%) dan middelgrote gemeenten dat doen (87%).

Tabel 5.1 - Op welke manier(en) heeft uw gemeente gecommuniceerd over de stemlocaties bij deze verkiezing? (Uitgesplitst op gemeentegrootte)

	Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
Op de website van de gemeente staat een overzicht van de stemlocaties	97%	98%	95%	98%
Via social media	82%	66%	70%	69%
Via lokale nieuwsbladen	77%	77%	60%	76%

Door de dichtstbijzijnde stemlocatie op de stempas te vermelden	79%	71%	70%	72%
Door op de stempas te verwijzen naar de website van de gemeente	74%	77%	80%	77%
Via een 'verkiezingskrantje' dat per woonadres werd bezorgd	5%	12%	15%	11%
Op de website 'www.waarismijnstemlokaal.nl'	95%	99%	95%	98%
Op een overzicht bij de stempas en/of de kandidatenlijst	64%	87%	85%	83%
Anders	5%	10%	25%	11%
We hebben hier niet over gecommuniceerd	0%	0%	0%	0%

De verschillende manieren van communicatie werden in totaal ongeveer net zo veel gebruikt in TK25 in vergelijking met EP24 en TK23. De enige statistisch significante verschillen waren dat er in TK25 minder vaak via sociale media (69%) en lokale nieuwsbladen (76%) werd gecommuniceerd dan tijdens EP24 (sociale media: 77%, lokale nieuwsbladen: 83%).

Tabel 5.2 - Op welke manier(en) heeft uw gemeente gecommuniceerd over de stemlocaties bij deze verkiezing? Verschillen TK25 – EP24 – TK23.

	Totaal TK25	Totaal EP24	Totaal TK23
Op de website van de gemeente staat een overzicht van de stemlocaties	98%	98%	99%
Via social media	69%	77%	73%
Via lokale nieuwsbladen	76%	83%	79%
Door de dichtstbijzijnde stemlocatie op de stempas te vermelden	72%	75%	72%
Door op de stempas te verwijzen naar de website van de gemeente	77%	82%	72%
Via een 'verkiezingskrantje' dat per woonadres werd bezorgd	11%	10%	10%
Op de website 'www.waarismijnstemlokaal.nl'	98%	94%	93%
Op een overzicht bij de stempas en/of de kandidatenlijst	83%	84%	86%
Anders	11%	7%	7%
We hebben hier niet over gecommuniceerd	0%	0%	-
Totaal N	240	262	293

5.3 Communicatie richting specifieke groepen

Gemeenten konden zich in de communicatie tijdens de verkiezing richten op specifieke doelgroepen kiezers. Acht van de tien gemeenten hebben dit gedaan (81%), de overige gemeenten deden dit niet (19%). Communicatie voor specifieke doelgroepen was grotendeels gericht op jonge kiezers die voor het eerst mochten stemmen (70%). Ook aan communicatie richting kiezers met verschillende beperkingen werd aandacht besteed, zoals aan kiezers met een visuele beperking (40%).

Bij grote gemeenten werd de communicatie vaker op mensen met een beperking gericht (visueel (65%), auditief (50%), laaggeletterd (35%), (licht)verstandelijk (30%), lichamelijk (30%)) dan in de kleine en middelgrote steden (respectievelijk 23%/40%, 15%/29%, 26%/24%, 18%/22%, 13%/19%).

Tabel 5.3 - Op welke specifieke doelgroepen heeft uw gemeente zich gericht? (Uitgesplitst op gemeentegrootte)

	Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
Jonge kiezers die voor het eerst mogen stemmen (18 jaar)	77%	71%	55%	70%
Jongeren (18-34 jaar)	10%	7%	15%	8%
Ouderen (65+)	18%	7%	5%	8%
Laaggeletterden	26%	24%	35%	25%
Kiezers met een visuele beperking	23%	40%	65%	40%
Kiezers met een auditieve beperking	15%	29%	50%	28%
Kiezers met een (licht)verstandelijke beperking	18%	22%	30%	22%
Kiezers met een lichamelijke beperking	13%	19%	30%	19%
Kiezers met een migratieachtergrond	5%	2%	0%	2%
Anders	5%	6%	5%	5%
Niet van toepassing: er was geen specifieke communicatie gericht op bepaalde doelgroepen	21%	19%	15%	19%

De mate waarin gemeenten zich op specifieke doelgroepen richtten is grotendeels vergelijkbaar met TK23 en EP24 (zie tabel 5.4). Gemeenten richtten zich echter in aanloop naar TK25 meer op kiezers met een auditieve, (licht)verstandelijke, of lichamelijke beperking in vergelijking met EP24.

Tabel 5.4 - Op welke specifieke doelgroepen heeft uw gemeente zich gericht? Verschillen TK25 – EP24 – TK23. (Percentages van gemeenten die zich hebben gericht op doelgroepen).

	Totaal TK25	Totaal EP24	Totaal TK23
Jonge kiezers die voor het eerst mogen stemmen (18 jaar)	87%	87%	92%
Jongeren (18-34 jaar)	10%	5%	8%
Ouderen (65+)	10%	7%	5%
Laaggeletterden	31%	26%	29%
Kiezers met een visuele beperking	49%	41%	50%
Kiezers met een auditieve beperking	35%	20%	21%
Kiezers met een (licht)verstandelijke beperking	27%	19%	24%
Kiezers met een lichamelijke beperking	24%	15%	24%
Kiezers met een migratieachtergrond	3%	7%	4%
Anders	7%	5%	5%
Totaal N	194	167	198

5.4 Gebruik verkiezingsposters

Politieke partijen moeten zich aan een aantal regels houden als ze campagne voeren. Dit zijn regels over bijvoorbeeld verkiezingsborden, kraampjes en activiteiten, onder andere in en rondom het

stemlokaal. Sommige regels staan in de Kieswet, maar de meeste regels, waaronder de regels over het gebruik van verkiezingsposters, worden door gemeenten zelf bepaald.

Verkiezingsposters van politieke partijen werden in driekwart van de gemeenten getoond op voorgedrukte verkiezingsposters (75%). Aanplakborden waarop partijen zelf hun posters konden ophangen werden door 21% van de gemeenten gebruikt. Kleine gemeenten maakten aanzienlijk minder gebruik van voorgedrukte verkiezingsborden (49%) dan middelgrote (79%) en grote gemeenten (95%). Andere manieren waarop gemeenten het gebruik van verkiezingsposters faciliteerden waren onder andere sandwich- of driehoeksborden, trotters en de mogelijkheid om posters aan te leveren die dan werden opgehangen door de gemeente.

Enkele gemeenten faciliteerden het gebruik van verkiezingsposters niet, in deze gemeenten is er besloten om alleen algemene informatie te plaatsen op de verkiezingsborden.

Tabel 5.5 - Op welke manier faciliteerde uw gemeente het gebruik van verkiezingsposters door politieke partijen? (Uitgesplitst op gemeentegrootte)

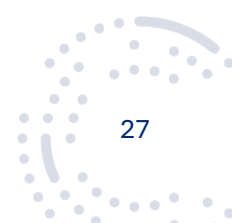
	Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
Met voorgedrukte verkiezingsborden	49%	79%	95%	75%
Met aanplakborden waarop politieke partijen zelf posters konden plakken	33%	19%	15%	21%
Politieke partijen konden op aangewezen plekken in de openbare ruimte reclameborden ophangen	13%	12%	30%	14%
Anders	15%	7%	0%	8%
Geen van bovenstaande	5%	2%	0%	2%

Het gebruik van voorgedrukte verkiezingsborden nam toe ten opzichte van de vorige verkiezingen: 75% van de gemeenten bood deze aan bij TK25, tegenover 68% bij EP24 (zie tabel 5.6). Bij TK25 werd er minder gebruik gemaakt van aanplakborden waarop politieke partijen zelf posters konden plakken (21% van de gemeenten bij TK25 ten opzichte van 24% bij EP24 en 32% bij TK23)⁸.

Tabel 5.6 - Op welke manier faciliteerde uw gemeente het gebruik van verkiezingsposters door politieke partijen? Verschillen TK25 – EP24 – TK23.

	Totaal TK25	Totaal EP24	Totaal TK23
Met voorgedrukte verkiezingsborden	75%	68%	62%
Met aanplakborden waarop politieke partijen zelf posters konden plakken	21%	24%	32%
Politieke partijen konden op aangewezen plekken in de openbare ruimte reclameborden ophangen	14%	16%	12%
Anders	8%	13%	14%
Geen van bovenstaande	2%	1%	2%
Totaal N	240	262	293

⁸ Niet significant, maar inhoudelijk relevant verschil.

6 Stemlokalen

Dit hoofdstuk behandelt hoe gemeenten stemlokalen hebben gerealiseerd en welke factoren daarbij een rol speelden. Er komt aan bod in hoeverre gemeenten voldoende stemlokalen konden regelen, hoe zij het proces hebben ervaren en welke belemmeringen zij tegenkwamen. Daarnaast komt aan bod welke keuzes gemeenten maakten bij het selecteren van locaties, de mate van toegankelijkheid van stemlokalen en de voorzieningen die zijn aangeboden om kiezers met specifieke behoeften te ondersteunen.

6.1 Belangrijkste uitkomsten

- Een meerderheid van de gemeenten kon meer dan genoeg stemlokalen realiseren (58%) en gaf aan dat dit een makkelijk proces was. Bij 12% was het realiseren van voldoende stemlokalen wel moeilijk, voornamelijk vanwege een beperkt aantal geschikte locaties. Voor grote gemeenten en gemeenten met een hoge inwonerdichtheid was het vaker moeilijk om genoeg stemlokalen te realiseren dan voor kleine gemeenten.
- Bij het bepalen van de stemlocaties was het regelen van dezelfde stemlokalen als bij vorige verkiezingen voor veel gemeenten een belangrijke overweging (60%). Gemeenten met een zeer lage bevolkingsdichtheid hechten vaker minder belang dan andere gemeenten bij het plaatsen van één stemlokaal in elke wijk, de afstand van stemlokaal tot kiezer en het plaatsen van een stemlokaal in een buurt met lage opkomstcijfers.
- De meeste gemeenten vinden zelf dat de stemlokalen goed toegankelijk zijn. 29% van de gemeenten heeft wel een melding gemaakt van één of meerdere niet toegankelijke stemlokalen (gemiddeld 5,2 niet toegankelijke stemlokalen per gemeente) voor mensen met een lichamelijke beperking. Grote gemeenten hebben vaker een melding gedaan (55%) dan kleine gemeenten (14%). De meest aangeboden voorziening was ondersteuning in gebarentaal (gemiddeld aangeboden in 19 stemlokalen per gemeente). Dit werd voornamelijk veel in grote gemeenten aangeboden (gemiddeld aangeboden in 81 stemlokalen per grote gemeente). Daarnaast gaf 42% van de gemeenten ook aan andere ondersteuning te bieden zoals braille kandidatenlijsten en tolken.

6.2 Stemlokalen realiseren

Gemeenten zijn verantwoordelijk voor het aanwijzen en inrichten van stemlokalen. In een stemlokaal kan meer dan één stembureau gevestigd zijn. Het stemlokaal moet zo ingericht zijn dat het stemgeheim is gewaarborgd.

Zes op de tien gemeenten konden meer dan genoeg stemlokalen realiseren (58%). Andere gemeenten gaven aan net genoeg stemlokalen te kunnen realiseren (40%). Voor een kleine groep (middelgrote) gemeenten gold dat zij net te weinig stemlokalen konden regelen (2%). Geen enkele gemeente liet weten dat ze veel te weinig stemlokalen konden realiseren.

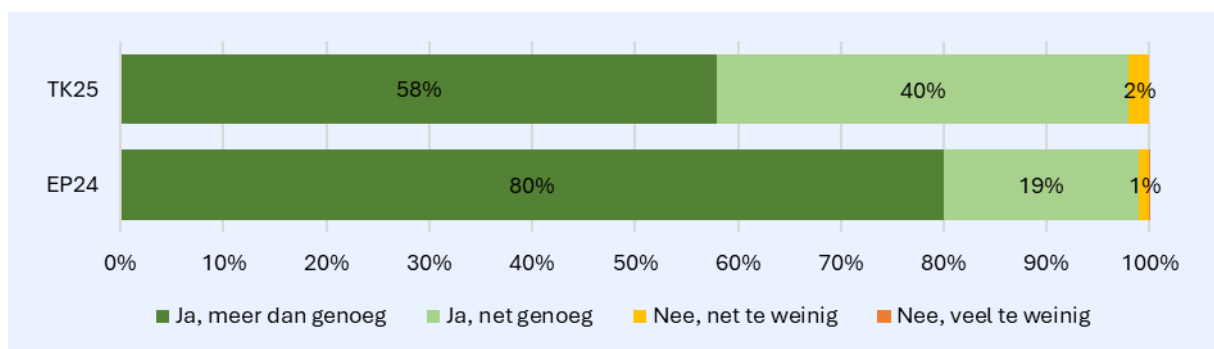

Tabel 6.1 - Heeft uw gemeente het aantal stemlokalen kunnen realiseren dat u vooraf voor ogen had? (Uitgesplitst op gemeentegrootte en bevolkingsdichtheid)

	Gemeentegrootte			Bevolkingsdichtheid				Totaal
	Klein	Middelgroot	Groot	Zeer laag	Laag	Gemiddeld	Hoog	
Ja, meer dan genoeg	67%	56%	65%	70%	57%	51%	61%	58%
Ja, net genoeg	33%	41%	35%	28%	41%	47%	37%	40%
Nee, net te weinig	0%	3%	0%	2%	1%	3%	2%	2%
Nee, veel te weinig	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Weet ik niet	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%

Vrijwel alle gemeenten hebben tijdens TK25 het aantal stemlokalen kunnen realiseren dat ze vooraf voor ogen hadden. Dat was tijdens EP24 ook zo⁹. Gemeenten gaven tijdens EP24 vaker (80%) aan dat ze meer dan genoeg stemlokalen konden realiseren dan tijdens TK25 (58%). Tijdens TK25 kon 40% van de gemeenten net genoeg stemlokalen realiseren, tijdens EP24 was dit 19%.

Figuur 6.2 - Heeft uw gemeente het aantal stemlokalen kunnen realiseren dat u vooraf voor ogen had? Vergelijking TK25 en EP24.

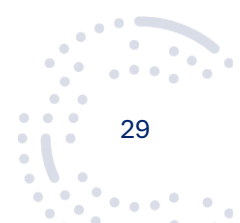

6.3 Stemlokalen vinden

Veel gemeenten geven aan dat het makkelijk (43%) of heel makkelijk (16%) was om voldoende stemlokalen te vinden. Drie van de tien gemeenten vond het niet moeilijk, maar ook niet makkelijk (29%). Andere geven aan dit proces moeilijk (11%) of in enkele gevallen heel moeilijk (1%) gevonden te hebben. Grote gemeenten ervoeren het proces vaker als moeilijk (15%) dan kleine gemeenten (5%). Heel erg makkelijk was het voor geen van de grote gemeenten, ten opzichte van 26% van de kleine gemeenten en 16% van de middelgrote gemeenten.

Bij gemeenten met een hoge bevolkingsdichtheid ervoer de meerderheid het vinden van voldoende stemlokalen als neutraal (41%), in tegenstelling tot gemeenten met zeer lage, lage en gemiddelde dichtheden waarbij de meerderheid het proces als makkelijk heeft ervaren (respectievelijk 48%, 44% en 47%).

⁹ Bij TK23 is dit niet uitgevraagd, daarom is vergelijking niet mogelijk.

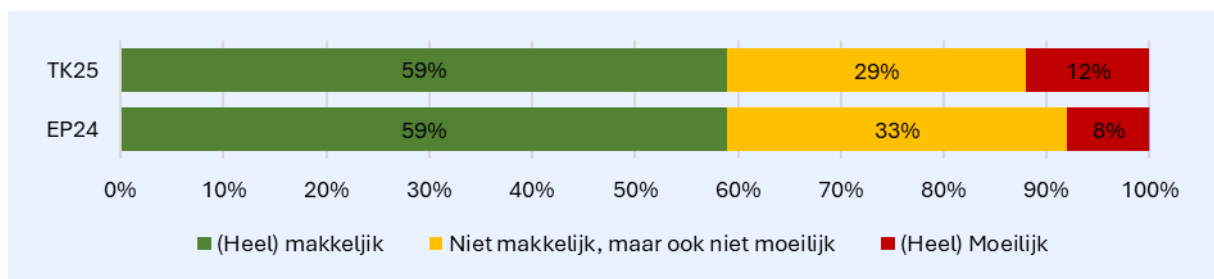

Tabel 6.3 - Hoe ervaarde uw gemeente het proces om voldoende stemlokalen te vinden voor deze Tweede Kamerverkiezing? (Uitgesplitst op gemeentegrootte en bevolkingsdichtheid)

	Gemeentegrootte			Bevolkingsdichtheid				Totaal
	Klein	Middelgroot	Groot	Zeer laag	Laag	Gemiddeld	Hoog	
Heel moeilijk	0%	1%	0%	2%	0%	0%	2%	1%
Moeilijk	5%	12%	15%	7%	9%	16%	12%	11%
Neutraal	21%	29%	45%	22%	26%	29%	41%	29%
Makkelijk	49%	43%	40%	48%	44%	47%	32%	43%
Heel erg makkelijk	26%	15%	0%	22%	21%	8%	12%	16%
Weet ik niet	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%

Er was geen verschil tussen TK25 en EP24 in hoe moeilijk of makkelijk gemeenten het proces hebben ervaren om voldoende stemlokalen te vinden (zie figuur 6.4)¹⁰.

Figuur 6.4 - Hoe ervaarde uw gemeente het proces om voldoende stemlokalen te vinden? Vergelijking TK25 en EP24¹¹.

6.3.1 Reden moeite met vinden voldoende stemlocaties

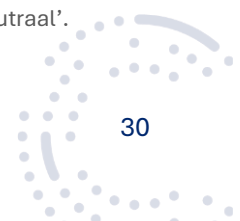
Van de gemeenten die aangaven moeite te hebben met het vinden van voldoende stemlocaties was de meest voorkomende reden het beperkte aantal geschikte locaties binnen de gemeente (86%). Bijna zes op de tien gemeenten gaf aan dat de toegankelijkheidseisen zorgden voor belemmering van het proces (59%). Grote gemeenten hadden hier de meeste moeite mee (67%). Daarnaast waren ook de beschikbaarheid van locaties op de verkiezingsdag (48%) en het feit dat de verkiezing op korte termijn moest worden gepland (34%) beperkende factoren in het realiseren van voldoende stemlocaties.

17% ervoer ook andere belemmeringen, zoals een tekort aan voorzieningen in nieuwbouwwijken, te weinig grote ruimtes, beperkte voorbereidingstijd vanwege de zomervakantie en locaties die door polarisatie afstand willen houden van de politiek.

- *“In nieuwe wijken zijn enkel huizen gebouwd en geen voorzieningen zoals buurthuizen, sporthallen of scholen.”*
- *“Er zijn steeds grotere ruimtes nodig i.v.m. combinatie toegankelijkheidseisen en grote tel tafels.”*
- *“Omdat we alles kort voor de zomervakantie moesten regelen.”*
- *“Locaties willen afstand houden van de politiek vanwege de toenemende polarisatie.”*

¹⁰ Bij TK23 is dit niet uitgevraagd, daarom is vergelijking niet mogelijk.

¹¹ Bij EP24 was de middelste antwoordoptie ‘niet makkelijk, maar ook niet moeilijk’. Bij TK25 was dit ‘neutraal’.

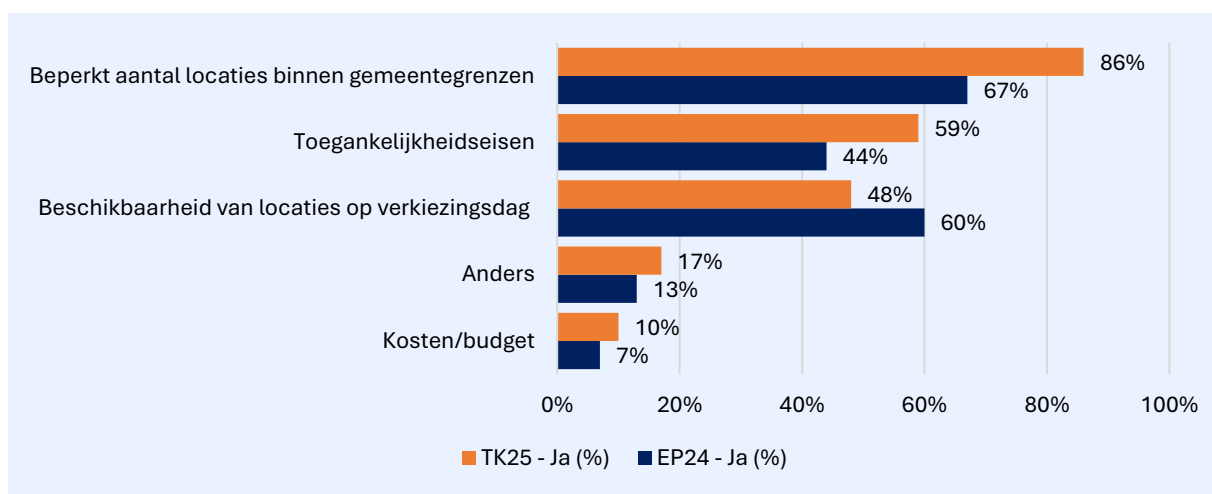

Tabel 6.5 - Kunt u toelichten waarom het voor uw gemeente niet makkelijk was om stemlokalen te realiseren? (Uitgesplitst op gemeentegrootte)

	Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
Toegankelijkheidseisen	50%	58%	67%	59%
Beperkt aantal locaties binnen gemeentegrenzen	100%	88%	67%	86%
Kosten/budget	100%	4%	0%	10%
Omdat het een niet geplande verkiezing was	50%	33%	33%	34%
Beschikbaarheid van locaties op verkiezingsdag (woensdag 29 oktober 2025)	100%	46%	33%	48%
Anders	0%	8%	100%	17%
Weet ik niet	0%	0%	0%	0%

De redenen waarom gemeenten het lastig vonden om stemlokalen te regelen, lijken op elkaar bij TK25 en EP24. Hoewel de percentages verschillen, komt dit door de kleine aantallen respondenten en kunnen hier geen conclusies aan verbonden worden. Bij TK25 zag 86% het beperkte aantal locaties binnen de gemeentegrenzen als een uitdaging zag bij het realiseren van voldoende stemlokalen, tegenover 67% bij EP24¹².

Tabel 6.6 - Kunt u toelichten waarom het voor uw gemeente niet makkelijk was om stemlokalen te realiseren? Vergelijking TK25 en EP24.

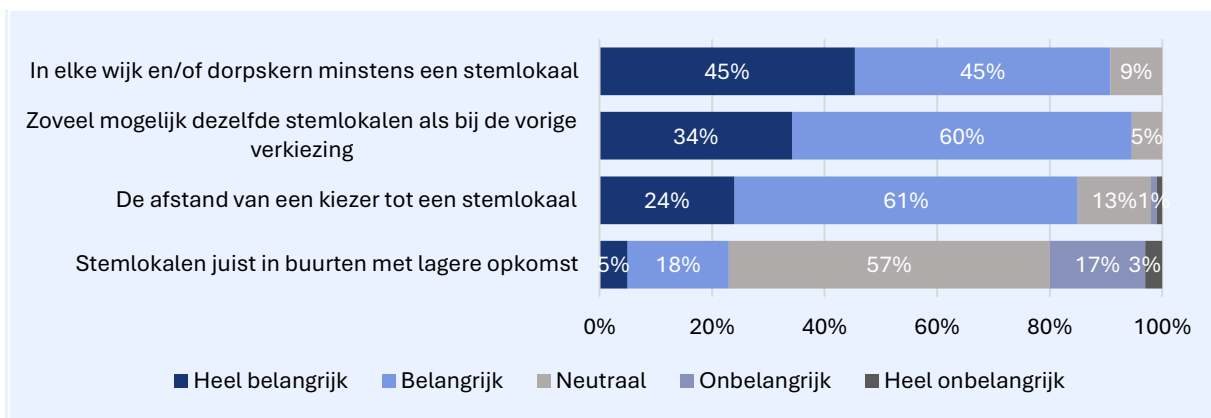
6.3.2 Kiezen van stemlokalen

60% van de gemeenten vond het belangrijk om zoveel mogelijk dezelfde stemlokalen als bij de vorige verkiezing beschikbaar te stellen; een derde vond dit heel belangrijk (34%). Gemeenten vonden het ook belangrijk (45%) of heel belangrijk (45%) dat in elke wijk en/of dorp minstens één stemlokaal te vinden was. Een meerderheid van de gemeente houdt tevens rekening met de afstand van de kiezer tot een stemlokaal (belangrijk 61%, heel belangrijk 24%). Gemeenten stonden over het algemeen neutraal tegenover het belang van het plaatsen van stemlokalen in buurten met een lagere opkomst (57%).

¹² Niet significant, maar inhoudelijk relevant verschil.

Tabel 6.7 - Hoe belangrijk waren de volgende overwegingen bij het bepalen van de locaties van stemlokalen?¹³

Bij het maken van onderscheid naar bevolkingsdichtheid, gaven gemeenten met een zeer lage dichtheid vaker neutraal te zijn als het gaat om het realiseren van minstens één stemlokaal in elke wijk (20%) en de afstand van de kiezer tot een stemlokaal (20%). Ze gaven vaker aan dat stemlokalen in een buurt met lagere opkomst een onbelangrijke overweging was (27%).

6.3.3 Toegankelijkheid stemlokalen

De Kieswet bepaalt in artikel J 4 dat burgemeester en wethouders ervoor moeten zorgen dat alle stemlokalen zo zijn gelegen en ingericht dat kiezers met lichamelijke beperkingen zoveel mogelijk hun stem zelfstandig kunnen uitbrengen. Het kan dat bepaalde stemlokalen hier niet aan voldoen. In dat geval moeten burgemeester en wethouders de gemeenteraad informeren over de redenen hiervoor.

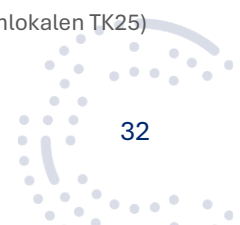
Bijna 70% van de gemeenten heeft geen melding gemaakt bij de gemeenteraad omdat stemlokalen niet toegankelijk waren (68%). Van de 29% die dit wel heeft gedaan werden er gemiddeld 5 (5,2) stemlokalen als niet toegankelijk gemeld. In grote gemeenten zijn vaker meldingen gemaakt van niet toegankelijke stemlokalen (55%) dan middelgrote (29%) en kleine (14%) gemeenten.

Gemeenten die aangaven een melding gemaakt te hebben omdat er stemlokalen niet toegankelijk waren konden daarnaast aangeven hoeveel stemlokalen in hun gemeente als niet toegankelijk werden beschouwd. Het gerapporteerde aantal lag gemiddeld hoger in grote gemeenten (6,4 stemlokalen, circa 6% van het totale aantal stemlokalen) dan in kleine (5,4 stemlokalen, circa 8%) en middelgrote (0,6 stemlokalen, circa 23%) gemeenten^{14,15}.

¹³ Deze vraag is tijdens TK25 voor het eerst gesteld, vergelijking met EP25 of TK23 niet mogelijk.

¹⁴ Dit zijn cijfers die gemeenten zelf hebben ingevuld, niet per se de werkelijke toegankelijkheidscijfers.

¹⁵ Percentages zijn op basis van het gemiddeld aantal stemlokalen tijdens TK25 (Onderzoek meting stemlokalen TK25)

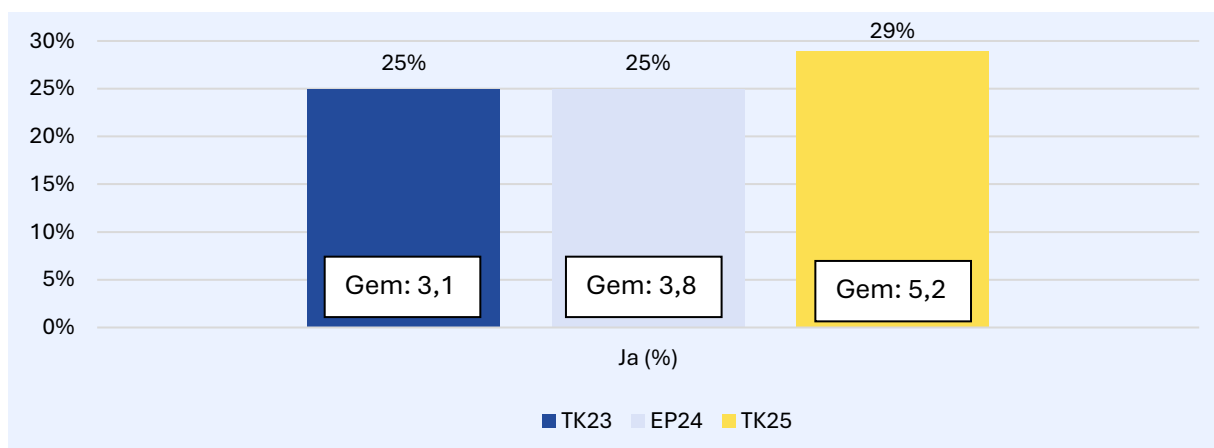

Tabel 6.8 - Heeft u uw gemeenteraad geïnformeerd over stemlokalen die niet toegankelijk waren voor mensen met een lichamelijke beperking? (Uitgesplitst op gemeentegrootte)

	Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
Ja	14%	29%	55%	29%
Gemiddeld aantal stemlokalen die niet toegankelijk waren:	0,6 (8%)	5,4 (ca. 23%)	6,4 (ca. 6%)	5,2 (ca. 18%)
Nee	78%	69%	45%	68%
Weet ik niet	8%	2%	0%	3%

Bij TK25 maakte 29% van de gemeenten een melding van niet toegankelijke stemlokalen. Dit is niet significant vaker dan bij TK23 en EP24 (beide 25%, zie figuur 6.9). Wanneer we kijken naar het gemiddelde aantal stemlokalen waarover een melding is gemaakt, zijn er ook geen significante verschillen tussen TK25 en EP24.

Figuur 6.9 - Heeft u uw gemeenteraad geïnformeerd over stemlokalen die niet toegankelijk waren? Vergelijking TK25, EP24 en TK23.

6.3.4 Ondersteuning in stemlokalen

Gemeenten konden verschillende soorten ondersteuning aanbieden in de stemlokalen. In totaal bood 84% van de gemeenten een of meerdere vorm(en) van ondersteuning aan in hun stemlokalen. De meest aangeboden voorziening voor specifieke doelgroepen was ondersteuning in gebarentaal: gemiddeld 19 stemlokalen per gemeente (circa 64% van het totale aantal stemlokalen)¹⁶. Ondersteuning in gebarentaal werd gemiddeld in grote gemeenten op de meeste stemlokalen aangeboden (81 stemlokalen, circa 71%) en in kleine gemeenten in de minste stemlokalen (3 stemlokalen, circa 36%), met daartussen middelgrote gemeenten (15 stemlokalen, circa 63%).

De stemmal voor blinde of slechtziende kiezers was minder breed beschikbaar: gemiddeld in één stemlokaal per gemeente (circa 3% van het totaal aantal stemlokalen). Ook andere voorzieningen, zoals een prikkelarm stemlokaal of een proefstemlokaal voorafgaand aan de verkiezingen, werden slechts sporadisch aangeboden.

¹⁶ Percentages zijn op basis van het gemiddeld aantal stemlokalen tijdens TK25 (Onderzoek meting stemlokalen TK25)

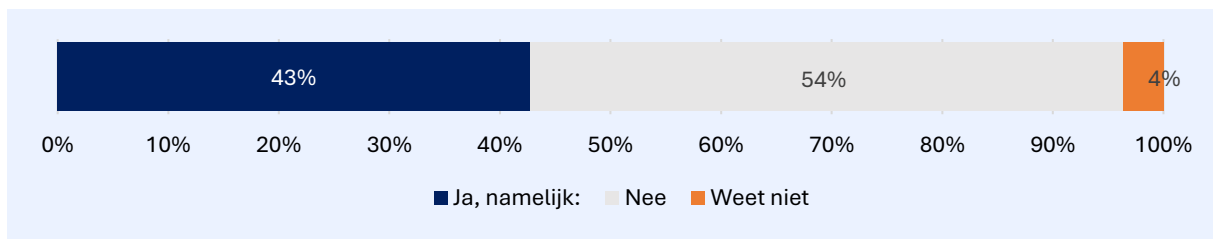

Tabel 6.10 - In hoeveel stemlokalen heeft u de volgende voorzieningen aangeboden?

	Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
	Gemiddelde aantal stemlokalen			
Ondersteuning in gebarentaal	3,2 (36%)	15,2 (63%)	81 (71%)	19 (64%)
De stemmal voor blinde of slechtziende kiezers	0,2 (2%)	0,9 (4%)	1,7 (1%)	0,9 (3%)
Een prikkelarm stemlokaal	0,2 (2%)	0,4 (2%)	0,5 (<1%)	0,4 (1%)
Proefstemlokaal voorafgaand aan de verkiezingen	0	0	0,1 (<1%)	0

Het aantal gemeenten dat speciale voorzieningen aanbrengt in het stemlokaal is afgelopen jaren toegenomen. Bij TK23 was dat 52% en bij EP24 was dit 59%. Bij TK25 was het aandeel gemeenten met speciale voorzieningen gegroeid naar 84%. Met name ondersteuning in gebarentaal wordt nu in meer stemlokalen aangeboden (19 stemlokalen in TK25 ten opzichte van 14 stemlokalen in EP24 en TK23).

Tabel 6.11 - Heeft uw gemeente ook andere vormen van ondersteuning aangeboden?

Veertig procent van de gemeenten geeft daarnaast ook aan, andere vormen van ondersteuning aan te bieden (43%). Andere vormen van geboden ondersteuning waren bijvoorbeeld de braille kandidatenlijst, loep, QR-code voor doven/slechthorenden, tolk, vergrote kandidatenlijst, verlaagde en verbrede stemhokjes voor rolstoelen, extra informatie in de krant of op locatie.

- *“Braille kandidatenlijst, kandidatenlijst in gesproken vorm, live gebarentolk, stembureau bemand door dove mensen.”*
- *“Tolk op afstand, verlichtbare loep, vergrote kandidatenlijst, verlaagd stemhokje.”*
- *“Voor doven/slechthorenden via een QR code in alle stemlokalen.”*
- *“Ja, informatiepunt bij de bibliotheek en bij ons verkiezingsinformatiepunt van de gemeente.”*
- *“Verkiezingskrant in gewone taal en voor LVB¹⁷.”*

¹⁷ Mensen met een licht verstandelijke beperking.

7 Stembureauleden

Dit hoofdstuk gaat over hoe gemeenten de werving, uitval en trainingen van stembureauleden voor de dag van de verkiezing (29 oktober 2025) hebben ervaren. Ook komt de ervaring met de inzet van digitale ondersteuning aan bod. Dit hoofdstuk gaat niet over de leden van het gemeentelijk stembureau, dit onderwerp komt in hoofdstuk 13 aan bod.

7.1 Belangrijkste uitkomsten

- Gemiddeld hadden gemeenten 37 voorzitters (waarvan 35% ambtenaar uit eigen gemeentelijke organisatie), 159 stembureauleden (15% eigen ambtenaar), 89 tellers (17% eigen ambtenaar) en 25 reserveleden (12% eigen ambtenaar). Bijna alle gemeenten (98%) konden uitval opvangen.
- Meer dan de helft van de gemeenten (56%) vond het werven van (reserve)stembureauleden (heel) makkelijk, terwijl 15% dit (heel) moeilijk vond. Tijdens TK25 vonden gemeenten het makkelijker dan tijdens EP24 (toen vond 19% van de gemeenten het (heel) makkelijk). De meest gebruikte strategie was het benaderen van het bestaande ledenbestand (83%). Moeilijkheden kwamen vooral omdat burgers geen reserve lid wilden zijn (74%) en vergrijzing van het vrijwilligersbestand (60%).
- De gemiddelde vergoeding varieerde per functie en gemeentegrootte. Voorzitters ontvingen gemiddeld €211 per deelname (in kleine gemeenten €166, in grote gemeenten €241), stembureauleden €173 en tellers €52. Ambtenaren kregen vaker ‘tijd voor tijd’ in kleine gemeenten, waar grotere gemeenten vaker een financiële vergoeding boven op het salaris gaven.
- Vrijwel alle gemeenten (98%) trainden (plaatsvervangend) voorzitters. Voor tellers was dit minder uniform (77% werd volledig getraind, 10% ontving geen training). Bijna alle gemeenten (93%) boden aparte trainingen per functie, waarbij e-learning het meest werd ingezet.
- Op de verkiezingsdag gebruikte 59% van de gemeenten digitale hulpmiddelen. Grote (65%) en middelgrote (63%) gemeenten maakten relatief vaker gebruik van digitale ondersteuning dan kleinere gemeenten (33%).

7.2 Aantal stembureauleden

Een stembureau bestaat uit minstens drie leden, van wie er één voorzitter is. In aanvulling hierop kunnen plaatsvervangende leden worden benoemd, bijvoorbeeld om te tellen. Hiervoor geldt geen (maximum) aantal. De gemeente benoemt de leden.

Tijdens de Tweede Kamerverkiezing 2025 hadden gemeenten gemiddeld 37 voorzitters, 159 stembureauleden, 89 tellers en 25 reserveleden. Logischerwijs hebben grotere gemeenten gemiddeld genomen meer voorzitters, stembureauleden, tellers en reserveleden dan kleine en middelgrote gemeenten (zie tabel 7.1). Procentueel is het aantal ambtenaren uit eigen gemeentelijke organisatie hoger bij kleine gemeenten (23%) dan bij middelgrote (17%) en grote (18%) gemeenten. Dit komt vooral omdat kleine gemeenten vaker eigen ambtenaren gebruiken als voorzitters (50%) ten opzichte van middelgrote (39%) en grote (23%) gemeenten. Er is ook gekeken naar verschillen op basis van bevolkingsdichtheid, maar deze verschillen waren niet meer aanwezig wanneer er gecontroleerd werd voor gemeentegrootte.

Tabel 7.1 - Gemiddeld aantal stembureauleden tijdens de Tweede Kamerverkiezing. (Uitgesplitst op gemeentegrootte). Met tussen haakjes gemiddeld % ambtenaren uit eigen gemeentelijke organisatie.

	Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
	Gemiddeld aantal stembureauleden			
Voorzitters (excl. plv. voorzitters):	10 (50%)	33 (39%)	128 (23%)	37 (35%)
Stembureauleden	43 (19%)	139 (13%)	542 (20%)	159 (15%)
Tellers	33 (21%)	82 (18%)	254 (11%)	89 (17%)
Reserveleden	9 (22%)	27 (11%)	37 (22%)	25 (12%)
Totaal aantal stembureauleden	95 (23%)	281 (17%)	961 (18%)	310 (18%)

Deze aantallen zijn over het algemeen vergelijkbaar met de vorige twee verkiezingen. Alleen het aantal tellers is iets toegenomen ten opzichte van EP24. Dat zijn er nu gemiddeld 89 per gemeente, terwijl dat er bij EP24 gemiddeld 65 waren en bij TK23 78. Dit is te verklaren door de hogere opkomst bij TK25 (opkomst: 78,3%, totaal aantal uitgebrachte stemmen: 10.640.324) in vergelijking met EP24 (opkomst: 46,2%, totaal aantal uitgebrachte stemmen: 6.253.467)¹⁸.

7.3 Uitval stembureauleden

Bij de meeste gemeenten zijn stembureauleden uitgevallen op de verkiezingsdag zelf of in de dagen daarvoor. Het gemiddeld aantal uitgevallen stembureauleden verschilt op basis van gemeentegrootte, maar de procentuele verschillen zijn kleiner. Bij kleine gemeenten vielen gemiddeld 2 leden uit (2% van totale aantal stembureauleden), bij middelgrote gemeenten waren dat er 8 (3%) en bij grote gemeenten waren het gemiddeld 49 leden (5%) (Tabel 7.2).

Tabel 7.2 - Hoeveel stembureauleden zijn er uitgevallen vanaf 27 oktober 2025 of tijdens hun werkzaamheden op 29 oktober 2025? (Uitgesplitst op gemeentegrootte). Met tussen haakjes het % uitval ten opzichte van het gemiddeld aantal stembureauleden.

	Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
	Gemiddeld aantal uitgevallen stembureauleden			
Hoeveel stembureauleden zijn er uitgevallen vanaf 27 oktober 2025 of tijdens hun werkzaamheden op 29 oktober 2025?	2,2 (2%)	7,5 (3%)	49,4 (5%)	10,2 (3%)

Bijna alle gemeenten konden de uitgevallen leden vervangen. 98% van de gemeenten die te maken hadden met uitval gaven aan voldoende reserveleden te hebben. Enkele gemeenten (2%, n = 4) hadden onvoldoende reserveleden. Gemeenten die onvoldoende reserves hadden, namen verschillende maatregelen om het tekort op te vangen. Zo deden ze bijvoorbeeld een oproep tot extra inzet op sociale media, zetten de gemeenten extra eigen ambtenaren in, belden ze oud stembureauleden die zich niet hadden aangemeld om alsnog stembureau lid te zijn of verlaagden ze het aantal stembureauleden per stembureau (ze verspreidden de vrijwilligers meer over de bureaus).

¹⁸ Bron: <https://www.verkiezingsuitslagen.nl/>

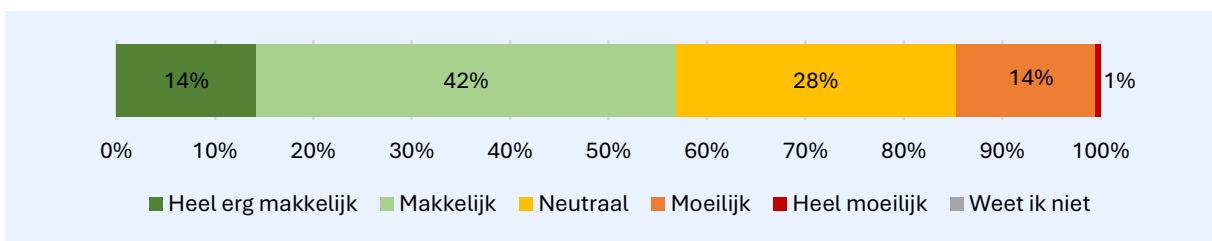

7.4 Werving stembureauleden

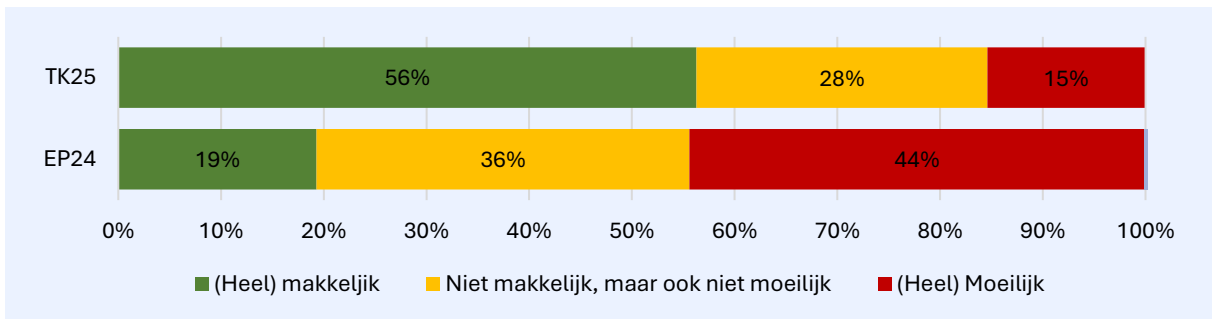
Het merendeel van de gemeenten ervoer het werven van voldoende (reserve)stembureauleden als relatief eenvoudig. In totaal gaf 56% van de gemeenten aan dat dit (heel erg) makkelijk ging. Daarentegen vond 15% de werving (heel) moeilijk en 28% gaf een neutraal antwoord (zie figuur 7.3). Er is geen significant verschil tussen gemeentegrootte, maar er zijn wel nuances zichtbaar: kleine gemeenten vonden het vaker (heel) makkelijk (61%) dan middelgrote (47%) en grote gemeenten (50%)¹⁹.

Figuur 7.3 - Hoe makkelijk of moeilijk vond uw gemeente het om genoeg (reserve)stembureauleden te werven?

Tijdens TK25 vonden gemeenten het makkelijker (56%) om stembureauleden te werven dan tijdens EP24 (19%, zie figuur 7.5). Het aantal gemeenten dat het niet makkelijk, maar ook niet moeilijk vond is ongeveer gelijk gebleven.

Figuur 7.4 - Hoe makkelijk of moeilijk vond uw gemeente het om genoeg (reserve)stembureauleden te werven? Vergelijking TK25 – EP24²⁰.

Om voldoende stembureauleden te werven, hebben gemeenten verschillende strategieën toegepast. De meest gebruikte strategie was het aanschrijven van het bestaande stembureauledenbestand, wat door 95% van de gemeenten werd gedaan. Daarnaast deed 70% een oproep onder gemeenteamttenaren. 39% van de gemeenten plaatste advertenties op sociale media en bij 34% van de gemeenten werd aandacht gevraagd via gemeentelijke nieuwswebsites. Slechts 1% van de gemeenten gaf aan geen actieve werving te hebben gedaan.

Deze percentages zijn ongeveer gelijk aan die van EP24, maar tijdens EP24 werd er iets meer gebruik gemaakt van werving via een oproep onder gemeenteamttenaren (EP24: 79%, TK25: 70%), sociale media (EP24: 52%, TK25: 39%), nieuwsberichten op nieuwssites (EP24: 44%, TK25: 34%) en huis-

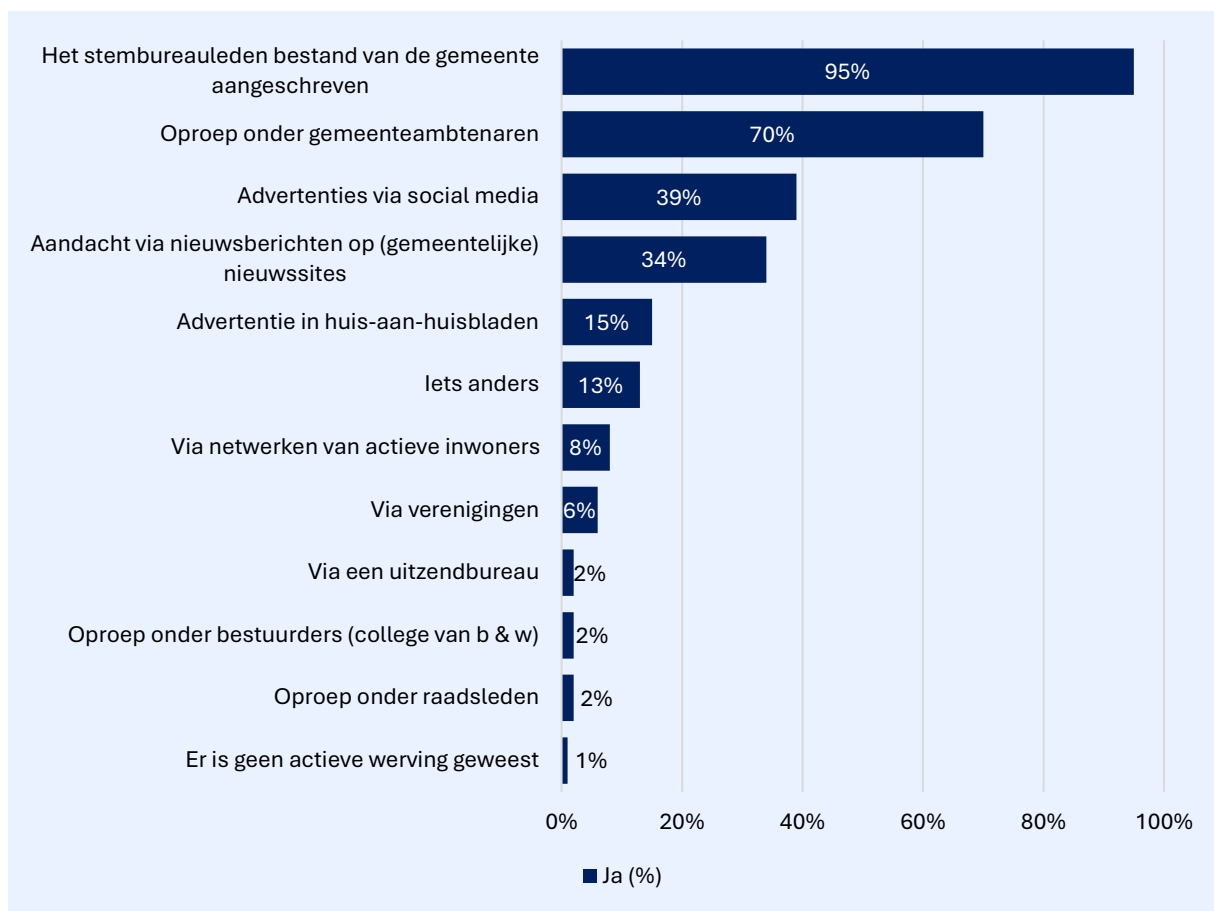
¹⁹ Niet significant, maar inhoudelijk relevant verschil.

²⁰ Bij EP24 was de middelste antwoordoptie 'niet makkelijk, maar ook niet moeilijk'. Bij TK25 was dit 'neutraal'.

aan-huisbladen (EP24: 29%, TK25: 15%). Dit komt waarschijnlijk omdat gemeenten het tijdens TK25 makkelijker vonden om stembureauleden te werven dan tijdens EP24.

Figuur 7.5 - Op welke manier heeft uw gemeente stembureauleden proberen te werven?

7.4.1 Moeilijkheden werven stembureauleden

Gemeenten die aangaven dat werving (heel) moeilijk was, noemden verschillende oorzaken. Met name de vergrijzing van het vrijwilligersbestand speelde een grote rol (60%). Deze reden werd in EP24 ongeveer net zo vaak genoemd (toen door 67% van de gemeenten). Met vergrijzing wordt bedoeld dat een groot deel van de beschikbare vrijwilligers op hogere leeftijd is, waardoor de groep kleiner wordt door uitval en minder duurzaam inzetbaar is voor toekomstige verkiezingen.

Ook het ontbreken van een vergoeding voor reserveleden werd door 29% genoemd, terwijl 23% aangaf dat mensen het werk te zwaar vinden. Voor 17% was de beperkte tijd voor werving door een onverwachte verkiezing een knelpunt, eenzelfde percentage noemde andere redenen (bijvoorbeeld dat vrijwilligers het tellen tot te laat vinden duren of vrijwilligers die geen voorzitter kunnen of durven te zijn). Een kleiner deel (8,6%) gaf aan dat een hogere vergoeding in andere gemeenten vrijwilligers wegtrekt. Veel gemeenten gaven ook aan dat het lastig is om reserve stembureauleden te werven omdat mensen geen reserve stembureaulid willen zijn (74,3%).

7.4.2 Communicatie materiaal voor werven stembureauleden

De meeste gemeenten (79%) maakten geen gebruik van het door BZK beschikbaar gestelde communicatiemateriaal bij het werven van de stembureauleden. 14% van de gemeenten gaf aan er wél gebruik van te hebben gemaakt en 7% van de gemeenten weet niet of ze er gebruik van hebben gemaakt.

7.5 Vergoeding stembureauleden

Iedere gemeente bepaalt zelf of de stembureauleden een vergoeding krijgen voor hun werk en hoe hoog die is. De hoogte van de vergoeding van stembureauleden is niet wettelijk geregeld. De gemiddelde maximale vergoeding voor stembureauleden verschilt per functie en gemeentegrootte (zie tabel 7.6). Voor voorzitters lag de vergoeding gemiddeld op €211 per deelname, waarbij kleine gemeenten gemiddeld €166 betaalden, middelgrote gemeenten €217 en grote gemeenten €241. Plaatsvervangend voorzitters ontvingen gemiddeld €154, variërend van €134 in kleine gemeenten tot €167 in grote gemeenten. Voor reguliere stembureauleden bedroeg de gemiddelde vergoeding €173, met een spreiding van €147 in kleine gemeenten tot €184 in grote gemeenten. Tellers ontvingen gemiddeld €52, waarbij de vergoeding in kleine gemeenten lager lag (€47) dan in grote gemeenten (€57).

In totaal waren er 12 gemeenten die geen vergoeding (€0) gaven aan voorzitters en plaatsvervangend voorzitters, 2 gemeenten die geen vergoeding gaven aan stembureauleden en 17 gemeenten die geen vergoeding gaven aan tellers. Dit waren voornamelijk gemeenten die alleen eigen ambtenaren van de gemeenten inzetten op het stembureau.

Tabel 7.6. - Hoe hoog was de maximale vergoeding voor stembureauleden in uw gemeente (per deelname)? (Uitgesplitst op gemeentegrootte)

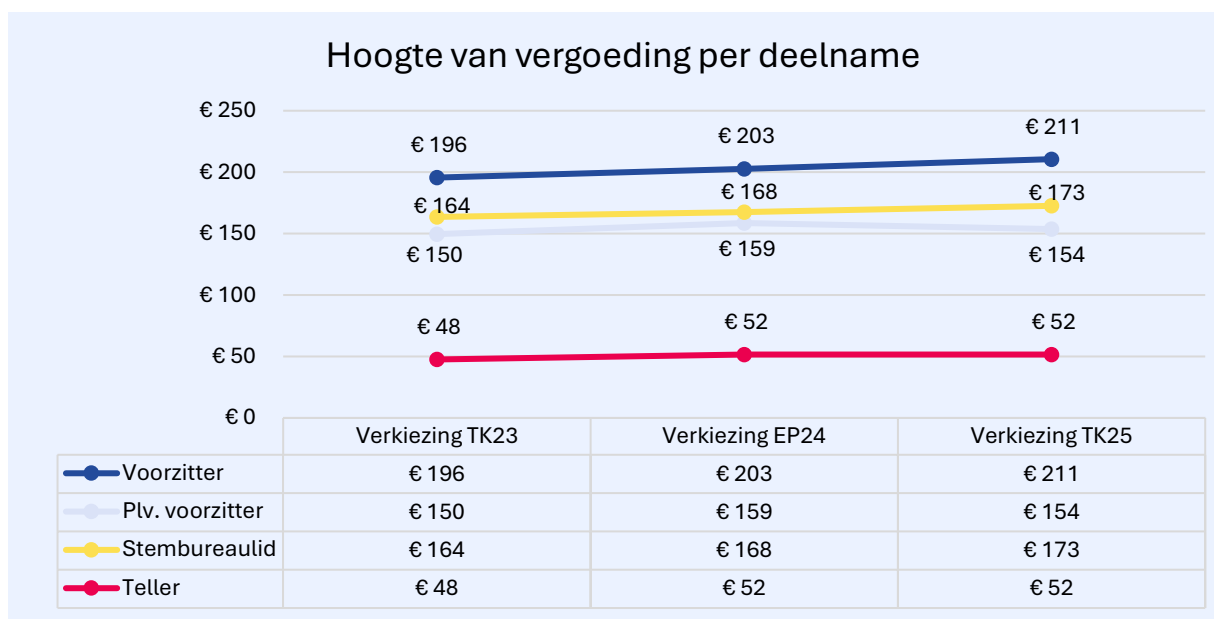
	Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
	Gemiddelde hoogte van vergoeding			
Voorzitter	€166	€217	€241	€211
Plv. voorzitter	€134	€157	€167	€154
Stembureaulid	€147	€177	€184	€173
Teller	€46	€52	€57	€52

Deze vergoedingen waren ongeveer gelijk aan EP24 en TK23, zie figuur 7.7.

Figuur 7.7 - Hoe hoog was de maximale vergoeding voor stembureauleden in uw gemeente (per deelname)? Vergelijking TK23 – EP24 – TK25.

Vergoedingen voor ambtenaren van de eigen gemeentelijke organisatie

Soms zijn ambtenaren stembureaulid. Als zij dat in hun vrije tijd doen, hebben ze recht op dezelfde vergoeding als andere stembureauleden in de gemeente. Als ambtenaren stembureaulid onder werktijd, dan kan de gemeente verschillende afspraken maken over een eventuele vergoeding of over het compenseren van de gemaakte uren.

Niet alle ambtenaren uit de eigen gemeente die als stembureaulid, (plaatsvervangend) voorzitter of teller hebben gewerkt, ontvingen dezelfde financiële vergoeding als burgers. Bijna de helft (46%) van de ambtenaren die als voorzitter optraden kregen dezelfde financiële vergoeding als burgers. Bij plaatsvervangend voorzitters lag dit percentage iets lager, namelijk 38%. Bij reguliere stembureauleden en tellers was dit 45%. Dit betekent dat bijna de helft van de ambtenaren een financiële vergoeding ontving, terwijl de overige ambtenaren op een andere manier werden gecompenseerd.

Een aanzienlijk deel van de ambtenaren kreeg geen financiële vergoeding, maar kon gebruikmaken van het principe ‘tijd voor tijd’, waarbij gewerkte uren konden worden gecompenseerd met vrije tijd. In de categorie voorzitters gold dit voor 41% van de ambtenaren, bij plaatsvervangend voorzitters was dit 37%, bij stembureauleden en tellers respectievelijk 39% en 38%.

Tabel 7.8. - Was deze vergoeding ook beschikbaar voor ambtenaren van de eigen gemeentelijke organisatie die deze functie invullen? (Uitgesplitst op gemeentegrootte)

		Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
Voorzitter	Ja	31%	48%	60%	46%
	Nee	8%	7%	15%	8%
	Nee, wel tijd voor tijd	42%	42%	25%	41%
	N.v.t.	19%	3%	0%	6%

Plv. voorzitter	Ja	23%	40%	55%	38%
	Nee	9%	8%	10%	8%
	Nee, wel tijd voor tijd	37%	40%	20%	37%
	N.v.t.	31%	13%	15%	16%
Stembureaulid	Ja	28%	47%	60%	45%
	Nee	11%	9%	15%	9%
	Nee, wel tijd voor tijd	42%	40%	25%	39%
	N.v.t.	19%	5%	0%	7%
Teller	Ja	33%	48%	45%	45%
	Nee	11%	7%	20%	9%
	Nee, wel tijd voor tijd	36%	40%	20%	38%
	N.v.t.	19%	5%	15%	8%

In kleine gemeenten kregen ambtenaren minder vaak een financiële vergoeding en vaker compensatie in tijd, terwijl middelgrote en grote gemeenten relatief vaker een financiële vergoeding uitkeerden (zie tabel 7.8).

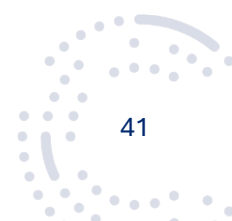
Aanvullende of immateriële vergoedingen

Naast deze financiële vergoedingen boden veel gemeenten aanvullende of immateriële vergoedingen. Ruim de helft (57%) van de gemeenten verzorgde catering, terwijl 32% een maaltijdvergoeding gaf. Reiskostenvergoeding werd slechts door 6% van de gemeenten aangeboden. Daarnaast gaf 14% van de gemeenten een andere immateriële vergoeding, zoals een attentie of bedankje. Slechts 16% van de gemeenten bood geen enkele aanvullende vergoeding. Opvallend is dat grote gemeenten vaker een maaltijdvergoeding boden (60%) dan middelgrote (32%) en kleine gemeenten (17%), terwijl catering juist vaker door kleine gemeenten werd verzorgd (72%) dan door grote gemeenten (15%).

Tabel 7.9 - Bood uw gemeente andere en/of immateriële vergoedingen aan de stembureauleden? (Uitgesplitst op gemeentegrootte)

	Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
Ja, maaltijdvergoeding	17%	32%	60%	32%
Ja, catering verzorgd	72%	59%	15%	57%
Ja, reiskostenvergoeding	3%	5%	15%	6%
Ja, de mogelijkheid om vergoedingen in delen te ontvangen	0%	2%	0%	1%
Ja, andere (immateriële) vergoeding	14%	15%	25%	16%
Nee, geen andere vergoeding	11%	17%	15%	16%

De mate waarin gemeenten andere (immateriële) vergoedingen aanboden aan stembureauleden is vergelijkbaar met TK23 en EP24. Bij TK25 zorgden 57% van de gemeenten voor catering (TK23: 60%, EP24: 60%) en 32% bood een maaltijdvergoeding (TK23: 25%, EP24: 27%). De andere opties werden niet uitgevraagd in TK23 en EP24.

7.6 Training stembureauleden²¹

7.6.1 Voorzitters en plaatsvervangend voorzitters

Stembureauleden moeten over voldoende kennis en vaardigheden beschikken voor de verantwoordelijkheid die bij de functie past. Hiervoor worden trainingen gebruikt. Vrijwel alle gemeenten hebben hun stembureauvoorzitters en plaatsvervangend voorzitters een training laten volgen ter voorbereiding op de werkzaamheden. In totaal gaf 98% van de gemeenten aan dat alle voorzitters en plaatsvervangend voorzitters een training hebben gevolgd. Slechts 1% van de gemeenten liet alleen niet-ervaren voorzitters trainen en 2% gaf aan dat er sprake was van een andere vorm van voorbereiding. Er waren geen gemeenten die helemaal geen training hebben aangeboden. Dit beeld is consistent over alle gemeentegroottes. De cijfers zijn vergelijkbaar met EP24, toen gaf 99% van de gemeenten aan dat hun (plaatsvervangend) voorzitters en training hebben gevolgd.

7.6.2 Stembureauleden en tellers

Ook voor reguliere stembureauleden geldt dat training vrijwel universeel is toegepast. 97% van de gemeenten gaf aan dat alle stembureauleden een training hebben gevolgd. Slechts 1% beperkte de training tot niet-ervaren leden en 1% koos voor een andere vorm van voorbereiding. Er zijn geen gemeenten die helemaal geen training hebben aangeboden.

Voor tellers is het beeld minder uniform. 77% van de gemeenten gaf aan dat alle tellers een training hebben gevolgd, terwijl 10% van de gemeenten helemaal geen training heeft aangeboden. Daarnaast koos 11% voor een andere vorm van voorbereiding en 2% beperkte de training tot niet-ervaren tellers. Opvallend is dat grote gemeenten relatief vaker de antwoordoptie 'Anders, namelijk' kozen (30%) en minder vaak alle tellers trainden (65%) dan middelgrote gemeenten (79%) en kleine gemeenten (69%). Uit de open antwoorden bleek dat deze gemeenten meestal een training voor tellers aanboden maar niet verplicht stelden of dat de tellers een filmpje of schriftelijke instructie kregen, maar dat gemeenten dit niet als training zagen.

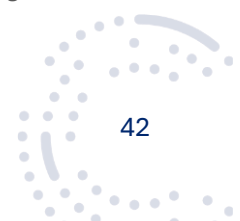
7.6.3 Verschillende trainingen per functie

In de meeste gemeenten zijn verschillende trainingen aangeboden aan voorzitters, stembureauleden en tellers. 93% van de gemeenten gaf aan dat er aparte trainingen waren voor deze functies, terwijl slechts 7% één uniforme training aanbod. Grote gemeenten deden dit het meest consequent (95% unieke trainingen), gevolgd door middelgrote gemeenten (94%) en kleine gemeenten (85%).

7.6.4 Leveranciers van trainingen

Gemeenten hebben verschillende leveranciers ingezet om trainingen te verzorgen (zie figuur 7.10). Gemeenten konden hierbij meerdere opties aanvinken; de percentages tellen daarom niet op tot

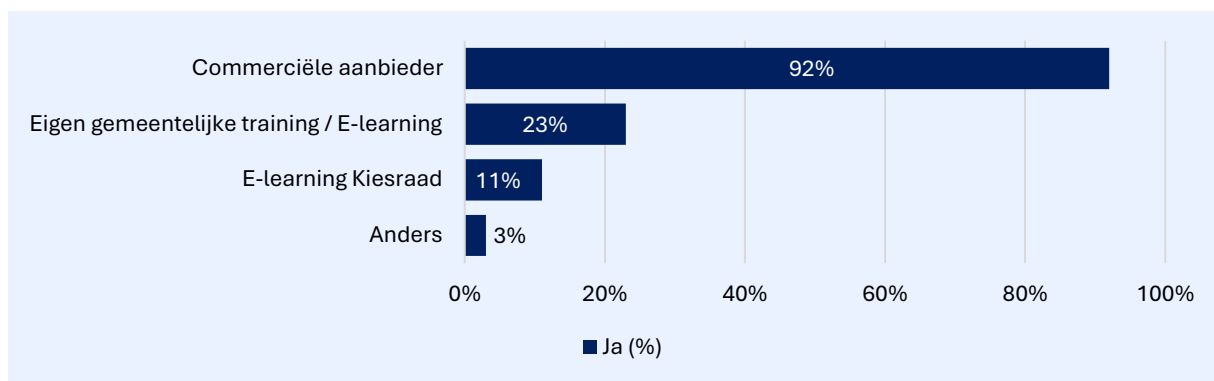
²¹ Tijdens EP24 zijn de vragen uit dit hoofdstuk op een andere manier gesteld waardoor ze niet volledig vergeleken kunnen worden met TK25. Waar mogelijk zal een vergelijking worden gemaakt. Tijdens TK23 zijn deze vragen niet gesteld.

100%. De meeste gemeenten (92%) maakten (onder andere) gebruik van een commerciële aanbieder (bijvoorbeeld KCM, SEP, TSA of VOX). Eigen gemeentelijke trainingen of e-learning werd door 23% van de gemeenten toegepast. De e-learning van de Kiesraad werd minder vaak gebruikt (11%).

Figuur 7.10 - Heeft u een leverancier gebruikt om trainingen voor [voorzitters, stembureauleden en tellers] te verzorgen?

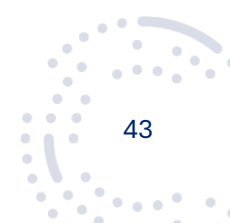
Grote (95%) en middelgrote (93%) gemeenten maakten relatief vaker gebruik van een commerciële aanbieder dan kleine gemeenten (86%). Ook maakten grote gemeenten relatief vaker gebruik van een eigen gemeentelijke training of e-learning (40%) dan middelgrote (24%) en kleine (11%) gemeenten. Kleine gemeenten gebruikten relatief vaker de E-learning van de Kiesraad (17%) dan middelgrote (10%) en grote (5%) gemeenten.

7.6.5 Vorm van trainingen

Gemeenten konden op verschillende manieren hun stembureauleden trainen. Voor de trainingen werd e-learning veruit het meest gebruikt. Voor voorzitters gaf 74% van de gemeenten aan dat e-learning onderdeel was van de training, gevolgd door een training op locatie (57%) en het bekijken van een instructiefilm (20%). Schriftelijke instructies werden door 16% gebruikt en webinars door 8%. Voor stembureauleden werd e-learning nog vaker gebruikt: 78% van de gemeenten bood deze vorm aan, terwijl slechts 4% een fysieke training op locatie organiseerde. Voor tellers was e-learning minder gangbaar (59%). Hier werd vaker gekozen voor instructiefilms (17%) of schriftelijke instructies (5%). Fysieke trainingen voor tellers waren zeldzaam (4%).

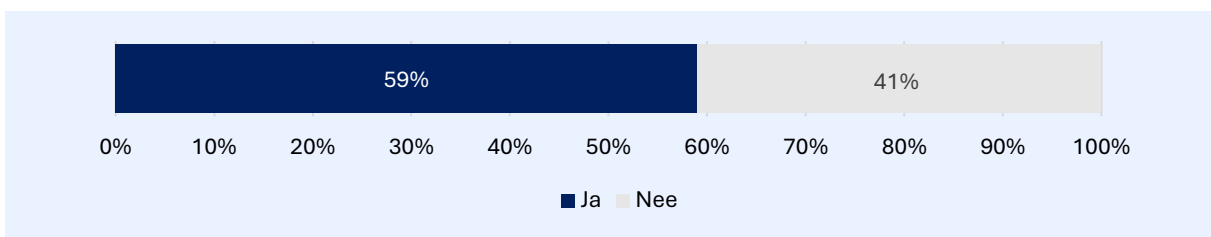
7.7 Digitale ondersteuning

Meer dan de helft van de gemeenten (59%) maakten op de verkiezingsdag gebruik van digitale ondersteuning, terwijl 41% dit niet deed. Deze cijfers zijn vergelijkbaar met EP24 (toen gebruikten 57% digitale ondersteuning) en TK23 (58% gebruikten digitale ondersteuning).

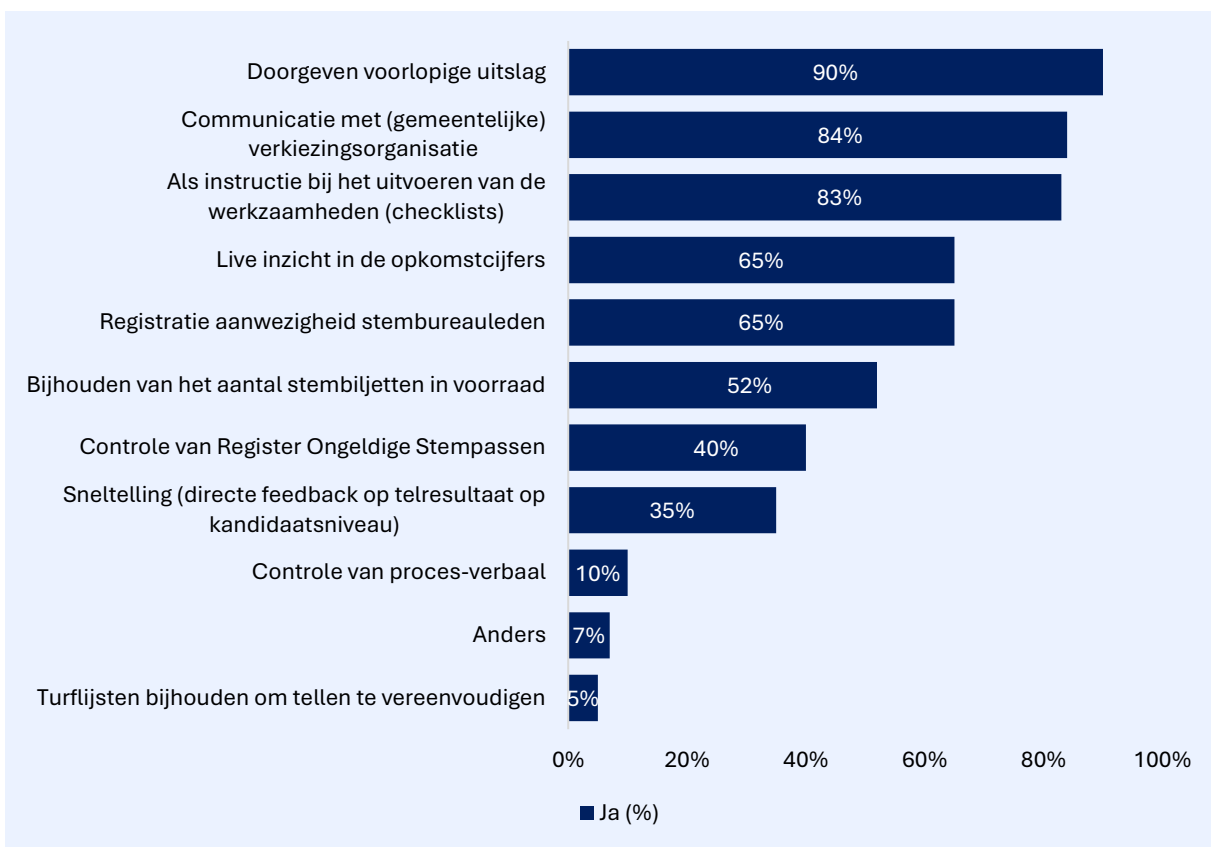
Figuur 7.11 - Hebben de stembureaus in uw gemeente gebruik gemaakt van digitale ondersteuning bij hun werkzaamheden op de verkiezingsdag (app op het stembureau)?

Grote (65%) en middelgrote (63%) gemeenten maakten relatief vaker gebruik van digitale ondersteuning dan kleinere gemeenten (33%). Dit gold eigenlijk voor vrijwel al het gebruik van digitale ondersteuning.

De digitale ondersteuning werd voor uiteenlopende taken gebruikt. Het meest genoemd is het doorgeven van de voorlopige uitslag, wat door 90% van de gemeenten werd toegepast. Daarnaast werd de app vaak gebruikt voor communicatie met de gemeentelijke verkiezingsorganisatie (84%) en als instructie bij het uitvoeren van werkzaamheden via checklists (83%). Ook registratie van de aanwezigheid van stembureauleden (65%) en live inzicht in opkomstcijfers (65%) waren veelvoorkomende functies. Minder frequent, maar nog steeds regelmatig gebruikt, waren toepassingen zoals het bijhouden van het aantal stembiljetten in voorraad (52%), het controleren van het Register Ongeldige Stempassen (40%) en sneltelling op kandidaatsniveau (35%). Het gebruik van digitale ondersteuning voor het bijhouden van turflijsten, kwam minder vaak voor (5%).

Figuur 7.12 - Waarvoor gebruiken de stembureauleden deze digitale ondersteuning?

8 Ondersteuningsverklaringen

Dit hoofdstuk gaat over ondersteuningsverklaringen die zijn afgelegd bij de gemeenten. Een ondersteuningsverklaring is een schriftelijke verklaring die een kiezer aflegt bij zijn gemeente. Met deze verklaring laat de kiezer zien dat deze de deelname van een partij aan de Tweede Kamerverkiezing ondersteunt. Partijen die nog geen zetel hebben in de Tweede Kamer voorafgaand aan de verkiezing moeten deze bij hun kandidaatstelling indienen.

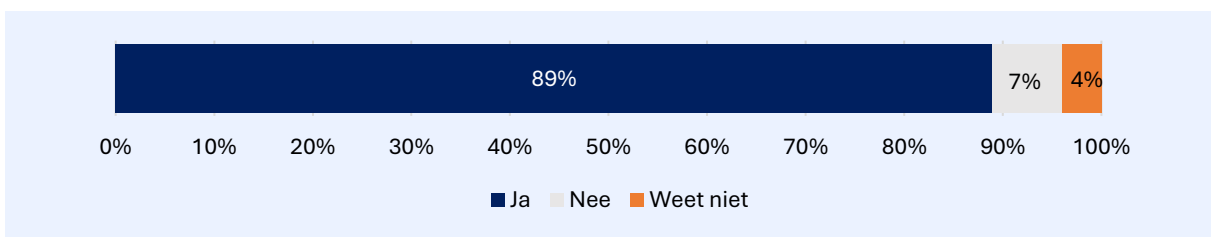
8.1 Belangrijkste uitkomsten

- In bijna alle gemeenten (89%) hebben kiezers ondersteuningsverklaringen afgelegd. Hierbij waren er geen significante verschillen tussen de kleine, middelgrote en grote gemeenten.
- Bij de meeste gemeenten konden kiezers een ondersteuningsverklaring afleggen op inloop zonder afspraak (97%). Bij ongeveer een derde van de gemeenten kon hiervoor (ook) een afspraak worden gemaakt (37%). De grote gemeenten hadden hiervoor vaak een speciale balie in het gemeentekantoor ingericht (27%). Middelgrote (3%) en kleine gemeenten (0%) hadden hiervoor over het algemeen geen speciale balie.
- De meeste gemeenten hebben geen klachten gehad over het afleggen van de ondersteuningsverklaringen (92%). Kleine gemeenten hebben geen enkele klacht ontvangen. Dit kwam wel voor bij middelgrote en grote gemeenten: 18% van de middelgrote gemeenten heeft klachten ontvangen en 41% van de grote gemeenten.

8.2 Afleggen van ondersteuningsverklaringen²²

In bijna alle gemeenten (89%) hebben kiezers ondersteuningsverklaringen afgelegd. Hierbij waren er geen verschillen tussen de kleine, middelgrote en grote gemeenten.

Figuur 8.1 - Hebben burgers ondersteuningsverklaringen afgelegd bij uw gemeente?

Bij de meeste gemeenten konden kiezers ondersteuningsverklaringen afleggen op inloop zonder afspraak (97%). Dit was tijdens TK23 ook zo (98%). Bij ongeveer een derde van de gemeenten kon hiervoor (ook) een afspraak worden gemaakt (37%). De grote gemeenten hadden vaak een speciale balie in het gemeentekantoor ingericht voor het afleggen van ondersteuningsverklaringen (30%), middelgrote (3%) en kleine gemeenten (0%) hadden hiervoor over het algemeen geen speciale balie.

²² Tijdens EP24 zijn de vragen uit dit hoofdstuk niet gesteld, vergelijking is daarom niet mogelijk. Bij TK23 zijn de vragen op een andere manier gesteld, mogelijkheden voor vergelijking zijn beperkt maar wordt gedaan waar mogelijk.

Tabel 8.2 - Hoe heeft u het afleggen van ondersteuningsverklaringen gefaciliteerd? (Uitgesplitst op gemeentegrootte)

	Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
Inloop zonder afspraak	94%	97%	95%	97%
Op afspraak	22%	41%	30%	37%
Speciale balie in het gemeentekantoor	0%	3%	30%	5%
Aangepaste openingstijden	6%	5%	0%	5%
Anders	3%	2%	0%	2%

8.3 Klachten over het afleggen van ondersteuningsverklaringen

De meeste gemeenten hebben geen klachten gehad over het afleggen van de ondersteuningsverklaringen (92%). Dit percentage komt overeen met TK23, toen ook het merendeel geen klachten had ontvangen (97%).

Kleine gemeenten hadden geen enkele klacht ontvangen. Dit kwam wel voor bij middelgrote en grote gemeenten: 18% van de middelgrote gemeenten heeft klachten ontvangen en 41% van de grote gemeenten.

Tabel 8.3 - Heeft uw gemeente klachten ontvangen van kiezers, politieke partijen of eigen medewerkers over het afleggen van ondersteuningsverklaringen? (Uitgesplitst op gemeentegrootte)

	Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
Ja, van kiezers	0%	3%	10%	3%
Ja, van politieke partijen	0%	2%	30%	4%
Ja, van eigen medewerkers	0%	3%	20%	4%
Nee	100%	93%	65%	92%

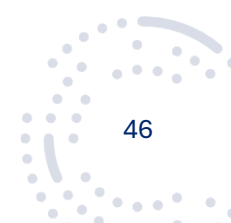
De meeste gemeenten die wél te maken hebben gehad met klachten kregen te maken met klachten vanuit één groep (68%, n = 13), dus of vanuit kiezers, of vanuit politieke partijen, of vanuit eigen medewerkers. 4 gemeenten (21%) kregen klachten uit twee groepen en slechts 2 gemeenten (11%) kregen klachten van kiezers, politieke partijen én eigen medewerkers.

8.3.1 Klachten vanuit kiezers

De klachten van kiezers (n = 8) gingen voornamelijk over de onduidelijkheid in procedure (38% van de klachten), het benaderen van burgers in en om het gemeentehuis om een ondersteuningsverklaring af te leggen (38%) en de beperkte tijden waarop een ondersteuningsverklaring kon worden afgelegd (12%).

8.3.2 Klachten vanuit politieke partijen

De klachten van politieke partijen (n = 9) gingen vooral over het benaderen van burgers in en om het gemeentehuis om een ondersteuningsverklaring af te leggen (67% van de klachten), de

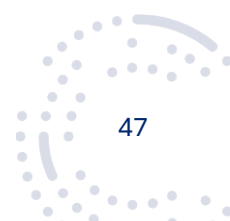

onduidelijkheid over benodigde documenten (22%), de wachttijd voordat iemand werd geholpen aan de balie (11%) of de onduidelijkheid over de procedure (11%).

8.3.3 Klachten vanuit eigen medewerkers

De klachten van eigen medewerkers (n = 10) gingen bij alle gemeenten over het benaderen van burgers in en om het gemeentehuis om een ondersteuningsverklaring af te leggen. Bij 10% van de gemeenten met klachten ging de klacht ook over de wachttijd totdat iemand werd geholpen aan de balie of de onduidelijkheid over benodigde documenten.

9 Stempassen

Dit hoofdstuk gaat over kiezerspassen voor andere gemeenten, schriftelijke volmachten en vervangende stempassen die werden aangevraagd. Ook gaat dit hoofdstuk over de bezorging van stempassen en signalen van ronselen.

9.1 Belangrijkste uitkomsten

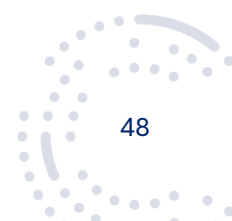
- Gemeenten kregen gemiddeld 86 aanvragen voor een schriftelijke volmacht. Bij kleine gemeenten waren er gemiddeld 58 aanvragen en bij grote gemeenten gemiddeld 254.
- Op de laatste drie dagen van de aanvraagtermijn kregen gemeenten gemiddeld 25 aanvragen binnen voor een vervangende stempas.
- Er werden gemiddeld 360 ongeldige stempassen opgenomen in het Register Ongeldige Stempassen (ROS) van de gemeenten.
- Bij 61% van de gemeenten kwam het incidenteel voor dat er stempassen niet of op het verkeerde adres bezorgd werden. Bij deze gemeenten ging het totaal om gemiddeld 57 stempassen (dat is gemiddeld ca. 0,14% van de uitgegeven stempassen in die gemeenten)²³.
- Ongeveer de helft van de gemeenten (54%) heeft meldingen van kiezers ontvangen over niet tijdige bezorging van vervangende stempassen, kiezerspassen of schriftelijke volmachten. Dit kwam bij grote gemeenten veel vaker voor (85%) dan bij kleine gemeenten (36%).
- Bij **vier** van de 230 bevroegde gemeenten zijn er signalen geweest van het ronselen van volmachtstemmen. Geen van de gemeenten hebben aangifte gedaan omdat ze vinden dat het niet echt onder het ronselen van stemmen valt, maar dat het meer een grijs gebied is waarover ze willen dat er iets in de wet wordt opgenomen.

9.2 Kiezerspassen, schriftelijke volmachten en vervangende stempassen

Als een kiezer voor de Tweede Kamerverkiezing in een andere gemeente wil stemmen dan waar hij woont, kan diegene een kiezerspas aanvragen bij de gemeente. Met een kiezerspas kan in heel Nederland worden gestemd. Er werden gemiddeld 157 aanvragen gedaan voor een kiezerspas in een andere gemeente. Bij kleine gemeenten bleef dit beperkt tot gemiddeld 38 aanvragen, waar het bij de grote gemeenten om gemiddeld 585 aanvragen ging.

Als de kiezer niet in de gelegenheid is zelf te gaan stemmen, bijvoorbeeld door ziekte of vakantie, kan diegene een andere kiezer machtigen dit voor hem te doen. Gemeenten kregen gemiddeld 86 aanvragen voor een schriftelijke volmacht. Bij kleine gemeenten waren er gemiddeld 58 aanvragen en bij grote gemeenten waren dit er gemiddeld 253.

²³ Geschat percentage op basis van aantal totaal kiesgerechtigden bij TK25 (13.589.128) en het aantal gemeenten (340): gemiddeld 39.968 stemgerechtigden per gemeente. Bron: <https://www.verkiezingsuitslagen.nl/verkiezingen/detail/TK20251029>

Tabel 9.1 - Hoeveel aanvragen voor kiezerspassen om in een andere gemeente mee te stemmen heeft uw gemeente ontvangen? (Uitgesplitst op gemeentegrootte)

	Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
	Gemiddeld aantal aanvragen			
Aantal aanvragen voor kiezerspas andere gemeente	38	131	585	158
Aantal aanvragen schriftelijke volmacht	58	70	254	86

Deze aantallen zijn hoger dan bij EP24 (toen werden er gemiddeld 106 kiezerspassen en 30 schriftelijke volmachten aangevraagd), maar vergelijkbaar met de aantallen van TK23 (toen werden er gemiddeld 88 volmachten aangevraagd)²⁴.

9.2.1 Aangevraagde kiezerspassen, schriftelijke volmachten en vervangende stempassen in laatste drie dagen

Een kiezer die ten onrechte geen stempas heeft ontvangen of zijn stempas is verloren, kan bij de gemeente een nieuwe stempas aanvragen. **Op de laatste drie dagen** van de aanvraagtermijn voor schriftelijke aanvragen (woensdag 22 oktober 2025, donderdag 23 oktober 2025 en vrijdag 24 oktober 2025) kregen gemeenten gemiddeld 25 aanvragen binnen voor een vervangende stempas. Bij kleine gemeenten waren dit er gemiddeld 6, bij middelgrote gemeenten 19 en bij grote gemeenten 103. Gemeenten kregen de laatste drie dagen gemiddeld 20 aanvragen voor een kiezerspas, voor kleine gemeenten waren dit er gemiddeld 5 en voor grote gemeenten gemiddeld 82. Gemeenten kregen gemiddeld 7 aanvragen voor een schriftelijke volmacht de laatste drie dagen van de aanvraagtermijn. Bij kleine gemeenten waren dit er gemiddeld 2 en bij grote gemeenten gemiddeld 27.

Deze aantallen waren hoger dan tijdens EP24, toen werden er op de laatste drie dagen van de aanvraagtermijn gemiddeld 9 vervangende stempassen, 8 kiezerspassen en 4 schriftelijke volmachten aangevraagd²⁵.

Tabel 9.2 - Hoeveel aanvragen heeft uw gemeente op de laatste drie dagen van de aanvraagtermijn voor schriftelijke aanvragen ontvangen? (Uitgesplitst op gemeentegrootte)

	Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
	Gemiddeld aantal aanvragen			
Vervangende stempassen	6	19	103	25
Kiezerspassen	5	18	82	20
Schriftelijke volmachten	2	6	27	7

De helft van de gemeenten (54%) hebben hun communicatie en werkwijze niet aangepast wanneer aanvragen op de laatste drie dagen voor de aanvraagstermijn plaatsvonden. Die gemeenten hadden of al voorzieningen getroffen zodat de passen toch tijdig bij de kiezer werden bezorgd (34%) of bij die gemeenten lag het risico van niet tijdig bezorgen van de passen bij de kiezer (20%). Bij de rest van de gemeenten werd de werkwijze wel aangepast. Bij 17% van de gemeenten kon de stempas na woensdag 22 oktober 2025 alleen nog zelf opgehaald worden en bij 26% van de gemeenten kon de

²⁴ Bij TK23 werd het aantal aangevraagde kiezerspassen niet uitgevraagd, dus daarop is geen vergelijking mogelijk.

²⁵ Bij TK23 dit niet uitgevraagd, dus daarop is geen vergelijking mogelijk.

stempas na donderdag 23 oktober 2025 alleen nog zelf opgehaald worden. Hierbij waren er geen verschillen op basis van gemeentegrootte.

9.3 Ongeldige stempassen

Elk stembureau beschikt over een register van ongeldig verklaarde stempassen (ROS). Dit register voorkomt dat een kiesgerechtigde twee keer kan stemmen. Er werden gemiddeld 360 ongeldige stempassen opgenomen in het ROS van de gemeenten.

Tabel 9.3 - Hoeveel ongeldige stempassen waren opgenomen in het Register Ongeldige Stempassen (ROS) van uw gemeente? (Uitgesplitst op gemeentegrootte)

	Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
Gemiddeld aantal ongeldige stempassen				
Aantal ongeldige stempassen opgenomen in het Register Ongeldige Stempassen (ROS)	86	296	1.426	360

Het gemiddelde aantal ongeldige stempassen dat is opgenomen in het Register Ongeldige Stempassen is hoger dan bij EP24 en bij TK23. Bij EP24 was er sprake van gemiddeld 218 ongeldige stempassen en bij TK23 ging het om gemiddeld 298 ongeldige stempassen.

9.4 Bezorging stempassen

Bij gemiddeld 61% van de gemeenten kwam het voor dat er stempassen niet of op het verkeerde adres bezorgd werden. Dit is een vergelijkbaar percentage met EP24 (65%) en TK23 (69%). Er waren hier geen significante verschillen op basis van gemeentegrootte.

Tabel 9.4 - Is het in uw gemeente voorgekomen dat er stempassen niet of op het verkeerde adres zijn bezorgd? (Uitgesplitst op gemeentegrootte)

	Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
Ja	53%	62%	70%	61%
Nee	28%	28%	15%	27%
Weet ik niet	19%	10%	15%	12%

Bij de gemeenten waar stempassen op het verkeerde adres terechtkwamen, ging het totaal om gemiddeld 57 stempassen (dat is gemiddeld ca. 0,14% van de uitgegeven stempassen in die gemeenten)²⁶. Bij kleine gemeenten ging het om gemiddeld 14 verkeerde bezorgingen, bij de grote gemeenten om gemiddeld 160. Ruim de helft van de gemeenten (54%) heeft meldingen van kiezers ontvangen over niet tijdige bezorging van vervangende stempassen, kiezerspassen of schriftelijke volmachten. Dit kwam bij grote gemeenten veel vaker voor (85%) dan bij kleine gemeenten (36%).

²⁶ Geschat percentage op basis van aantal totaal kiesgerechtigden bij TK25 (13.589.128) en het aantal gemeenten (340): gemiddeld 39.968 stemgerechtigden per gemeente. Bron: <https://www.verkiezingsuitslagen.nl/verkiezingen/detail/TK20251029>

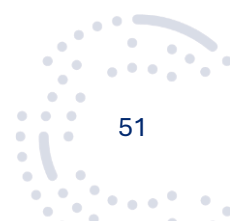

9.5 Signalen van ronselen volmachtstemmen

Onder ronselen van volmachten verstaat de Kieswet het stelselmatig aanspreken of anderszins persoonlijk benaderen van kiezers om hen een onderhandse volmacht af te laten geven. Dit is strafbaar. Bij **vier** van de bevroegde gemeenten zijn er signalen geweest van het ronselen van volmachtstemmen. 3 hiervan waren middelgrote gemeenten en 1 was een grote gemeente. Signalen die bijvoorbeeld werden gesignaleerd waren: ouders van kinderen in instellingen voor verstandelijk beperkten die een schriftelijke volmacht aanvroegen voor hun kind zonder dat het kind daar toestemming voor had gegeven. Hetzelfde gebeurde met kinderen van dementerende ouders.

Geen van de gemeenten hebben aangifte gedaan van het ronselen van volmachtstemmen. De gemeenten deden geen aangifte omdat ze vinden dat het niet echt onder het ronselen van stemmen valt, maar dat het meer een grijs gebied is waarover ze willen dat er iets in de wet wordt opgenomen.

Bij TK23 en EP24 hadden de bevroegde gemeenten geen signalen ontvangen die wezen op het ronselen van volmachtstemmen.

10 Tellen door de stembureaus

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op hoe gemeenten het tellen op de dag van stemming en de aansluitende nacht hebben georganiseerd en ervaren. Zo wordt er ingegaan op de duur van het telproces, de gebruikte telmethoden en de mate van belangstelling van pers en publiek tijdens het tellen.

10.1 Belangrijkste uitkomsten

- 26% van de gemeenten was op de verkiezingsdag voor middernacht klaar met tellen (DSO: 17%, CSO: 31%); het merendeel ging door tot middernacht. 19% rondde pas na 02.00 uur af (DSO: 32%, CSO: 11%).
- 61% van de gemeenten gebruikte (onder andere) de VOX-telmethode. In grote gemeenten werd deze methode vaker gehanteerd (64%) dan in kleine gemeenten (36%).
- 93% van de gemeenten was (zeer) tevreden over de gehanteerde telmethode.
- 29% van de gemeenten meldde belangstelling van pers en publiek voor de stemming en 25% voor de telling op de dag van de verkiezing. Grote gemeenten hadden vaker interesse van pers en publiek (70%) dan kleine (44%) en middelgrote gemeenten (40%).

10.2 Duur van het tellen

Na het sluiten van de stembussen om 21.00 uur begonnen de stembureauleden met het handmatig tellen van de stemmen. Bij ongeveer een kwart van de gemeenten (26%) was het tellen van de stemmen al voor middernacht afgerond. Het grootste deel ging echter door in de nacht van woensdag 29 oktober 2025 op donderdag 30 oktober 2025. Zo was 10% van de gemeenten tussen 00.00 en 00.30 uur klaar en nog eens 16% tussen 00.31 en 01.00 uur. Een vergelijkbaar aandeel (16%) rondde het tellen af tussen 01.01 en 01.30 uur. Daarna nam het aantal gemeenten dat nog bezig was snel af: 10% was tussen 01.31 en 02.00 uur klaar, terwijl 19% het telproces pas na 02.00 uur afrondde. Op donderdag was nog een klein deel (4%) overdag bezig met tellen²⁷.

Kleine gemeenten waren relatief vaak al voor middernacht klaar (44%), terwijl grote gemeenten vaker tot diep in de nacht doorgingen: 30% van de grote gemeenten rondde het tellen af tussen 01.01 en 01.30 uur en 20% tot 02.00 uur. CSO gemeenten waren vaker voor middernacht klaar (31%) dan DSO gemeenten (17%). 32% van de DSO gemeenten rondde het tellen pas na 02:00 af (tegenover 11% van de CSO gemeenten).

Meer gemeenten waren tijdens TK25 langer bezig met tellen dan tijdens EP24. Toen was 69% van de gemeenten voor middernacht klaar. Dit komt mogelijk door de lagere opkomst bij EP24 (opkomst TK25: 78,3%, totaal aantal uitgebrachte stemmen: 10.640.324; opkomst EP24: 46,2%, totaal aantal uitgebrachte stemmen: 6.253.467)²⁸. Tijdens TK23 was bij 62% van de gemeenten waarin de telling

²⁷ Een zeer klein aantal gemeenten (<1%) een tijdstip op dat niet overeenkomt met de sluiting van de stembussen, zoals 'woensdag voor 21.00 uur'. Deze zijn in de tabel aangeduid als 'onbekend'.

²⁸ Bron: <https://www.verkiezingsuitslagen.nl/>

zonder schorsing is voortgezet het tellen afgerond tegen 1:30 uur. Dit is vergelijkbaar met TK25 waar 68% van de gemeenten klaar was met tellen om 1:30 uur.

Tabel 10.1 - Wanneer was de laatste telling van stemmen in de stembureaus afgerond? (Uitgesplitst op gemeentegrootte en type stemopneming)

	Totaal	Klein	Middelgroot	Groot	DSO	CSO
Woensdag						
23.59 of eerder	26%	44%	24%	10%	17%	31%
Nacht (woensdag op donderdag)						
00.00 – 00.30	10%	17%	9%	5%	2%	15%
00.31 – 01.00	16%	17%	16%	15%	11%	19%
01.01 – 01.30	16%	11%	16%	30%	17%	16%
01.31 – 02.00	10%	8%	9%	20%	16%	6%
02.01 – 08.00	19%	3%	22%	20%	32%	11%
Donderdag						
Overdag (na 08.00 of later)	4%	0%	5%	0%	5%	3%
Onbekend	< 1%	0%	1%	0%	0%	1%

10.3 Telmethode

Gemeenten konden verschillende telmethoden gebruiken om de uitgebrachte stemmen te tellen. Meer dan de helft van de gemeenten maakte (onder andere) gebruik van de VOX-telmethode (61%). Grote gemeenten deden dat vaker (64%) dan kleine gemeenten (36%). 25% zette de telmethode van de eigen gemeente in. Voor 10% geldt dat zij de telmethode uit de Toolkit van de Kiesraad hanteerden. CSO gemeenten gebruikten geen andere telmethoden dan DSO gemeenten.

Deze resultaten zijn vergelijkbaar met EP24²⁹. Toen werd VOX door 60% van de gemeenten gebruikt en zette 24% een telmethode van eigen gemeente in.

De gemeenten (n = 5) die een eigen methode hanteerden, noemden verschillende varianten. In het kader hieronder staan enkele methoden die door meerdere gemeenten werden gebruikt:

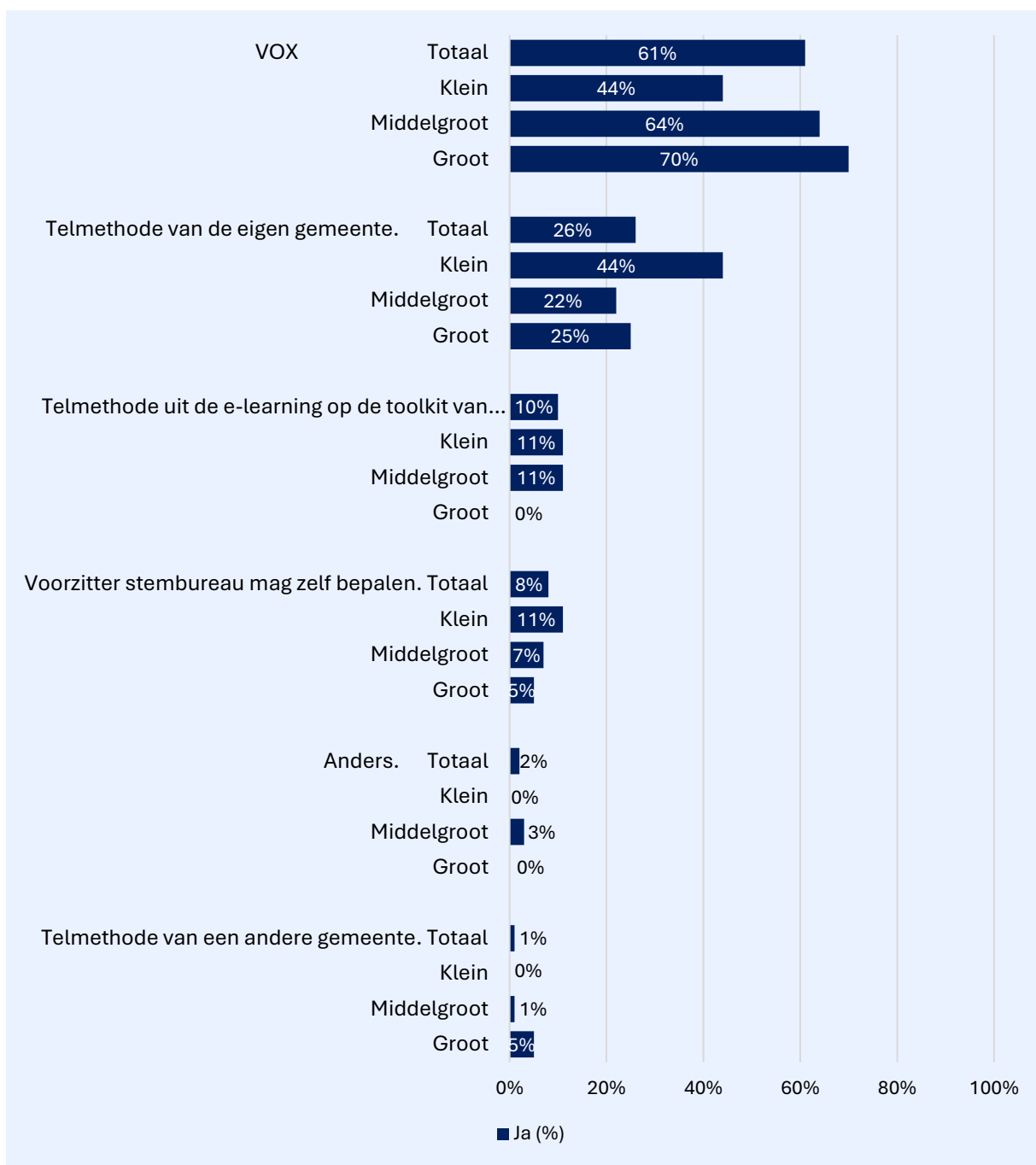
- 1) **Sorteren en tellen in stappen:** Uitvouwen van alle biljetten, sorteren op partijniveau en daarna tellen per partij. Soms werd het kandidaatsniveau pas de volgende dag geteld.
- 2) **Turfmethoden:** Handmatig turven op lijsten, soms met controle via een rekenapplicatie.
- 3) **Ruimte-indeling en loopmethode:** Biljetten werden verspreid over tafels met bordjes per partij, waarbij leden rondliepen om biljetten te sorteren en tellen.

²⁹ Bij TK23 is dit niet uitgevraagd, dus daarom is geen vergelijking mogelijk.

Figuur 10.2 - Welke telmethode(n) werd(en) er in uw gemeente gebruikt? (Uitgesplitst op gemeentegrootte)

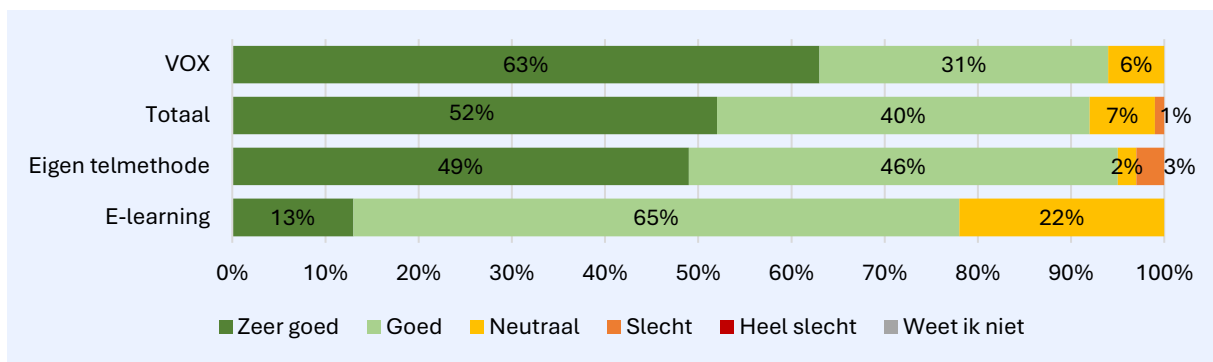
93% van de gemeenten gaf aan dat het tellen met de ingezette methode (zeer) goed beviel. 1% (n = 2) van de gemeenten was ontevreden over de telmethode(n) waarmee zij werkten.

Over de VOX-telmethode waren gemeenten positiever (63% heel goed) dan over de telmethode uit de Toolkit (13% heel goed).

Figuur 10.3 - Hoe is uw gemeente het tellen met deze telmethode(n) bevallen? (Uitgesplitst op meest gebruikte telmethoden)

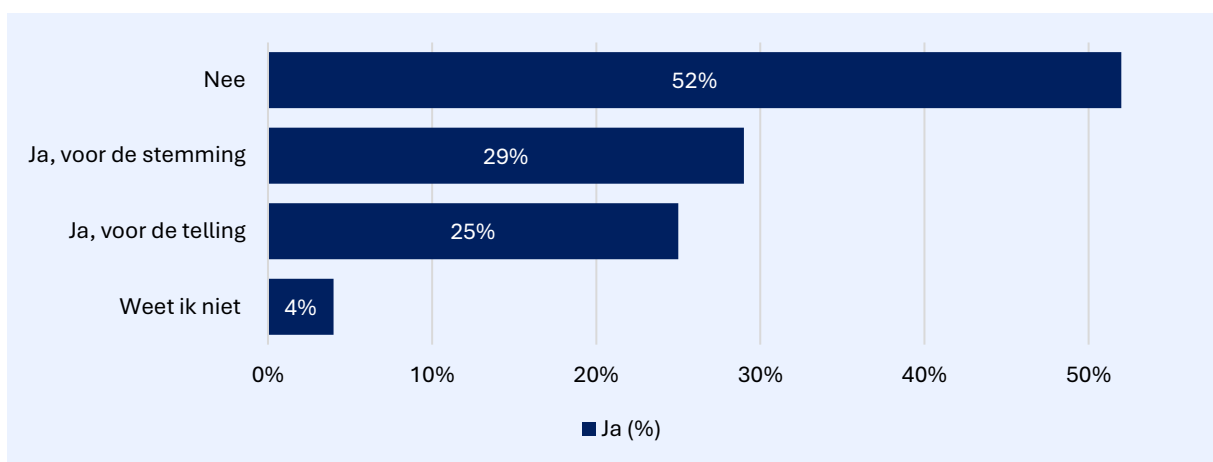

De scores zijn vergelijkbaar met EP24: toen gaf 91% van de gemeenten aan dat de gekozen telmethode (heel/redelijk) goed was bevallen; bij TK25 was dit 92%. Bij EP24 werd bij elke telmethode relatief vaker 'heel goed' gekozen dan bij TK25. Dit verschil hangt mogelijk samen met het feit dat de gebruikte antwoordschalen niet volledig gelijkwaardig waren: bij EP24 luidde de tweede antwoordoptie 'redelijk goed', terwijl deze bij TK25 'goed' was. Daardoor zijn de resultaten niet één-op-één te vergelijken.

10.4 Interesse van publiek en pers bij telling

Kiezers en pers mogen de telling op de stembureaus bijwonen. De voorzitter van het stembureau bewaakt de orde bij het tellen van de stemmen. 29% van de gemeenten gaf aan dat er belangstelling was voor de stemming en bij 25% van de gemeenten was er belangstelling voor de telling. In ongeveer de helft van de gemeenten (52%) was er géén interesse van publiek en/of pers bij de stemming en of telling van de stemmen in de stembureaus. De interesse van pers en publiek was bij grote gemeenten vaker aanwezig (70%) dan bij kleine (44%) en middelgrote gemeenten (40%).

Figuur 10.4 - Was er belangstelling van pers/publiek voor de stemming en telling van de stemmen in de stembureaus?

Er was tijdens TK25 meer belangstelling van pers en publiek dan bij EP24. Bij EP24 was er bij 17% van de gemeenten belangstelling voor de stemming en bij 18% was er belangstelling voor de telling. De percentages van TK25 zijn vergelijkbaar met TK23; toen was er bij 49% van de gemeenten belangstelling voor de stemming en telling bij de stembureaus.

11 Vervoer en opslag stembescheiden

In hoofdstuk 11 wordt beschreven hoe gemeenten het vervoer en opslag van de stembescheiden regelden en welke ervaringen zij hierbij hadden.

11.1 Belangrijkste uitkomsten

- Bij het vervoeren van de stembescheiden is de stembus het meest gebruikt.
- Waar grote gemeenten en gemeenten met een hoge en gemiddelde bevolkingsdichtheid veelal externe vervoerders inzetten, gebruiken kleine gemeenten en gemeenten met een lage of zeer lage bevolkingsdichtheid voornamelijk gemeentelijke (buiten)diensten.
- Kleine gemeenten lukte het makkelijk om aan de regelgeving van het vervoeren te voldoen, terwijl grote gemeenten dit meer als neutraal (niet makkelijk, niet moeilijk) ervaarden. Gemeenten met een zeer lage of lage bevolkingsdichtheid vonden het relatief vaker (zeer) moeilijk om aan de regelgeving te voldoen terwijl gemeenten met een gemiddelde of hoge bevolkingsdichtheid dit minder vaak als (zeer) moeilijk ervaarden.
- De helft van de gemeenten gaf aan dat ze makkelijk aan de regelgeving omtrent het opslaan van stembescheiden konden voldoen. Dat betekent ook dat de helft van gemeente aangaf dat ze niet makkelijk aan de regelgeving konden voldoen. Gemeenten zeiden vaker dat het makkelijk was te voldoen aan de regelgeving omtrent de opslag (51%) dan omtrent het vervoer (41%).
- Bij gemeenten waar het niet makkelijk was om aan de regels van opslag te voldoen was dit meestal door ruimtegebrek.

11.2 Vervoer

11.2.1 Vervoer naar de opslaglocatie

Als de stembureaus klaar zijn met de stemopneming worden de transportboxen en de enveloppen vervoerd naar de locatie waar het GSB de volgende dag zitting houdt, of naar een opslag waar de spullen in de nacht worden opgeslagen.

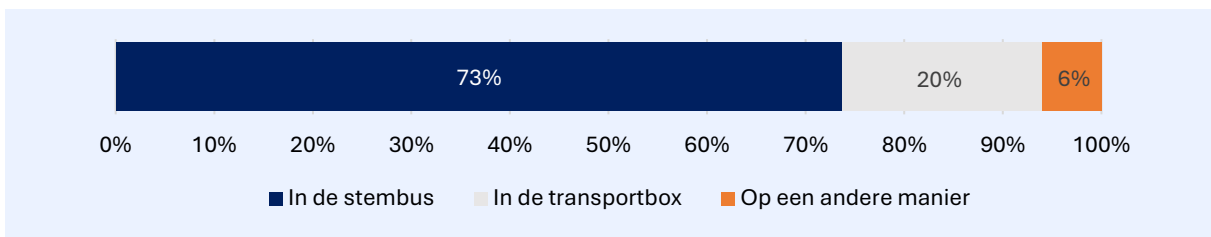
Driekwart van de gemeenten (73%) vervoerde de stembescheiden na de zitting in de stembus van het stemlokaal naar de opslag. Een vijfde (20%) gebruikte hiervoor een transportbox. Gemeenten die het vervoer op een andere manier regelden, gaven aan meestal zowel transportboxen als stembussen te gebruiken, of ze maakten gebruik van andere (afsluitbare) dozen/zakken/containers.

- *“stembiljetten in afgesloten stembus; overige stembescheiden in afgesloten transportbox”*
- *“in een afgesloten postzak”*

Figuur 11.1 - Hoe zijn de stembescheiden na de zitting van de stembureaus vervoerd van het stemlokaal naar de opslag?

In grote gemeenten werd minder vaak gebruik gemaakt van de stembus (55%) dan in kleine en middelgrote gemeenten (respectievelijk 81% en 74%)³⁰. Op basis van bevolkingsdichtheid waren er geen verschillen in hoe de stembescheiden na de zitting van de stembureaus werden vervoerd naar de opslag.

Tabel 11.2 - Hoe zijn de stembescheiden na de zitting van de stembureaus vervoerd van het stemlokaal naar de opslag? (Uitgesplitst op gemeentegrootte)

	Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
In de stembus	81%	74%	55%	73%
In de transportbox	14%	19%	40%	20%
Op een andere manier, namelijk:	6%	7%	5%	6%
Totaal	100%	100%	100%	100%

Tijdens TK25 werd iets vaker gebruik gemaakt van de stembus voor het vervoeren van de stembescheiden (73% van de gemeenten) dan tijdens EP24 (63% van de gemeenten). Tijdens TK23 werd in 66% van de gemeenten gebruik gemaakt van de stembus om de stembescheiden te vervoeren.

11.2.2 Vervoer van de getelde stembescheiden

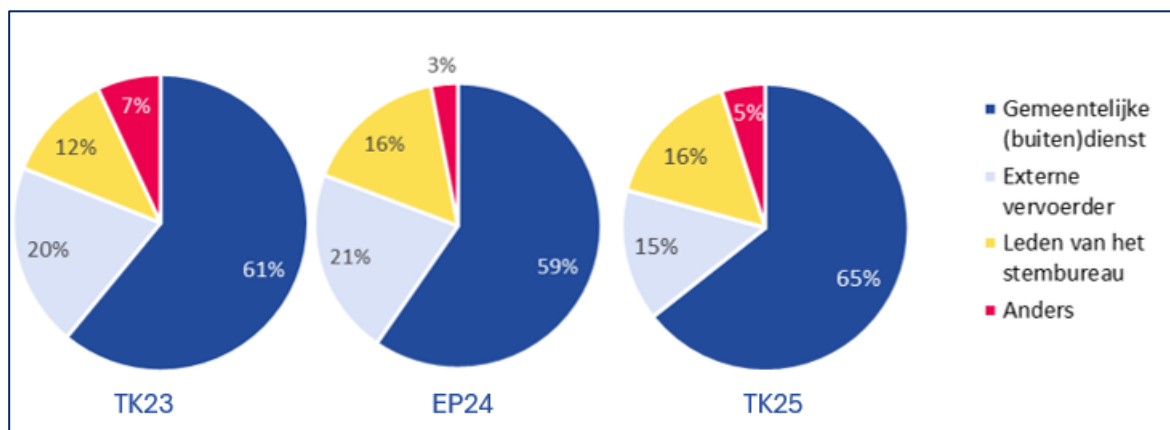
Het vervoer van de getelde stembescheiden kon op verschillende manieren plaatsvinden. De meeste gemeenten (64%) lieten de getelde stembescheiden vervoeren door een gemeentelijke (buiten)dienst. Dat was bij de afgelopen twee verkiezingen ook al het geval. Bij EP24 liet 59% van de gemeenten de stembescheiden vervoeren door de gemeentelijke (buiten)dienst en bij TK23 gebeurde dit op deze manier bij 61% van de gemeenten.

³⁰ Niet significant, maar inhoudelijk relevant verschil.

Figuur 11.3 - Wie vervoerde de getelde stembescheiden? Vergelijking TK23 – EP24 – TK25.

In 16% van de gemeenten vervoerden de leden van het stembureau de stembescheiden zelf en 15% van de gemeenten zette hiervoor een externe vervoerder in. Grote gemeenten kozen vaker voor een externe vervoerder (40%) dan kleine (8%) en middelgrote (14%) gemeenten. Grote gemeenten maakten minder gebruik van de gemeentelijke (buiten)dienst (25%) dan kleine (75%) en middelgrote (66%) gemeenten.

Gemeenten met een hoge en gemiddelde bevolkingsdichtheid kozen vaker voor het de inzet van een externe vervoerder (respectievelijk 37% en 22%) dan gemeenten met een lage (5%) of zeer lage (2%) bevolkingsdichtheid. Gemeenten met een (zeer) lage bevolkingsdichtheid kozen daarentegen vaker voor een gemeentelijke (buiten) dienst (zeer laag: 70%, laag: 71%) of voor vervoer door leden van het stembureau (zeer laag: 25%, laag: 18%).

De gemeenten die hebben aangegeven een andere vervoerder te hebben gebruikt, maakten vaak gebruik van een combinatie van de opties, bijvoorbeeld een externe vervoerder samen met iemand van de gemeente.

Tabel 11.4a - Wie vervoerde de getelde stembescheiden (in stembussen, transportboxen of op een andere manier verpakt)? (Uitgesplitst op gemeentegrootte)

	Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
Gemeentelijke (buiten)dienst	75%	66%	25%	64%
Externe vervoerder	8%	14%	40%	15%
Leden van het stembureau	14%	17%	20%	16%
Anders, namelijk:	3%	4%	15%	5%

Tabel 11.4b - Wie vervoerde de getelde stembescheiden (in stembussen, transportboxen of op een andere manier verpakt)? (Uitgesplitst op bevolkingsdichtheid)

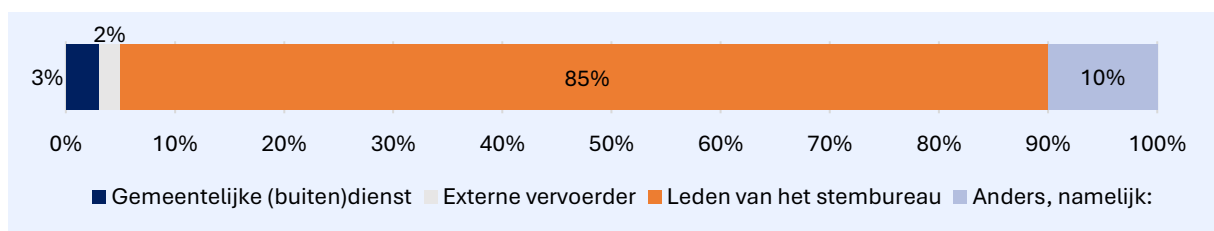
	Zeer laag	Laag	Gemiddeld	Hoog	Totaal
Gemeentelijke (buiten)dienst	70%	71%	61%	45%	64%
Externe vervoerder	2%	5%	22%	37%	15%
Leden van het stembureau	25%	18%	12%	11%	16%
Anders, namelijk:	2%	5%	4%	8%	5%

11.2.3 Vervoer van het proces-verbaal en de sleutel van de stembus

Ook de enveloppen, met daarin voor elk stembureau het proces-verbaal en de sleutel van de stembus, werden vervoerd. Dit werd voornamelijk gedaan door leden van het stembureau (85%). Dit gold voor zowel grote (80%) als middelgrote (88%) en kleine (75%) gemeenten. Op basis van bevolkingsdichtheid waren er ook geen verschillen in hoe de enveloppen werden vervoerd. Gemeenten die ‘anders, namelijk’ hebben geantwoord gaven bijna allemaal aan dat de enveloppen door de voorzitter van het stembureau werden vervoerd.

Figuur 11.5 - Wie vervoerde de enveloppen (met daarin voor elk stembureau het proces-verbaal en de sleutel van de stembus)?

Deze bevindingen komen overeen met voorgaande verkiezingen. Bij EP24 liet 89 % van de gemeenten de enveloppen, met daarin voor elk stembureau het proces-verbaal en de sleutel van de stembus vervoeren door de leden van het stembureau. De gemeentelijke (buiten)dienst werd in 4% van de gemeenten gebruikt en een externe vervoerder in 1% van de gemeenten. Bij TK23 liet 87 % van de gemeenten de enveloppen vervoeren door de leden van het stembureau. De gemeentelijke (buiten)dienst werd in 2% van de gemeenten gebruikt.

11.2.4 Regelgeving omtrent vervoer³¹

Voor veel gemeenten was het (zeer) gemakkelijk (71%) om aan de regelgeving omtrent het vervoer te voldoen. Bijna een kwart gaf aan dat ze het (zeer) moeilijk (23) vonden en 30 procent was hier neutraal over. Kleine (59%) en middelgrote (47%) gemeenten lukte het vaak (zeer) gemakkelijk om aan de regelgeving te voldoen; grote gemeenten gaven vaker een neutraal antwoord (55%).

Gemeenten met een zeer lage of lage bevolkingsdichtheid vonden het relatief vaker (zeer) moeilijk om aan de regelgeving te voldoen (respectievelijk 34% en 27%), terwijl gemeenten met een gemiddelde of hoge bevolkingsdichtheid dit minder vaak als (zeer) moeilijk ervaren (13% en 21%). Tegelijkertijd vond een groot deel van de gemeenten met een gemiddelde of hoge bevolkingsdichtheid het juist (zeer) gemakkelijk om aan de regels te voldoen (53% en 42%). Gemeenten met een zeer lage dichtheid zaten vaker in het midden: 30% gaf een neutraal antwoord.

Tabel 11.6a - In hoeverre vond u het moeilijk of gemakkelijk om aan alle regelgeving omtrent het vervoer te voldoen? (Uitgesplitst op gemeentegrootte)

	Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
Zeer moeilijk	0%	3%	10%	3%
Moeilijk	14%	22%	15%	20%

³¹ Bij EP24 is dit op een andere manier uitgevraagd en bij TK23 dit niet uitgevraagd, daarom vergelijking niet mogelijk.

Neutraal	25%	28%	55%	30%
Gemakkelijk	53%	42%	15%	41%
Zeer gemakkelijk	6%	5%	5%	5%
Weet ik niet	3%	0%	0%	0%

Tabel 11.6b - In hoeverre vond u het moeilijk of gemakkelijk om aan alle regelgeving omtrent het vervoer te voldoen? (Uitgesplitst op bevolkingsdichtheid)

	Zeer laag	Laag	Gemiddeld	Hoog	Totaal
Zeer moeilijk	2%	1%	3%	8%	3%
Moeilijk	32%	26%	10%	13%	20%
Neutraal	30%	23%	34%	37%	30%
Gemakkelijk	34%	45%	42%	39%	41%
Zeer gemakkelijk	0%	4%	11%	3%	5%
Weet ik niet	2%	0%	0%	0%	0%

11.2.5 Hoe kan er makkelijk aan regelgeving omtrent vervoer worden voldaan?

Gemeenten hadden verschillende ideeën over hoe het hen makkelijker gemaakt kan worden om zich aan de vervoer regelgeving te houden. Veelgenoemde ideeën hierbij waren: kleinere stembiljetten (zodat er minder stembussen nodig zijn/ zodat ze in de transportbox passen), andere vervoerders inzetten dan hun eigen stembureauleden, transport met 1 persoon toestaan en geen gescheiden transport van stembescheiden en enveloppen met processen-verbaal.

11.3 Opslag

11.3.1 Enveloppen met de processen-verbaal

De gemeente kan bij het inleveren van het processenverbaal op woensdagavond in het bijzijn van de voorzitter van het stembureau de envelop openen, om na te gaan of het proces-verbaal en de sleutel van de stembus erin zitten en of het proces-verbaal compleet is. Daarna verzegelt de gemeente de envelop opnieuw. Dit is alleen bedoeld om te controleren of de inhoud volledig is.

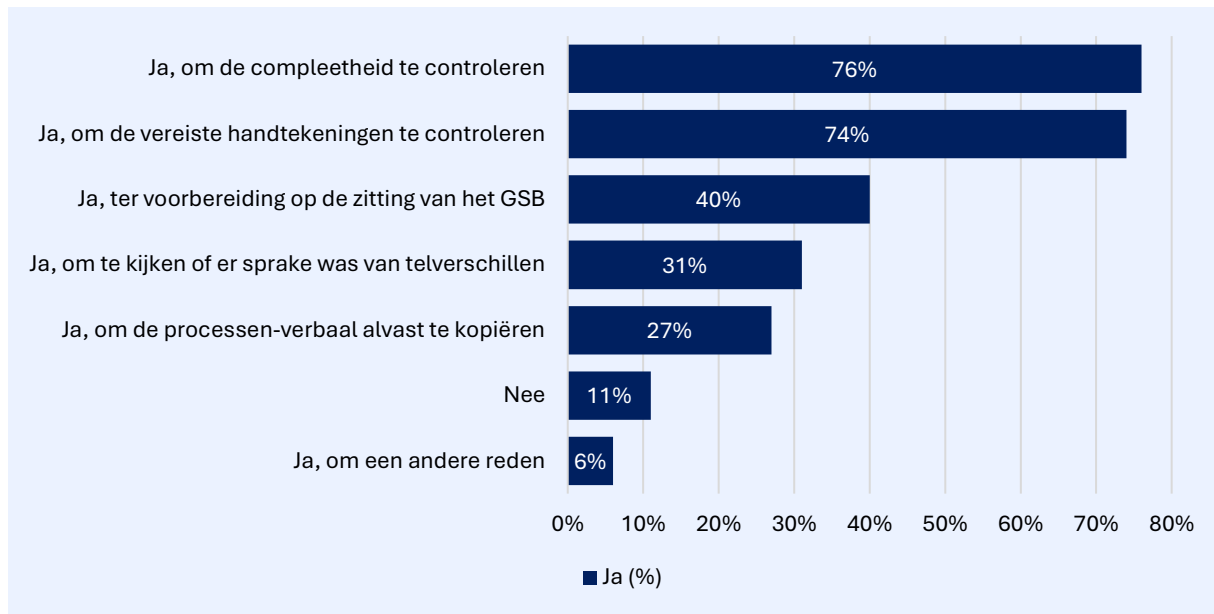
De meeste gemeenten openden de enveloppen met de processen-verbaal van de stembureaus op de avond van de verkiezing (89%). Gemeenten deden dit voornamelijk om de compleetheid (76%) en de vereiste handtekeningen (74%) te controleren. Enkele gemeenten (6%) gaven een andere reden voor het openen van de enveloppen, bijvoorbeeld om een voorlopige telling te bepalen, alvast in te scannen, te controleren of het processen-verbaal en de sleutel in de envelop zitten, bezwaren over te nemen of om de leesbaarheid te controleren. Hierbij was er geen verschil op basis van gemeentegrootte.

Deze resultaten waren vergelijkbaar met EP24³². Toen openden eveneens de meeste gemeenten de enveloppen op de avond van de verkiezing (86%), ze deden dit meestal ook om te controleren op compleetheid (71%) en op de vereiste handtekeningen (71%).

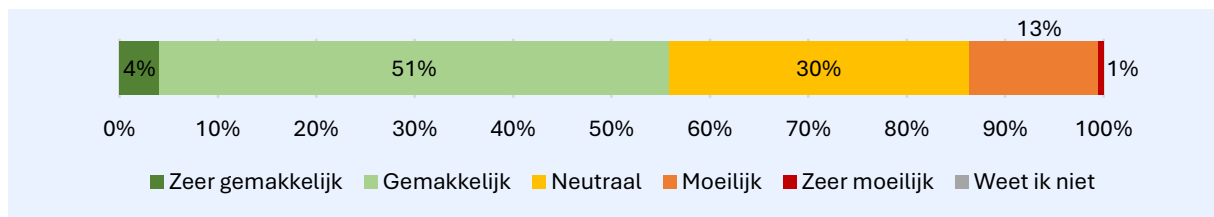
Figuur 11.7 - Zijn de enveloppen met de processen-verbaal van de stembureaus op woensdagavond 29 oktober 2025 nog geopend?

11.3.2 Regelgeving opslag³³

Een meerderheid van de gemeenten (51%) kon gemakkelijk aan alle regelgeving omtrent het opslaan van stembussen en enveloppen voldoen. Een derde (30%) ervaarde dit 'neutraal', niet gemakkelijk maar ook niet moeilijk. 13% van de gemeenten vond het moeilijk om aan de opslag regelgeving te voldoen. Hierbij was er geen verschil op basis van gemeentegrootte.

Figuur 11.8 - In hoeverre vond u het moeilijk of gemakkelijk om aan alle regelgeving omtrent het opslaan van stembussen en enveloppen te voldoen?

11.3.3 Hoe kan er makkelijk aan regelgeving omtrent opslag worden voldaan?

Gemeenten waarvoor het niet 'gemakkelijk' of 'zeer gemakkelijk' was om aan de regelgeving omtrent het opslaan van stembussen en enveloppen te voldoen, werden gevraagd wat het voor hen gemakkelijker zou maken.

³² Bij TK23 is dit niet uitgevraagd, daarom vergelijking niet mogelijk.

³³ Bij EP24 is dit op een andere manier uitgevraagd en bij TK23 is dit niet uitgevraagd; daarom is vergelijking niet mogelijk.

Een van de meest genoemde problemen is ruimtegebrek. Doordat de transportboxen en de stembussen te veel ruimte in beslag nemen en de regels voor de opslag streng zijn is het moeilijk om een geschikte opslag te vinden. Ook de kosten van het huren van een geschikte ruimte met daarbij een beveiliging maakte het voor enkele gemeenten moeilijker om te voldoen aan de regelgeving te voldoen. Daarnaast gaven verschillende gemeenten aan dat het niet voor alle leden van de stembureaus duidelijk is op welke manier de materialen aangeleverd worden. Een goede inpakstructuur of factsheet zou hierbij kunnen helpen. Gemeenten gaven aan dat kleinere stembiljetten zouden helpen met het probleem van opslagcapaciteit.

Hieronder enkele citaten over wat het gemakkelijker zou maken om aan regelgeving te voldoen:

“Wij hebben niet heel veel ruimtes die geschikt zijn, vooral voor het opslaan van de stembussen is veel ruimte nodig. (...) Misschien dat jullie bij gemeente kunnen ophalen hoe iedereen dit doet en die informatie delen, zodat we voorbeelden hebben van wat mogelijk is.”

“Kleinere stembiljetten waardoor minder sjouwwerk en opslagcapaciteit nodig is.”

“Minder grote stembiljetten zodat deze allemaal in transportboxen past.”

“Het maken van een goede inpakstructuur voor het telteam + het naleven hiervan blijft lastig.”

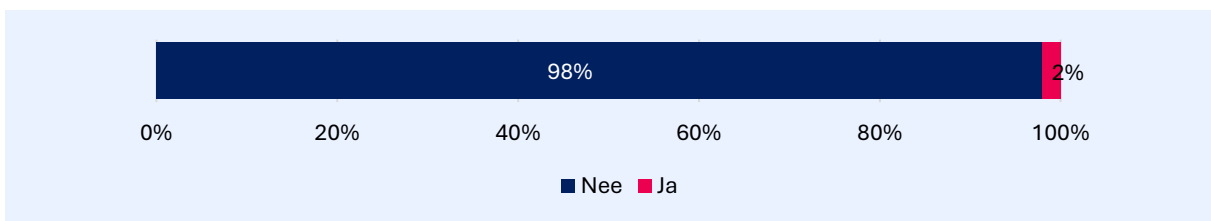
“Geen geschikte ruimte in het gemeentehuis. Andere ruimte moeten huren en beveiliging ingehuurd. Hoge kostenpost. Wet- en regelgeving rondom opslag aanpassen.”

11.4 Bijzonderheden vervoer en opslag

11.4.1 Incidenten tijdens de opslag

Aan gemeenten is gevraagd of er bijzonderheden of incidenten geweest zijn tijdens de opslag van de stembussen, transportboxen en de enveloppen. Vier (middelgrote) gemeenten geven aan dat er incidenten waren.

Figuur 11.9 - Zijn er bijzonderheden/ incidenten geweest tijdens de opslag van de stembussen/ transportboxen en/ of de enveloppen?

In de meeste gevallen lag het probleem niet specifiek bij de opslag, maar al bij het inpakken of vervoeren. Zo is het bij één gemeente bij verschillende stembureaus misgegaan met het ROS of registratieformulieren die in de stembussen werden gedaan. Een andere gemeente gaf aan dat er problemen waren door de onverwachte grootte van de stembiljetten, dit hadden ze graag van tevoren

geweten om er rekening mee te kunnen houden. Daarnaast kwam het voor dat bij het afleveren de voorzitter alleen kwam, of zelfs weigerde om de materialen te brengen, maar dit wel werd opgelost.

11.5 Algemene tevredenheid vervoer en opslag

Gemeenten zijn gevraagd om toe te lichten wat er goed ging bij het vervoeren en opslaan van de getelde stembescheiden en wat er beter kon. Over het algemeen gaven veel gemeenten aan dat het goed ging. Er werden veel positieve ervaringen gedeeld.

Als **positieve punten** noemen gemeenten dat het (goed) lukte om een beschikbare opslag te vinden volgens de regels, de overdracht processen goed te regelen en monitoren en afspraken te maken met de stembureauleden omtrent vervoer. Daarnaast is ook het inzetten van een externe partij als erg positief ervaren.

Hieronder staan enkele citaten van gemeenten met positieve ervaringen van opslag en vervoer:

“Wij beschikken in het stadskantoor gelukkig over een grote afsluitbare beveiligde ruimte waar alle stembescheiden opgeslagen kunnen worden.”

“Iedereen heeft netjes zijn spullen naar het gemeentekantoor gebracht waar in de grote archiefkluis alle stembescheiden veilig zijn opgeslagen.”

“We hebben een overdrachtsformulier ontwikkeld waarop: - de voorzitter parafeerde hoeveel stembussen werden overgedragen aan de buitendienst. - de buitendienst parafeerde hoeveel stembussen werden overgedragen aan de beveiligder. Dag erop voor centraal stemmen tellen: - de beveiligder parafeerde hoeveel stembussen werden overgedragen aan de buitendienst. - de buitendienst parafeerde dat de stembussen werden overgedragen aan de projectleider verkiezingen. En daarna ondertekende de projectleider het officiële model dat de stembussen werden overgedragen aan de voorzitter van het GSB.”

“Eigen medewerkers buitendienst hebben vervoer verzorgd, dat liep er goed. In sporthal zijn ze overgedragen aan de beveiligers aldaar. In de ochtend weer overgedragen aan GSB onder toezien van Burgemeester.”

“Alle stembescheiden zijn door de buitendienst, samen met een BOA, van het stembureau naar de locatie van het centraal tellen gebracht. Daar is alles volgens protocol opgeslagen. Een bewaker heeft 's nachts erop toegezien dat de locatie veilig bleef.”

“Onze gemeente beschikt over een kundige buitendienst. En er is nu nog voldoende ruimte binnen het gemeentehuis om de stembescheiden achter slot en grendel drie maanden op te slaan.”

Er werden ook **verbeterpunten voor het vervoer** teruggekoppeld door de gemeenten. Dit ging voornamelijk over moeilijkheden bij het vervoeren door te grote stembiljetten, waardoor er meer boxen nodig waren en de stembussen erg zwaar werden. Maar ook de wachttijden konden beter, stembureauleden moesten (lang) wachten tot de stembussen werden opgehaald, of bij de opslag duurde het lang voordat alle vrijwilligers alle materialen hadden gebracht.

“Door de grootte van het stembiljet is het vervoer lastig. Heel veel boxen. Past amper nog in een auto.”
“Absurd zware stembussen door de te grote stembiljetten.”

“Stembureauleden moesten wachten tot de stembussen waren opgehaald. Dit kon soms lang duren. Verder ging het goed.”

“Beveiligers bij locatie om veiligheid van alle stembescheiden te garanderen. Vrijwilligers deden er soms lang over om bescheiden te brengen.”

Verbeterpunten voor het proces van opslag van de stembescheiden zijn onder meer het verkleinen van de stembiljetten, duidelijkheid in het correct aanleveren van de materialen en beperkingen in de bereikbaarheid van de stembussen in de opslag.

“Het verkorte stemformulier invoeren, deze behangrollen zijn niet meer van deze tijd en te doen in de opslag. Gelukkig hadden we containers genoeg, maar het werken met een stamper in de opslagcontainers wordt het uitvouwen ook weer bemoeilijkt.”

“Kan beter: afsluiten transportboxen en sluiten/verzegelen enveloppen.”

“Enkele stembureaus hadden de transportkisten nog half open met opgerolde stembiljetten, deze zijn alsnog bij de opslag onder toezicht van de stembureauleden goed verpakt in de transportboxen en afgesloten met slotjes”

“Stembussen werden direct opgeslagen waar ze moeilijk bereikbaar waren. In het vervolg moet dit proces anders, zodat eventueel ontbrekende stukken die in stembus zijn gedaan er nog uit te kunnen halen.”

12 Centrale of decentrale stemopneming

Op donderdag 30 oktober 2025 vond in de gemeenten een zitting van het gemeentelijk stembureau (GSB) plaats. In gemeenten die werken met decentrale stemopneming (DSO) controleert het GSB tijdens deze zitting de processen-verbaal van de stembureaus en voert het, wanneer nodig, een hertelling uit bij geconstateerde (tel)fouten. Gemeenten die kiezen voor centrale stemopneming (CSO) laten het GSB tijdens deze zitting alle stemmen op lijst- en kandidaatsniveau tellen. Dit hoofdstuk beschrijft de ervaringen met deze zittingen van het gemeentelijk stembureau tijdens de Tweede Kamerverkiezing 2025 en de intenties voor toekomstige verkiezingen.

12.1 Belangrijkste uitkomsten

- Het aandeel gemeenten dat met een CSO werkte is iets gestegen sinds de Tweede Kamerverkiezing van november 2023.
- Gemeenten die voor DSO kozen, deden dit voornamelijk omdat de kwaliteit van de telling door hun stembureaus goed is, waardoor het GSB naar verwachting weinig hertellingen hoeft te verrichten en vanwege positieve ervaringen met DSO bij vorige verkiezingen.
- Meestal werd er gekozen voor een CSO vanwege positieve ervaringen bij vorige verkiezingen. Ook veel genoemde redenen zijn dat een CSO met frisse tellers goed is voor de kwaliteit van de telling en dat stembureaus op woensdagavond eerder klaar zijn met tellen.

12.2 Keuze voor centrale of decentrale stemopneming

Gemeenten konden kiezen voor een CSO of DSO. In drie op de vijf gemeenten (61%) is een CSO gehouden, in de overige gemeenten was er een DSO. Dit komt overeen met landelijke cijfers. In grote gemeenten was er vaker een CSO (86%) dan in kleine (59%) en middelgrote (59%) gemeenten. Het aandeel gemeenten dat met een CSO werkte is iets gestegen sinds de Tweede Kamerverkiezing van november 2023 (toen koos 55% voor CSO). Dit is eerder aan bod gekomen in hoofdstuk 3.

Tabel 12.1 - Stemopneming. (Uitgesplitst op gemeentegrootte)

	Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
Decentrale stemopneming	41%	41%	14%	39%
Centrale stemopneming	59%	59%	86%	61%

12.3 Redenen voor decentrale stemopneming

Gemeenten die kozen voor een DSO deden dit om verschillende redenen³⁴. De meest genoemde reden voor DSO was dat het GSB naar verwachting weinig hertellingen hoeft te verrichten door een goede kwaliteit van de telling door stembureaus (72%). Daarnaast gaf een meerderheid ook aan positieve ervaringen met DSO te hebben gehad bij eerdere verkiezingen (66%) en/of dat deze manier van tellen het meest aansluit bij hoe ze het altijd al hebben gedaan (59%).

³⁴ De aantallen in kleine en grote gemeenten zijn niet groot genoeg om verschillen op basis van grootte te toetsen.

Figuur 12.2 - Reden om voor DSO te kiezen.

Bij de vorige verkiezingen (EP24 en TK23) werden dezelfde redenen voor de keuze voor DSO even vaak gegeven. Bij EP24 koos 72% voor een DSO omdat er weinig hertellingen werden verwacht door de kwaliteit van de tellingen (TK23: 71%), door positieve ervaringen met DSO bij eerdere verkiezingen (69%, bij TK23: 50%) en omdat deze manier van tellen is hoe ze het altijd gedaan hebben (57%, TK23: 56%).

12.4 Redenen voor centrale stemopneming

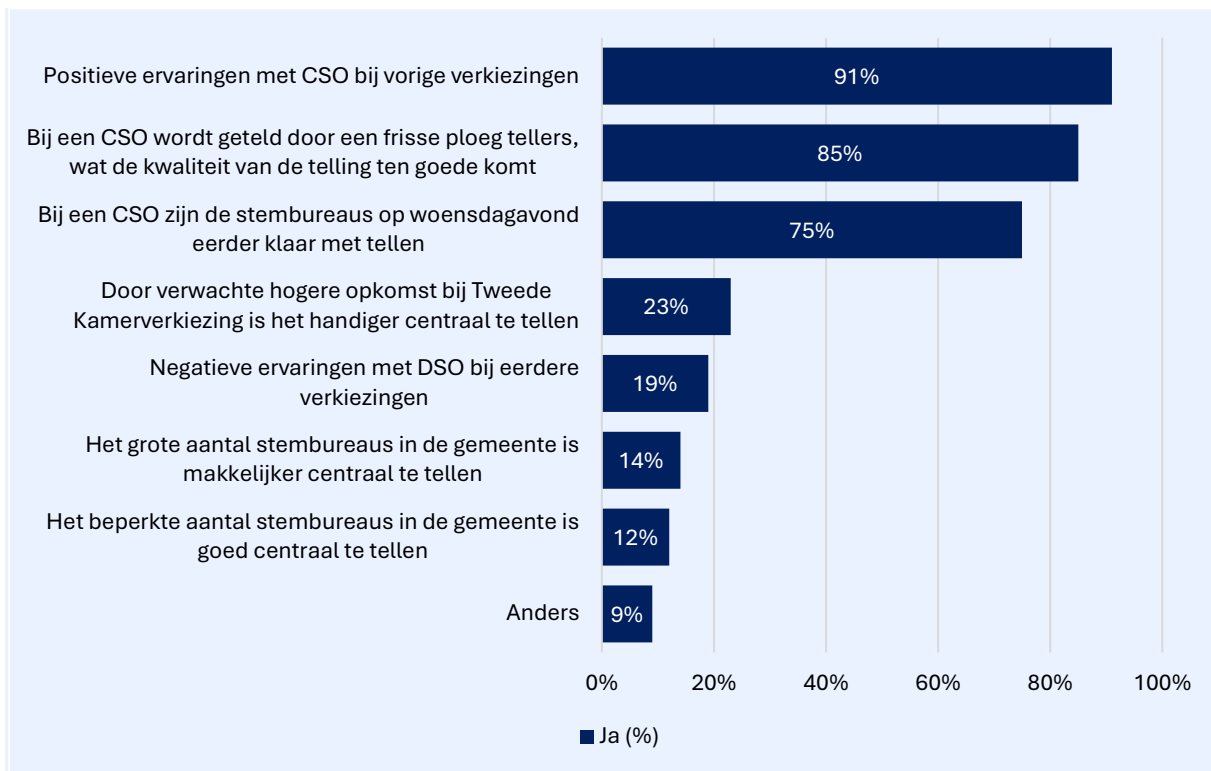
Gemeenten die deze verkiezing kozen voor een CSO, hadden bij vorige verkiezingen positieve ervaringen met CSO (91%). Ook gaven veel gemeenten aan dat volgens hen een frisse ploeg tellers ten goede komt aan de kwaliteit van de telling (85%) en dat stembureaus dan eerder klaar zijn met tellen (75%).

Ook bij de vorige verkiezingen (EP24 en TK23) werden dezelfde redenen voor de keuze voor CSO het vaakst gegeven. Bij EP24 koos 89% voor een CSO omdat ze positieve ervaringen hadden bij vorige verkiezingen (TK23: 49%), omdat er wordt geteld met een frisse ploeg tellers (86%, bij TK23: 84%) en omdat stembureaus dan eerder klaar zijn met tellen (80%, TK23: 83%).

Figuur 12.3 - Reden om voor CSO te kiezen.

12.5 Keuze voor volgende verkiezingen

Een meerderheid van de gemeenten (58%) geeft aan bij de gemeenteraadsverkiezingen in 2026 (de eerstvolgende geplande verkiezingen) te kiezen voor een CSO. Een wat kleiner deel (38%) kiest voor een DSO. Enkele gemeenten (4%) zeggen nog niet te weten waarvoor ze gaan kiezen. Tijdens EP24 werd dezelfde vraag gesteld. Toen gaf 48% van de gemeenten aan bij de gemeenteraadsverkiezingen in 2026 voor een CSO te willen kiezen, 35% dacht voor DSO te kiezen en 18% wist het nog niet. Vergelijken met EP24 lijkt de voorkeur voor centrale stemopneming dus te zijn toegenomen, terwijl het aandeel gemeenten dat het nog niet weet is afgenomen.

Bij de afgelopen Tweede Kamerverkiezing kozen grote gemeenten voornamelijk voor een CSO (86%, zie Tabel 12.4). Bij de eerstvolgende geplande verkiezingen laten grote gemeenten ook weten het vaakst voor CSO te kiezen (85%). Kleine en middelgrote gemeenten kozen in verhouding met grote gemeenten vaker voor een DSO (respectievelijk 42% en 40% t.o.v. 15%).

Tabel 12.4 - Zou uw gemeente voor de eerstvolgende geplande verkiezingen (de gemeenteraadsverkiezingen in 2026) voor een decentrale of centrale stemopneming kiezen? (Uitgesplitst op gemeentegrootte)

	Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
Centrale stemopneming	56%	55%	85%	58%
Decentrale stemopneming	42%	40%	15%	38%
Weet het nog niet	3%	5%	0%	4%

De meeste gemeenten zijn van plan hun huidige aanpak van stemopneming ook bij de volgende verkiezingen toe te passen. Negen op de tien gemeenten die dit keer voor een CSO hadden gekozen willen dat ook bij de eerstvolgende verkiezingen doen (92%). Gemeenten die een DSO hadden houden hier ook bij de volgende verkiezingen aan vast (93%).

Tabel 12.5 - Zou uw gemeente voor de eerstvolgende geplande verkiezingen (de gemeenteraadsverkiezingen in 2026) voor een decentrale of centrale stemopneming kiezen?

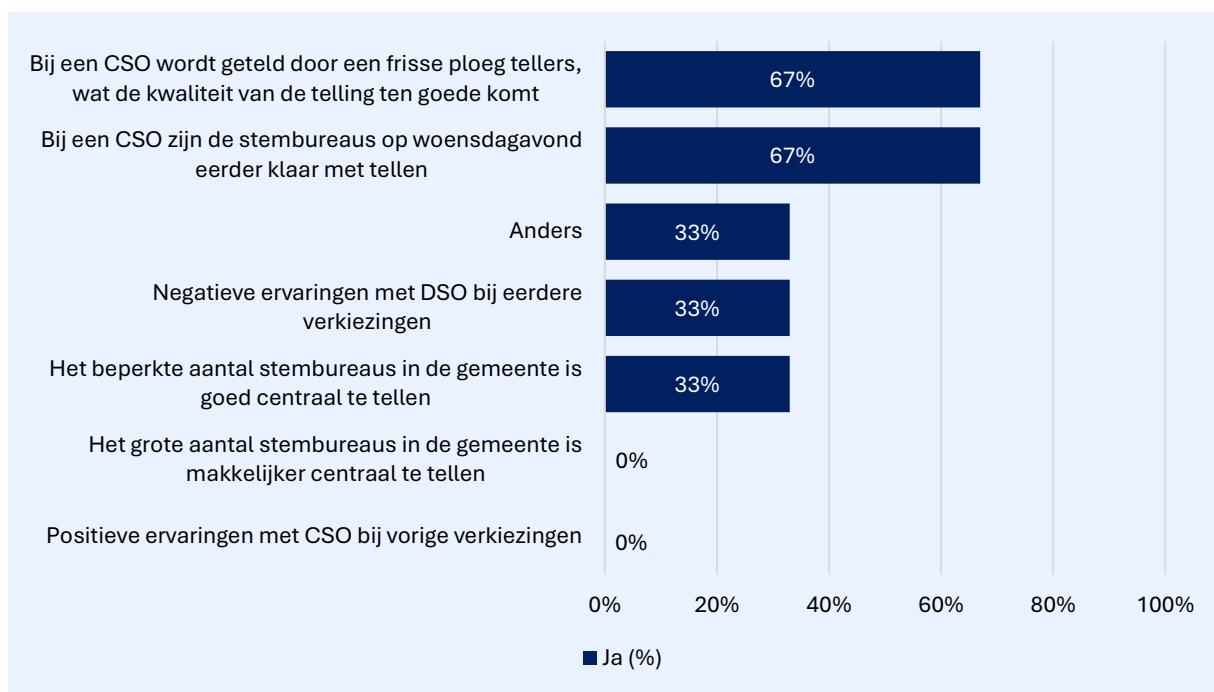
	TK25: Decentrale stemopneming	TK25: Centrale stemopneming	Totaal
Centrale stemopneming	3%	92%	58%
Decentrale stemopneming	93%	4%	38%
Weet het nog niet	3%	4%	4%

12.5.1 Redenen voor wisselen DSO naar CSO

Gemeenten (n = 18) die wel willen wisselen van aanpak bij de gemeenteraadsverkiezingen in 2026, of nog niet wisten of ze voor een CSO of een DSO gaan kiezen, zijn gevraagd naar hun overwegingen.

De meest genoemde redenen om voor een CSO te gaan, zijn dat de stembureaus op de verkiezingsavond eerder klaar zijn (67%) en dat de frisse ploeg tellers voor een betere kwaliteit van de telling zal zorgen (67%). Andere redenen zijn het binnen de organisatie samen willen tellen met collega's en een goede ervaring van een collega die voorheen bij een CSO gemeente werkte.

Figuur 12.6 - Waarom switch naar CSO?

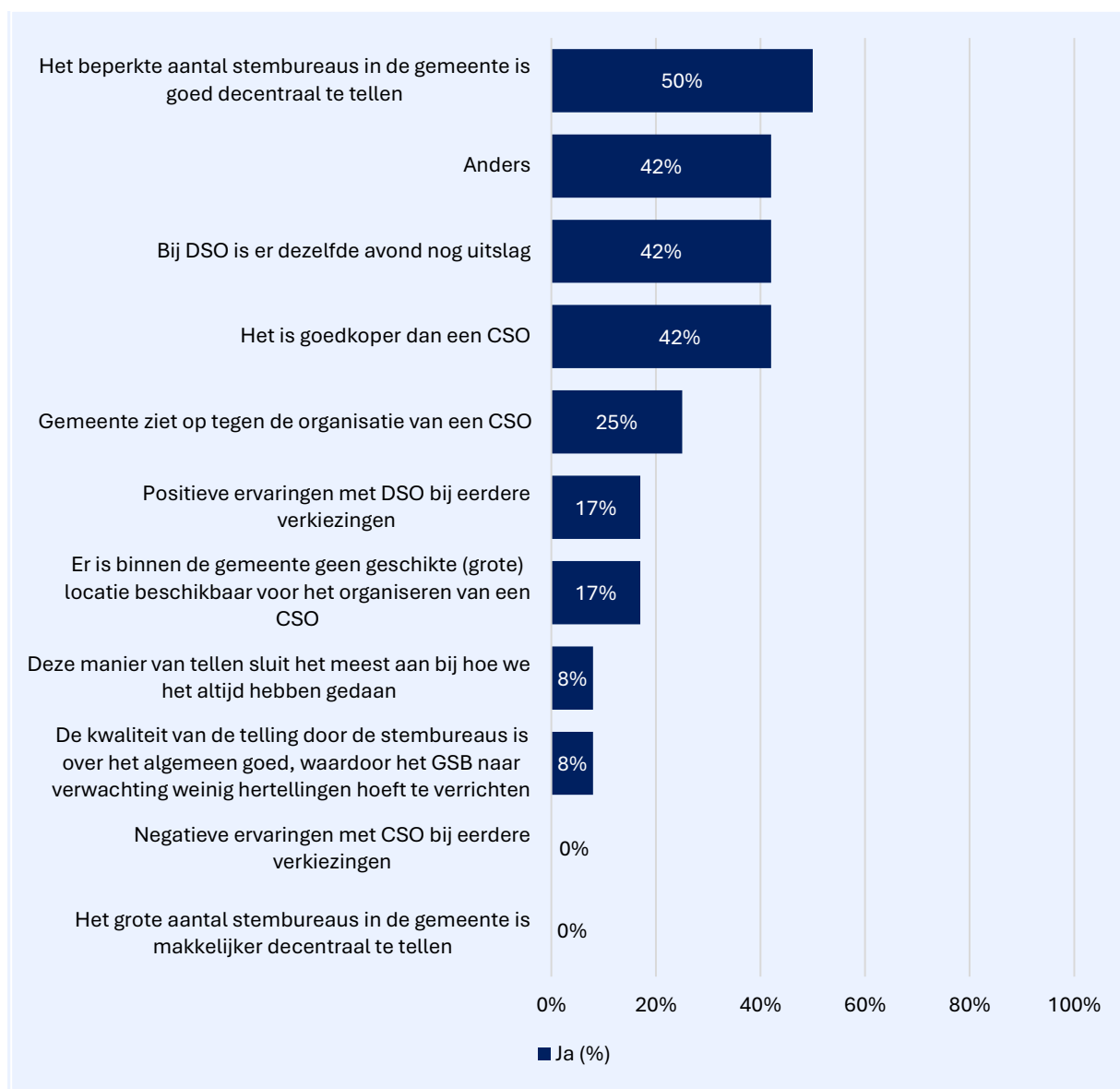

12.5.2 Redenen voor wisselen CSO naar DSO

De meest genoemde overweging om eventueel te wisselen van CSO naar DSO bij de komende gemeenteraadsverkiezingen in 2026 was dat er maar een beperkt aantal stembureaus in de gemeente zijn, waardoor het tellen goed decentraal te regelen valt (50%). Ook veelgenoemde overwegingen zijn dat DSO goedkoper is dan CSO (42%) en dat er bij DSO op dezelfde avond nog een uitslag is (42%). Gemeenten met nog een andere overweging geven aan dat de politiek graag dezelfde avond al een voorlopige uitslag wil en dat er naar verwachting maar weinig partijen meedoen/weinig kandidaten zijn/er een lage opkomst is, waardoor het sneller is om dezelfde avond alles te tellen.

Tabel 12.7 - Waarom switch naar DSO?

13 Zitting gemeentelijk stembureau

Dit hoofdstuk beschrijft de organisatie en uitvoering van de stemopneming, zoals de inzet en samenstelling van stembureauleden en ondersteuners op het gemeentelijk stembureau. Daarnaast komen de training, de afhandeling van hertellingen en terugverwijzingen aan bod. Tot slot wordt ingegaan op het gebruik van de TOPdesk.

In dit hoofdstuk wordt gesproken GSB-leden en ondersteuners. Dit zijn twee verschillende groepen. GSB-leden controleren de stembiljetten, stellen de gemeentelijke verkiezingsuitslag vast en beslissen over stemgeldigheid. Ondersteuners voeren taken uit onder leiding van de leden, zoals stemmen tellen en het invoeren van uitslagen, maar nemen geen beslissingen.

13.1 Belangrijkste uitkomsten

- Het aantal GSB-leden varieerde sterk naar gemeentegrootte: kleine gemeenten benoemden gemiddeld 8 leden, middelgrote 10 en grote gemeenten 18.
- De meeste gemeenten benoemden ambtenaren als leden van het GSB, vaak van de afdeling Burgerzaken (vrijwillig: 49%, aangewezen: 39%) en andere afdelingen (vrijwillig: 56%, aangewezen: 28%). Burgers werden veel minder vaak benoemd (8%).
- Gemeenten hadden gemiddeld 54 ondersteuners, variërend van 18 in kleine gemeenten tot 204 in grote gemeenten. Centrale stemopneming vroeg om meer ondersteuners (gemiddeld 76) dan decentrale stemopneming (21) waarbij dit verschil oploopt tot 9 vs. 25 in kleine gemeenten, 21 vs. 62 in middelgrote gemeenten en 84 vs. 228 in grote gemeenten.
- 73% van de gemeenten bood training aan voor GSB-leden, vaker in grote gemeenten (80%) dan in kleine (67%). E-learning (59%) en fysieke training (42%) waren de meest gebruikte vormen.
- Bij 40% van de gemeenten kregen alle ondersteuners en bij 24% van de gemeenten kregen alleen sommige ondersteuners een training. E-learning (60%) en training op locatie (41%) werden het meest gebruikt.
- 72% van de gemeenten met decentrale stemopneming voerde hertellingen uit; grote DSO gemeenten deden dit altijd. Bij 39% van alle DSO gemeenten was het aantal hertellingen volgens verwachting. Bij 10% van de DSO gemeenten waren er minder hertellingen dan verwacht en bij 35% meer dan verwacht. 13% van de DSO gemeenten had geen verwachting vooraf.
- Grote gemeenten kregen relatief vaker terugverwijzingen van het centraal stembureau (75% tegenover 14% bij kleine gemeenten). 85% van de gemeenten vond deze terugverwijzingen terecht. Het aandeel terugverwijzingen is groter bij TK25 dan bij EP24 en TK23. Bij EP24 ontvingen slechts 8% van de gemeenten een terugverwijzing, bij TK23 was dit 15% van de gemeenten.
- Gemeenten waren positief over het gebruik van TOPdesk: 76% vond het gebruik en uploaden van bestanden (pdf's van processen verhaal en corrigenda) gemakkelijk en 77% vond de communicatie duidelijk.

13.2 Aantallen stembureauleden

Het gemeentelijk stembureau stelt de uitkomst van de verkiezing op gemeenteniveau vast. Voor iedere verkiezing wordt een gemeentelijk stembureau ingesteld. Er is een voorzitter en tenminste een

plaatsvervangend voorzitter. Er is geen maximaal aantal leden. De leden worden benoemd door de gemeente.

Het aantal leden voor het gemeentelijk stembureau was afhankelijk van gemeentegrootte. Kleine gemeenten benoemden gemiddeld 8 leden, middelgrote gemeenten 10 leden en grote gemeenten benoemden gemiddeld 18 leden. Er waren geen verschillen in aantal stembureauleden op basis van stemopneming (DSO (gemiddeld 9 leden), CSO (gemiddeld 11 leden)).

Gemiddeld benoemden gemeenten 10 leden voor het GSB. Dit komt overeen met TK23. Toen hadden gemeenten gemiddeld 11 leden voor het GSB benoemd³⁵.

Tabel 13.1 - Hoeveel leden voor het gemeentelijk stembureau zijn er in uw gemeente benoemd? (Uitgesplitst op gemeentegrootte en type stemopneming)

	Klein	Middelgroot	Groot	DSO	CSO	Totaal
	Gemiddeld aantal leden					
Hoeveel leden voor het gemeentelijk stembureau zijn er in uw gemeente benoemd?	8	10	18	9	11	10

13.3 Samenstelling gemeentelijk stembureau

Gemeenten konden meerdere groepen benoemen als lid van het gemeentelijk stembureau³⁶. Gemiddeld gaf 49% van de gemeenten aan dat ambtenaren van de afdeling burgerzaken zich vrijwillig hadden aangemeld en 39% dat er ambtenaren van dezelfde afdeling waren aangewezen door of namens het college van B&W. Daarnaast meldde 56% van de gemeenten dat er ambtenaren van andere afdelingen vrijwillig deelnamen, terwijl 28% aangaf dat er ambtenaren van andere afdelingen op aanwijzing van het college waren benoemd. Het aandeel gemeenten dat burgers benoemde was beperkt (8%) en bestuurders zoals burgemeester, wethouders of raadsleden werden door 5% genoemd. De categorie ‘anders’ kwam bij ongeveer 4% van de gemeenten voor.

Deze percentages zijn vrijwel ongewijzigd ten opzichte van EP24 en TK23. Bij EP24 gaf 50% van de gemeenten aan dat er ambtenaren van de afdeling burgerzaken waren die zich vrijwillig hadden aangemeld (TK23: 44%), 35% dat er ambtenaren van dezelfde afdeling waren aangewezen door of namens het college van B&W (TK23:42%), 50% dat er ambtenaren van andere afdelingen vrijwillig deelnamen (TK23: 49%) en 31% dat er ambtenaren van andere afdelingen op aanwijzing van het college waren benoemd (TK23: 33%).

Kleine en middelgrote gemeenten noemden relatief vaak ambtenaren van andere afdelingen die zich vrijwillig aanmelden (respectievelijk 58% en 57%), terwijl grote gemeenten vaker ambtenaren van andere afdelingen aanwezen (45%). Het benoemen van burgers kwam in grote gemeenten vaker voor (20%) dan in kleine gemeenten (6%).

³⁵ Bij EP24 is dit op een andere manier uitgevraagd, daarom is vergelijking niet mogelijk.

³⁶ De genoemde percentages geven aan welk percentage van de gemeenten aangeeft dat er leden uit een bepaalde groep in hun samenstelling zitten en **niet** hoeveel % van de GSB leden uit een bepaalde groep bestaat.

Ook de wijze van stemopneming laat verschillen zien: bij centrale stemopneming noemen gemeenten vaker burgers (9% tegenover 4% bij decentrale opneming), terwijl vrijwillige deelname van ambtenaren van andere afdelingen juist vaker voorkomt bij decentrale opneming (52% tegenover 45%).

Tabel 13.2 - Wie heeft u als leden van het GSB benoemd? (Uitgesplitst op gemeentegrootte)

	Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
Ambtenaren van de afdeling burgerzaken die zich vrijwillig hebben aangemeld (en vervolgens zijn aangewezen)	47%	49%	45%	49%
Ambtenaren van de afdeling burgerzaken die zijn aangewezen door of namens het college van B&W	39%	40%	30%	39%
Ambtenaren van andere afdelingen binnen de gemeenten, die zich vrijwillig hebben aangemeld (en vervolgens zijn aangewezen)	58%	57%	40%	56%
Ambtenaren van andere afdelingen binnen de gemeenten, die zijn aangewezen door of namens het college van B&W	31%	25%	45%	28%
Andere burgers	6%	7%	20%	8%
Bestuurders (burgemeester, wethouders of raadsleden)	6%	5%	0%	5%
Anders	6%	4%	5%	4%
Totaal	36	174	20	230

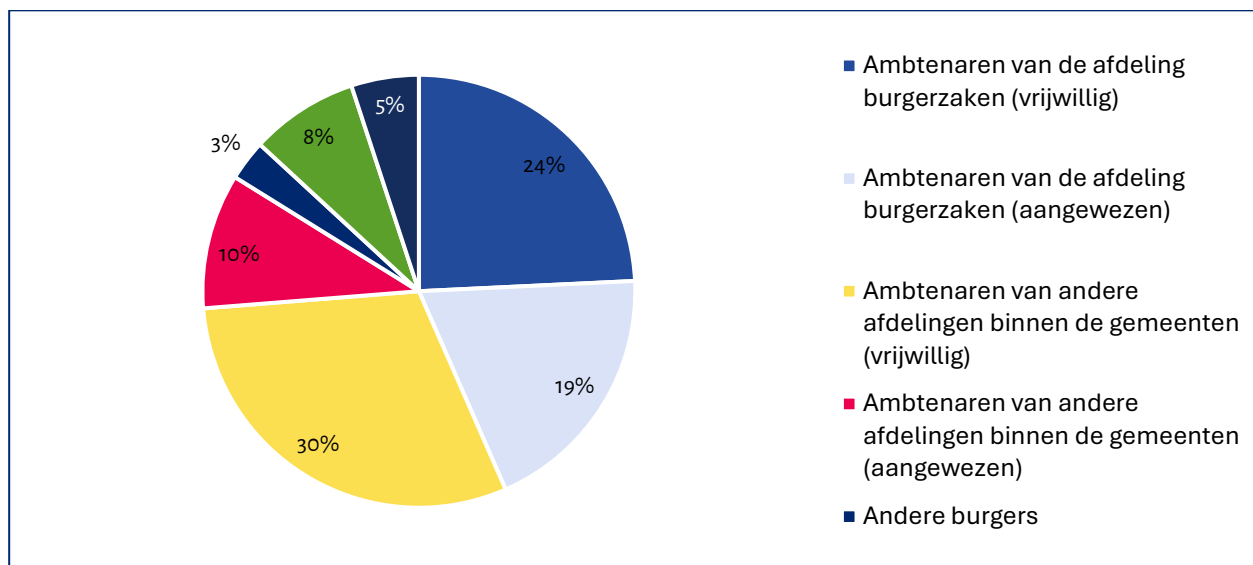
13.3.1 Voorzitters van het GSB

Gemiddeld gaf 24% van de gemeenten aan dat de voorzitter een ambtenaar van de afdeling burgerzaken was die zich vrijwillig had aangemeld, terwijl 19% aangaf dat de voorzitter uit dezelfde afdeling kwam maar was aangewezen door of namens het college van B&W. Daarnaast meldde 30% van de gemeenten dat de voorzitter een ambtenaar was van een andere gemeentelijke afdeling op basis van vrijwillige aanmelding. Bestuurders zoals burgemeester, wethouders of raadsleden werden door 8% van de gemeenten als voorzitter genoemd. Het benoemen van burgers als voorzitter kwam weinig voor (3%). De categorie 'anders' wordt door circa 5% van de gemeenten genoemd.

Figuur 13.3 - Uit welke van deze groepen komt de voorzitter?

13.3.2 Ondersteuners van het GSB

Het GSB kan geholpen worden door ondersteuners. Bijvoorbeeld om stemmen te tellen. De ondersteuners voeren alleen taken uit onder verantwoordelijkheid van het gemeentelijk stembureau. Zij hebben geen eigen beslissingsbevoegdheid. Zij mogen bijvoorbeeld niet beslissen of een stem geldig of ongeldig is. Gemiddeld benoemden gemeenten 54 ondersteuners. Dit komt overeen met TK23. Toen benoemden gemeenten gemiddeld 49 ondersteuners³⁷.

Er zijn echter duidelijke verschillen tussen gemeenten. Kleine gemeenten zetten gemiddeld 18 ondersteuners in, middelgrote gemeenten ongeveer 44, en grote gemeenten gemiddeld 204.

De wijze van stemopneming speelt daarbij eveneens een belangrijke rol. Gemeenten met een decentrale stemopneming (DSO) zetten gemiddeld 21 ondersteuners in, terwijl gemeenten die kiezen voor een centrale stemopneming (CSO) gemiddeld 76 ondersteuners inzetten. Wanneer beide factoren samen worden bekeken, blijkt dat dit verschil tussen DSO en CSO toeneemt naarmate een gemeente groter is (zie Tabel 13.4b). Kleine gemeenten met DSO zetten bijvoorbeeld gemiddeld 9 ondersteuners in tegenover 25 bij CSO, bij middelgrote gemeenten loopt dit op van 21 naar 62, en in grote gemeenten van 84 naar 228.

Hieruit blijkt dat grotere gemeenten meer ondersteuners nodig hebben, ongeacht de gekozen werkwijze. Daarnaast vraagt CSO in alle typen gemeenten aanzienlijk meer ondersteuners dan DSO, en dit verschil wordt sterker bij grotere gemeenten. Over het geheel genomen beschikt een gemeente bij een CSO ongeveer drie keer zoveel ondersteuners als bij een DSO.

³⁷ Bij EP24 is dit op een andere manier uitgevraagd, daarom vergelijking niet mogelijk.

Tabel 13.4a - Hoeveel ondersteuners had het GSB? (Uitgesplitst op gemeentegrootte en type stemopneming)

	Klein	Middelgroot	Groot	DSO	CSO	Totaal
	Gemiddelde aantal ondersteuners					
Hoeveel ondersteuners had het GSB?	18	44	204	21	76	54

Tabel 13.4b - Hoeveel ondersteuners had het GSB? (Uitgesplitst op gemeentegrootte en type stemopneming)

Hoeveel ondersteuners had het GSB?		
Grootte	Stemopneming	Gemiddelde aantal ondersteuners
Klein	DSO	9
	CSO	25
Middelgroot	DSO	21
	CSO	62
Groot	DSO	84
	CSO	228

Gemeenten konden meerdere groepen als ondersteuners benoemen. De percentages geven aan welk deel van de gemeenten aangeeft dat er ondersteuners uit een bepaalde groep aanwezig zijn. Gemiddeld meldde 51% van de gemeenten dat ambtenaren van de afdeling burgerzaken vrijwillig ondersteunden; dit gebeurde vaker in grote (75%) dan in kleine (31%) gemeenten. 26% van de gemeenten gaf aan dat deze ambtenaren op aanwijzing van het college waren ingezet. Daarnaast gaf 70% van de gemeenten aan dat ambtenaren van andere afdelingen vrijwillig ondersteunden en 18% dat zij op aanwijzing van het college waren benoemd.

De vrijwillige inzet van ambtenaren van andere afdelingen gebeurde ook vaker bij grote en middelgrote gemeenten (85% en 73%) dan bij kleine gemeenten (47%). Burgers werden door 33% van de gemeenten benoemd als ondersteuners, met een duidelijk hoger aandeel in grote gemeenten (65%) dan in kleine gemeenten (22%). Bestuurders werden vrijwel niet ingezet en de categorie 'anders' kwam bij circa 5% van de gemeenten voor.

Tabel 13.5 - Wie waren de ondersteuners van het GSB? (Uitgesplitst op gemeentegrootte)

	Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
Ambtenaren van de afdeling burgerzaken die zich vrijwillig hebben aangemeld	31%	53%	75%	51%
Ambtenaren van de afdeling burgerzaken die zijn aangewezen door of namens het college van B&W	31%	25%	25%	26%
Ambtenaren van andere afdelingen binnen de gemeenten, die zich vrijwillig hebben aangemeld	47%	73%	85%	70%
Ambtenaren van andere afdelingen binnen de gemeenten, die zijn aangewezen door of namens het college van B&W	31%	16%	15%	18%
Andere burgers	22%	32%	65%	33%

Bestuurders (burgemeester, wethouders of raadsleden)	0%	1%	0%	0%
Anders	8%	5%	0%	5%
Totaal	36	174	20	230

Deze aantallen zijn vergelijkbaar met eerdere verkiezingen. Tijdens EP24 gaf 57% van de gemeenten aan dat er ambtenaren van de afdeling burgerzaken waren die zich vrijwillig hadden aangemeld (TK23: 46%), 19% dat er ambtenaren van dezelfde afdeling waren aangewezen door of namens het college van B&W (TK23: 22%), 76% dat er ambtenaren van andere afdelingen vrijwillig deelnamen (TK23: 66%) en 18% dat er ambtenaren van andere afdelingen op aanwijzing van het college waren benoemd (TK23: 25%). Tijdens EP24 gaf 34% van de gemeenten aan dat er andere burgers ondersteuners van het GSB waren (TK23: 35%).

13.4 Training voor leden en ondersteuners van het GSB³⁸

Het merendeel van de gemeenten bood een vorm van training aan voor de leden van het gemeentelijk stembureau. Gemiddeld gaf 73% van de gemeenten aan dat de leden van het GSB een training hadden gevolgd ter voorbereiding op de werkzaamheden. Dit aandeel was groter bij grote gemeenten (80%) dan bij kleine gemeenten (67%). Voor ondersteuners was een training minder gebruikelijk: 40% van de gemeenten trainde alle ondersteuners, terwijl 24% aangaf dat slechts een deel van de ondersteuners een training had gevolgd. In 11% van de gemeenten werd geen enkele training aangeboden, vooral bij kleine gemeenten was dit het geval (25%).

Tabel 13.6 - Hebben de leden van het gemeentelijk stembureau en de ondersteuners een training als voorbereiding op de werkzaamheden voor de GSB-zitting gevolgd? (Uitgesplitst op gemeentegrootte)

	Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
Ja, de leden	67%	74%	80%	73%
Ja, alle ondersteuners	44%	38%	45%	40%
Ja, sommige ondersteuners, maar niet allemaal	6%	27%	35%	24%
Nee	25%	10%	0%	11%
Totaal	36	174	20	230

De vorm van de training voor leden varieerde. Het meest genoemd werd een e-learning (59%), gevolgd door een training op locatie (42%) en het doornemen van een schriftelijke instructie (34%). Een webinar kwam slechts bij 3% van de gemeenten voor. Grote gemeenten kozen relatief vaak voor een fysieke training (69%), terwijl kleine gemeenten vaker een combinatie van e-learning (54%) en schriftelijke instructie (29%) aanboden.

Tabel 13.7 - Wat hield de training in voor de leden (excl. de ondersteuners als die als lid zijn aangemeld) van het gemeentelijk stembureau? (Uitgesplitst op gemeentegrootte)

	Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
Een webinar	4%	2%	6%	3%
Het doornemen van een schriftelijke instructie	29%	33%	44%	34%

³⁸ Bij EP24 is dit op een andere manier uitgevraagd, daarom is vergelijking niet mogelijk.

Een e-learning	54%	62%	38%	59%
Een training op locatie	46%	38%	69%	42%
Anders	12%	11%	19%	12%
Weet ik niet	0%	0%	0%	0%
Totaal	24	129	16	169

Het percentage gemeenten dat een e-learning gebruikte als training voor de leden is gelijk gebleven ten opzichte van EP24 (toen was het 57%). Het lijkt wel iets te zijn afgenomen ten opzichte van TK23, toen werd de e-learning door 64% van de gemeenten gebruikt. Tijdens TK25 maakten gemeenten minder vaak gebruik gemaakt van een training op locatie (TK25: 42%, EP24: 51%, TK23: 47%) en het doornemen van een schriftelijke instructie (TK25: 34%, EP24: 43%, TK23: 50%)³⁹.

Bij 40% van de gemeenten kregen alle ondersteuners en bij 24% van de gemeenten kregen alleen sommige ondersteuners een training. Bij gemeenten waarbij niet alle ondersteuners een training kregen, kregen ondersteuners in de rol van telleider of controleur van processen-verbaal vaak wel een training (respectievelijk 89% en 73%), terwijl tellers minder vaak een training kregen (34%). De vorm van deze trainingen leek sterk op die voor leden: e-learning (60%) en training op locatie (41%) werden het meest genoemd, gevolgd door schriftelijke instructies (38%).

Tabel 13.8 - Wat hield de training in voor de ondersteuners van het gemeentelijk stembureau? (Uitgesplitst op gemeentegrootte)

	Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
Een webinar	0%	4%	0%	3%
Het doornemen van een schriftelijke instructie	28%	39%	44%	38%
Een e-learning	56%	61%	56%	60%
Een training op locatie	44%	35%	88%	41%
Anders, namelijk:	11%	11%	19%	12%
Weet ik niet	0%	0%	0%	0%
Totaal	18	113	16	147

Het percentage gemeenten dat een e-learning gebruikte als training voor de ondersteuners is gelijk gebleven ten opzichte van EP24 (toen was het 62%)⁴⁰. Ook werd er tijdens EP24 ongeveer net zo vaak gebruik gemaakt van een training op locatie (TK25: 41%, EP24: 46%) en het doornemen van een schriftelijke instructie (TK25: 38%, EP24: 43%).

13.5 Interesse van publiek en pers bij telling

Bij de centrale telling bij het GSB konden kiezers en pers gaan kijken naar de telling. 24% van de gemeenten gaf aan dat er belangstelling was voor de telling. Bij 17% van de gemeenten was er interesse van pers en bij 11% van de gemeenten was er interesse van publiek. De interesse van pers

³⁹ Niet significant, maar inhoudelijk relevant verschil.

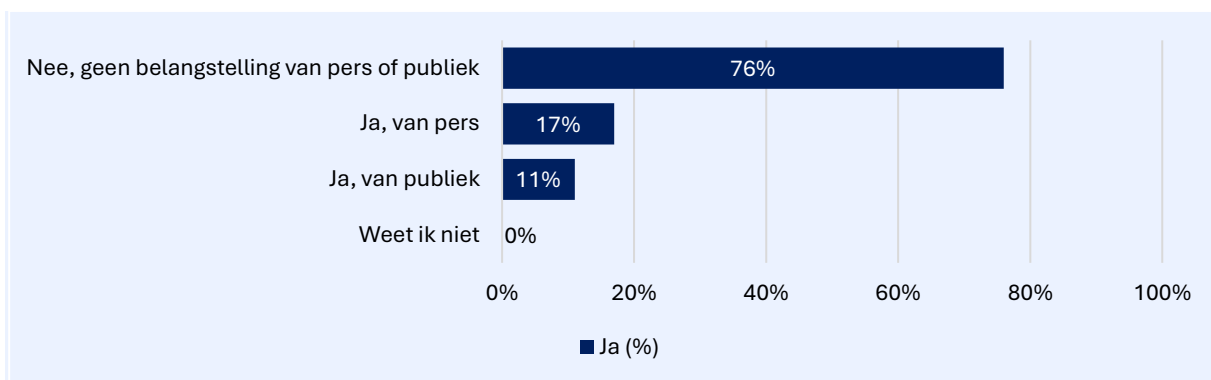
⁴⁰ Bij TK23 is dit niet uitgevraagd, daarom is vergelijking niet mogelijk.

en publiek was bij grote gemeenten vaker aanwezig (30% en 25%) dan bij kleine (6% en 3%) en middelgrote gemeenten (18% en 11%).

Figuur 13.9 - Was er belangstelling van pers en/of publiek voor de GSB-zitting?

Er was tijdens TK25 meer belangstelling van publiek dan bij EP24 (toen gaf 10% van de gemeenten aan dat er belangstelling was van pers en/of publiek). De mate van belangstelling is wel vergelijkbaar met TK23 (29% van de gemeenten gaf toen aan dat er belangstelling was van pers en/of publiek).

13.6 Hertellingen

In gemeenten die decentraal tellen, controleert het gemeentelijk stembureau de processen-verbaal van de stembureaus. Als er verschillen zijn in het aantal kiezers dat is toegelaten tot het stembureau en het aantal stembiljetten in de stembus, en er is geen verklaring gegeven voor dit verschil, besluit het gemeentelijk stembureau tot een hertelling. Ook als er optelfouten zijn gemaakt in het proces-verbaal van een stembureau besluit het gemeentelijk stembureau tot een hertelling.

Gemeenten met een DSO is gevraagd om een schatting te geven van het percentage van de stembureaus waarvan hertellingen zijn uitgevoerd door het gemeentelijk stembureau. Bijna driekwart (72%) van alle gemeenten met een decentrale stemopneming heeft hertellingen uitgevoerd. Dit is vergelijkbaar met EP24 (69% voerde hertellingen uit)⁴¹.

Alle grote gemeenten hebben hertellingen uitgevoerd, 86% van de middelgrote gemeenten heeft hertellingen uitgevoerd en 57% van de kleine gemeenten heeft een hertelling moeten doen.

Tabel 13.10 - Zijn er hertellingen uitgevoerd door het GSB tijdens de eerste zitting? (Uitgesplitst op gemeentegrootte)

	Klein	Middelgroot	Groot	Totaal
Ja	57%	86%	100%	72%
→ Gemiddeld aantal stembureaus:	3	5	24	6
Nee	43%	14%	0%	18%

⁴¹ Bij TK23 is dit niet uitgevraagd, daarom is vergelijking niet mogelijk.

In 39% van de gemeenten verliep het aantal hertellingen volgens verwachting. Bij 10% van waren er iets minder hertellingen dan verwacht en bij 35% van de gemeenten waren het er (veel) meer dan verwacht. 15% van de DSO gemeenten had geen verwachting vooraf.

Tijdens EP24 was het aantal hertellingen bij 40% van de gemeenten naar verwachting (TK23: 73%). 16% gaf toen aan dat ze meer hertellingen moesten uitvoeren dan verwacht (TK23: 12%) en bij 39% was het aantal hertellingen tijdens EP24 minder dan verwacht (TK23: 15%)

94% van de gemeenten die te maken hadden met hertellingen gaven aan voldoende voorbereid te zijn geweest op deze hertellingen. Gemeenten die niet voldoende voorbereid waren op de hertellingen (n = 4) gaven aan dat dit voornamelijk kwam omdat de locatie niet groot genoeg was (75%), omdat er meer hertellingen waren dan verwacht (75%) of omdat er niet genoeg tellers waren (25%).

13.7 Aantal terugverwijzingen

In totaal had 41% van de gemeenten een terugverwijzing van het centraal stembureau ontvangen. In totaal ontving 18% een terugverwijzing voor meerdere stembureaus en 23% voor één stembureau. 59% van de gemeenten gaf aan geen terugverwijzing te hebben gehad.

Tabel 13.11- Heeft het centraal stembureau een proces-verbaal terugverwezen? (Uitgesplitst op gemeentegrootte en type stemopneming)

	Klein	Middelgroot	Groot	DSO	CSO	Totaal
Ja, meerdere stembureaus	3%	20%	35%	10%	23%	18%
Ja, een stembureau	11%	23%	40%	24%	22%	23%
Nee	86%	57%	25%	66%	55%	59%

Dit aandeel terugverwijzingen is groter dan bij EP24 en TK23. Bij EP24 ontvingen slechts 8% van de gemeenten een terugverwijzing, bij TK23 was dit 15% van de gemeenten.

Grote gemeenten kregen aanzienlijk vaker te maken met terugverwijzingen dan kleine en middelgrote gemeenten. 40% van de grote gemeenten meldde een terugverwijzing voor één stembureau en 35% voor meerdere. In kleine gemeenten gaf 14% aan dat ze een of meerdere terugverwijzingen hadden ontvangen. Ook de wijze van stemopneming hing samen met het aantal terugverwijzingen: gemeenten met centrale stemopneming ontvingen vaker een terugverwijzing voor meerdere stembureaus (23% tegenover 10% bij decentrale opneming) en hadden minder vaak te maken met geen enkele terugverwijzing (55% tegenover 66%).

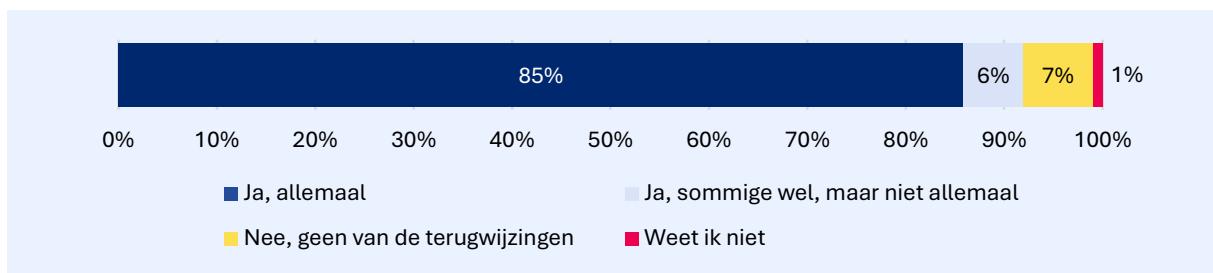
13.8 Waren de terugverwijzingen terecht?

Van de gemeenten die een terugverwijzing hadden ontvangen, vond 85% deze terecht, 6% deels terecht, 7% niet terecht en 1% wist het niet.

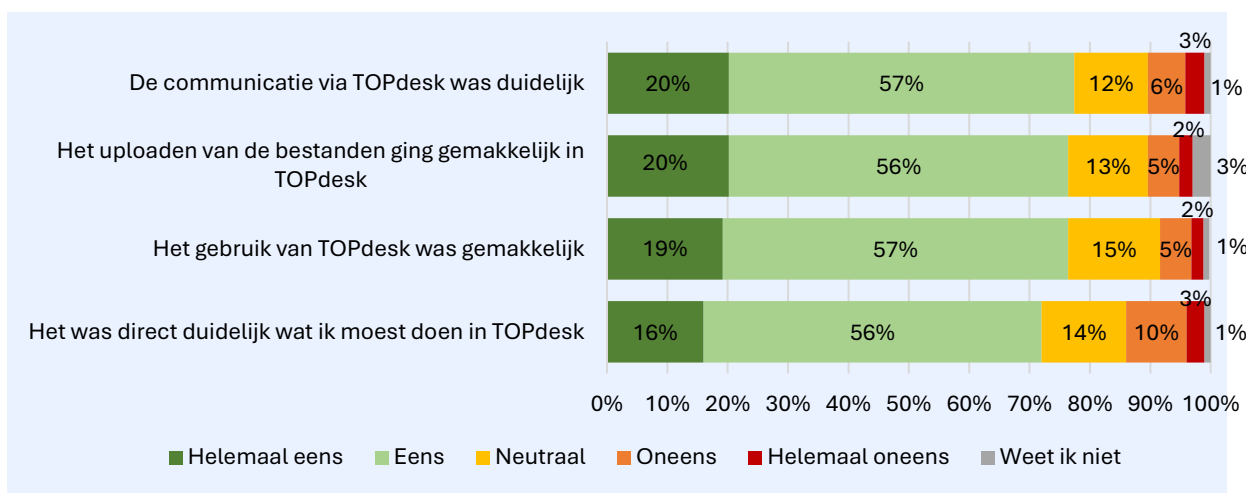
Figuur 13.12 - Vond u deze terugverwijzingen terecht?

13.9 Gebruik van de TOPdesk

Bij terugverwijzingen werd er door gemeenten gebruik gemaakt van de TOPdesk. Gemeenten waren over het algemeen positief over het gebruik van TOPdesk. 77% van de gemeenten vond de communicatie via TOPdesk duidelijk en het uploaden van bestanden (pdf's van processen verhaal en corrigenda) werd door 76% van de gemeenten als gemakkelijk ervaren. Hetzelfde percentage (76%) vond het algemene gebruik van de TOPdesk gemakkelijk en 72% gaf aan dat het direct duidelijk was wat zij moesten doen. Er waren hierbij geen verschillen op basis van gemeentegrootte.

Figuur 13.13 - Gebruik van de TOPdesk.

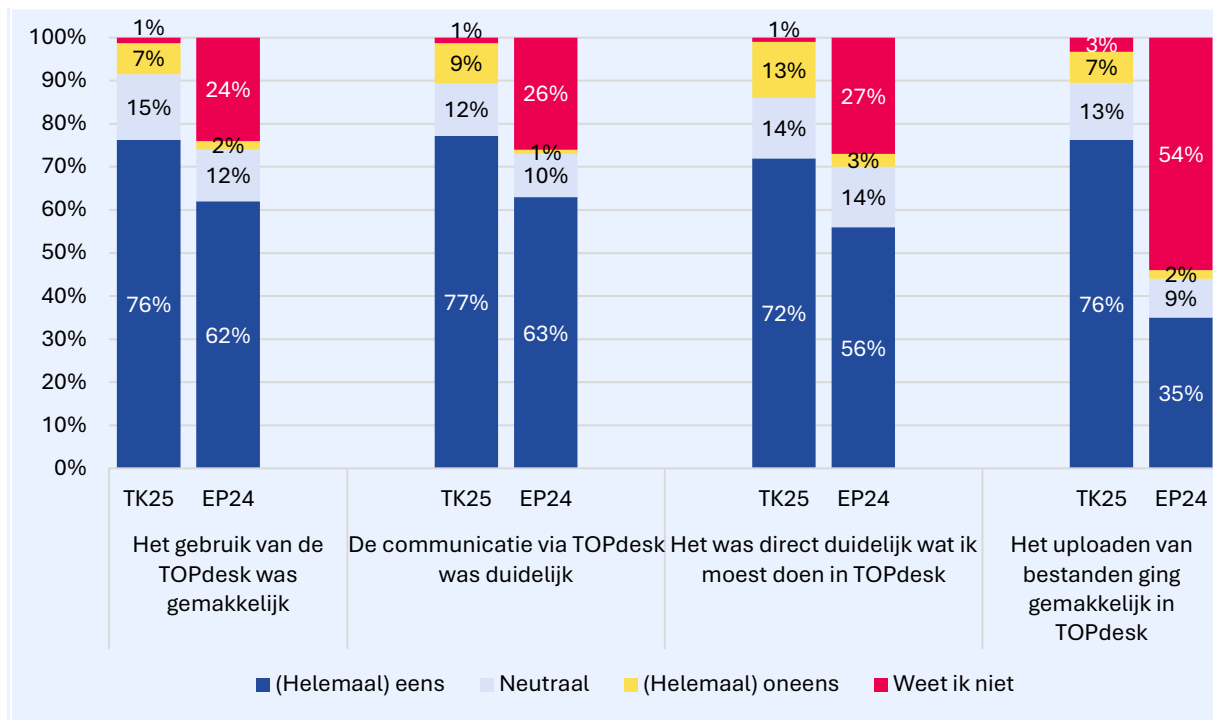
Uit de vergelijking blijkt dat gemeenten tijdens TK25 de werking van TOPdesk positiever beoordeelden dan tijdens EP24⁴². Bij alle vier de stellingen is het aandeel gemeenten dat het (helemaal) eens was hoger bij TK25, met name bij de stelling over gebruiksgemak (76% bij TK25 tegenover 62% bij EP24). Ook op het gebied van communicatie, taakduidelijkheid en het uploaden van bestanden scoorde TK25 telkens beter dan EP24.

⁴² Bij TK23 is dit niet uitgevraagd, daarom is vergelijking niet mogelijk.

Figuur 13.14 - Gebruik van de TOPdesk. Vergelijking EP24 en TK25.

14 Wensen vanuit de gemeenten

Tot slot werd aan gemeenten gevraagd wat zij zelf als verbeterpunten zien als het gaat om het verkiezingsproces en wat het verkiezingsproces voor gemeenten zou kunnen vergemakkelijken. De meest genoemde antwoorden worden in dit hoofdstuk gepresenteerd.

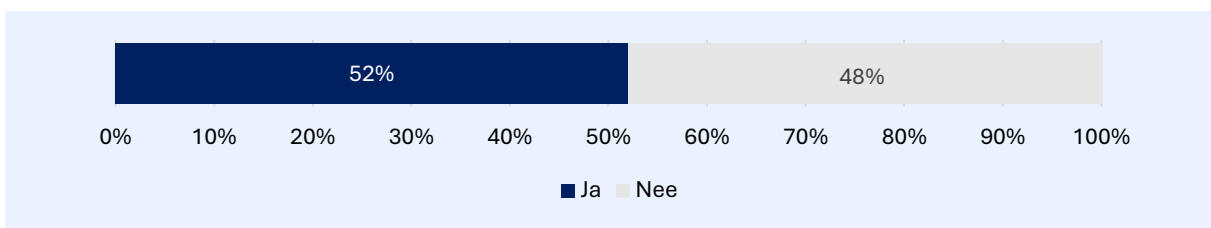
14.1 Meest genoemde wensen

- Een kleiner stembiljet
- Digitaal/elektronisch stemmen of tellen
- Kortere verkiezingsdag en gespreid telproces over meerdere dagen

14.2 Onderdelen die kwetsbaar zijn of verbeterd kunnen worden

De helft (52%) van de gemeenten vond dat er onderdelen waren in het verkiezingsproces die kwetsbaar zijn en die verbeterd zouden kunnen worden.

Figuur 14.1 - Zijn er onderdelen van het verkiezingsproces waarvan u vindt dat ze kwetsbaar zijn of verbeterd kunnen worden?

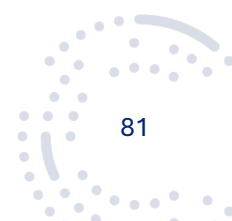

Hieronder staan de vaakst genoemde kwetsbaarheden en verbeterpunten:

- 1) Het meest genoemde kwetsbare onderdeel in de open antwoorden (ca. 45 keer) was het **formaat van de stembiljetten**. Gemeenten vonden deze te groot, ze veroorzaakten klachten bij kiezers en maakten het tellen en opslaan complex en foutgevoelig.

“Het enorme grote stembiljet wat voor kiezers niet te doen is in het stemhokje (waar blijft in dit geval het stemgeheim).”

- 2) Het handmatig **tellen van stemmen** werd als kwetsbaar ervaren (ca. 20 keer), gemeenten vonden het tijdrovend, foutgevoelig en het leidde tot vermoeidheid bij tellers, waardoor de wens voor digitale of elektronische oplossingen groot is.
- 3) Ook de **werkdruk en extreem lange werkdagen** werden als kwetsbaar gezien door de gemeenten (ca. 18 keer). Medewerkers (van gemeenten en/of stembureaus) werkten soms meer dan 20 uur achter elkaar, wat de kans op fouten vergrootte en de continuïteit van het proces onder druk zette.
- 4) Het **verlenen van een volmacht** werd als kwetsbaar gezien omdat het aangevraagd kon worden zonder geldig identiteitsbewijs.

- 5) Door de **postbezorging** was het verkiezingsproces kwetsbaar. Kiezerspassen en schriftelijke volmachten werden niet altijd juist en op tijd bezorgd.
- 6) Gemeenten vonden de **processen-verbaal en het OSV-systeem** complex en onduidelijk, wat leidde tot verwarring en extra werk, vooral bij vermoeide teams.

In het kader hieronder worden de aanbevelingen van de gemeenten getoond.

- Introduceer een kleiner en handzamer stembiljet om het stemproces en tellen te vereenvoudigen en klachten van kiezers te verminderen.
- Digitaliseer het telproces (en op termijn het stemproces) om menselijke fouten en extreme werkdruk te beperken.
- Verkort de werkdag en spreid het telproces over meerdere dagen of teams om vermoeidheid en fouten te voorkomen.
- Versterk controle op het verlenen van een volmacht, bijvoorbeeld door verplicht ID-bewijs bij aanvragen.
- Versterk controle op postbezorging, bijvoorbeeld door betere afspraken met PostNL.
- Maak processen-verbaal en OSV gebruiksvriendelijker, met duidelijke instructies en logische opbouw om fouten te verminderen.

14.3 Wat zou het verkiezingsproces makkelijker maken?

Tot slot werd aan gemeenten gevraagd: *“Stel dat u één ding mag wijzigen aan het verkiezingsproces om het gemeenten gemakkelijker te maken. Wat zou u dan veranderen aan het verkiezingsproces?”*

In het algemeen gingen de genoemde punten vooral over uitvoerbaarheid: kleiner stembiljet, minder papierwerk, digitaal stemmen/tellen en minder complexe processen. Daarnaast speelde werkdruk en efficiëntie een grote rol (kortere dagen, meer tijd voor verwerking).

Hieronder worden de negen meest genoemde verbeterpunten genoemd samen met enkele quotes per verbeterpunt ter illustratie. De genoemde verbeterpunten komen gedeeltelijk overeen met de punten die hierboven ook al genoemd werden.

1. Kleiner stembiljet invoeren (door ca. 68 gemeenten genoemd)

“Kleiner stembiljet, liever gisteren dan vandaag!”

“Het gebruikte stembiljet was niet te hanteren. Veel te groot, ook voor de stembus.”

“Werken met het nieuwe stembiljet landelijk. Meer druk uitoefenen op de politiek.”

2. Digitaal stemmen of tellen (door ca. 40 keer genoemd)

“Zo snel mogelijk digitaal stemmen invoeren.”

“Digitaliseren van het telproces en liever nog stemproces.”

3. Stoppen met tellen op verkiezingsavond (door ca. 20 keer genoemd)

“Stop met tellen op de avond zelf. Laat de stemmen de volgende dag door een fris team tellen.”

“Niet meer tellen op verkiezingsdag. Na afloop stemming alles verzegelen.”

4. Openingstijden stembureaus verkorten (door ca. 15 keer genoemd)

“Stembureaus een uur eerder dicht.”

5. Proces-verbaal vereenvoudigen (door ca. 12 keer genoemd)

“Proces-verbaal vereenvoudigen (is te complex).”

“Invullen proces-verbaal vereenvoudigen.”

6. Minder papierwerk en controles (door ca. 10 keer genoemd)

“Zoveel regeltjes en invuloefeningen. Kan het soms niet wat eenvoudiger?”

“Ophouden met invullen controle lijsten, is overbodig en heeft geen toegevoegde waarde.”

7. Meer tijd voor verwerking en uitslag (door ca. 8 keer genoemd)

“Meer tijd om de uitslag te kunnen verwerken, dus bijvoorbeeld het GSB op vrijdag houden.”

“Publicatie en scannen Processen Verbaal kost erg veel tijd na 2 lange dagen.”

8. Minder partijen/ kiesdrempel (door ca. 6 keer genoemd)

“Stembiljetten verkleinen minder partijen.”

“Bij de laatste verkiezingen deden er 1180 kandidaten mee. Dit zorgt voor diverse uitdagingen.”

9. OSV en processen verbeteren (door ca. 5 keer genoemd)

“Betere handleidingen voor de platformen. Betere helpdesk voor OSV.”

15 Conclusie

Op woensdag 29 oktober 2025 vond de Tweede Kamerverkiezing plaats. De Kiesraad wenste een evaluatie te doen met gemeenteambtenaren. In de vragenlijst die Centerdata hiervoor heeft afgenomen onder de projectleiders verkiezingen bij gemeenten werd hen gevraagd naar de wijze waarop voorbereiding, uitvoering en afhandeling van de verkiezing zijn verlopen.

Het belangrijkste **doel** van dit evaluatieonderzoek was tweeledig: enerzijds wilde de Kiesraad evalueren hoe de verkiezing is verlopen, anderzijds was de vraag hoe het aanbod vanuit de Kiesraad aan de gemeenten kon worden verbeterd. In deze conclusie wordt antwoord gegeven op de belangrijkste onderzoeksvragen. Het rapport bevat daarnaast enkele hoofdstukken die niet direct voortkomen uit deze onderzoeksvragen, maar die de context, organisatie en uitvoering van het verkiezingsproces binnen gemeenten beschrijven. Deze hoofdstukken (zoals over de organisatie van de verkiezing, verklaringen, vervoer en opslag van stembescheiden) ondersteunen het inzicht in het totale verkiezingsproces, maar worden niet afzonderlijk besproken in dit concluderende hoofdstuk.

15.1 Hoe evalueren gemeenteambtenaren de informatievoorziening en ondersteuning door de Kiesraad?

Gemeenteambtenaren evalueerden de informatievoorziening en ondersteuning door de Kiesraad overwegend **positief**. Zij beoordeelden de Toolkit, de nieuwsbrief en het Informatiepunt Verkiezingen grotendeels als (zeer) goed en voelden zich in meerderheid voldoende voorbereid en ondersteund rondom de Wet programmatuur verkiezingen. Tegelijkertijd gaven gemeenten aan dat de structuur en overzichtelijkheid van de Toolkit verbeterd konden worden en dat bepaalde documenten en functies nog konden worden toegevoegd (bijvoorbeeld: uitgebreide zoekfunctie, draaiboek zitting CSB en calamiteitenplan, zie hoofdstuk 4).

15.2 Welke methodes passen gemeenten toe in hun communicatie over de verkiezing naar specifieke doelgroepen?

Gemeenten richtten hun communicatie over de verkiezing op uiteenlopende doelgroepen en maakten daarbij gebruik van verschillende kanalen, zoals de gemeentelijke website, waarismijnstemlokaal.nl, lokale media en informatie op of bij de stempas. De meeste gemeenten focussten hun communicatie op jonge kiezers die voor het eerst mochten stemmen en in grotere gemeenten werd daarnaast vaker aandacht besteed aan kiezers met diverse beperkingen. Ook faciliteerden bijna alle gemeenten de zichtbaarheid van verkiezingsposters, waarmee politieke partijen aanvullende manieren kregen om hun boodschap bij specifieke groepen onder de aandacht te brengen.

15.3 Hoe makkelijk of moeilijk was het voor gemeenten om te zorgen voor genoeg (toegankelijke) stemlokalen?

Gemeenten ervaren het realiseren van voldoende (toegankelijke) stemlokalen over het algemeen als goed haalbaar, waarbij een meerderheid aangaf dat zij meer dan genoeg locaties konden regelen en

het proces als makkelijk verliep. Tegelijkertijd gaf een kleinere groep gemeenten (vooral grote gemeenten en gemeenten met een hoge bevolkingsdichtheid) aan dat dit moeilijk was, vooral door een beperkt aanbod aan geschikte of toegankelijke locaties voor mensen met een lichamelijke beperking. Hoewel de meeste gemeenten inschatten dat ze goed toegankelijke stemlokalen wisten te realiseren, heeft een derde een melding gedaan van locaties die niet voldeden aan de toegankelijkheidseisen.

15.4 Hoe makkelijk of moeilijk was het voor gemeenten om genoeg stembureauleden te werven en hoe hebben zij deze stembureauleden getraind en ondersteund?

Gemeenten vonden het werven van voldoende stembureauleden over het algemeen goed uitvoerbaar, waarbij meer dan de helft aangaf dat dit (heel) makkelijk was en slechts een kleinere groep (15%) het proces moeilijk vond, met name doordat vrijwilligers geen reserve lid willen zijn en een vergrijzend vrijwilligersbestand. Met vergrijzing wordt bedoeld dat een groot deel van de beschikbare vrijwilligers op hogere leeftijd is, waardoor de groep kleiner wordt door uitval en minder duurzaam inzetbaar is voor toekomstige verkiezingen. Gemeenten konden uitval vrijwel altijd opvangen dankzij voldoende reserveleden. Vrijwel alle gemeenten trainden hun voorzitters, stembureauleden en tellers, meestal via e-learning. Daarnaast ondersteunde de meerderheid van de gemeenten (59%) hun stembureaus op de verkiezingsdag met digitale hulpmiddelen.

15.5 Hoe hebben gemeenten het proces van het tellen van de stemmen ingericht?

Gemeenten richtten het telproces op uiteenlopende manieren in, waarbij een meerderheid gebruikmaakte van de VOX-telmethode en dit overwegend positief beoordeelde. Het merendeel van de gemeenten telde door na middernacht en vooral grote gemeenten en een derde van de gemeenten met decentrale stemopneming hadden tot na 02.00 uur nodig om de telling af te ronden.

15.6 Hoe hebben gemeenten het proces rondom het GSB ingericht?

Het aantal GSB-leden varieerde sterk naar gemeentegrootte: kleine gemeenten benoemden gemiddeld 8 leden, middelgrote 10 en grote gemeenten 18. De meeste gemeenten benoemden ambtenaren als leden van het GSB, burgers werden veel minder vaak benoemd. Ongeveer driekwart van de gemeenten bood training aan voor GSB-leden. Dit gebeurde vaker in grote gemeenten dan in kleine gemeenten. E-learning was de meest gebruikte vorm.

